FRAN GALOVIĆ

DRAME

II.

HBZ

DJELA FRANA GALOVIĆA

Sv. IV. UREĐUJE JULIJE BENEŠIĆ Sv. IV.

Tisak i uvez „UNION“ grafičko-nakladni zavod d. d. — Zagreb

FRAN GALOVIĆ

DRAME

II

(1907)

IZDANJE HRVATSKOG IZDAVALAČKOG BIBLIOGRAFSKOG ZAVODA

ZAGREB 1942

MORS REGNI

TRILOGIJA

DIO PRVI

LICA

KRALJ ZVONIMIR
KRALJICA LEPA
KRALJEVIĆ RADOVAN
NADBISKUP LOVRO
STREZINJA, velikaš
JELENA
PRVA, DRUGA, TREĆA } dvorkinja
DVA VOJNIKA

Dvorana Zvonimirova kraljevskoga grada.
Ljetno predvečerje.

JEDINI ČIN

Velika, kraljevska dvorana. U lijevome kutu terasa sa stupovima, s koje puca daleki vidik na more. U dnu visoki prozor s crvenim, teškim zavjesima. Desno otraga velika vrata, a naprijed prijestol, do kojega vode stepenice, pokrivene skupocjenim sagovima. Lijevo omanja vrata u pokrajne odaje. Na terasi nekoliko stolica. Sa stropa se spušta kristalni svjetionik.

Kroz terasu pada grimizni val rumene svjetlosti sunčane, koja polako nestaje u srebrnim talasima, štono su namreškali veliku, plavu pučinu.

Zaglušna buka, pa zatim opet duboki mir.

TRI DVORKINJE

slušaju daleki šum glasova, što se razbio netom kao slap bijele pjene o mrtvu obalu.

PRVA DVORKINJA:

Umukli su . . .

DRUGA DVORKINJA

oslonjena o stup:

Opet pusti mir . . .

TREĆA DVORKINJA

iza pauze, zagledala se put beskrajne pučine:

Gledaj sunce,
Kako tone
I prolieva
Rumen krvnu
Povrh bielog grada kraljevskoga.

PRVA DVORKINJA:

Krvavo je sinje more . . .

TREĆA DVORKINJA:

Ko da tegnu samrt crna
U sablasnom plaštu noćnom

Na dno tavno grobnom rukom
Tisuć mrtvijeh junaka —
Slomivši u biesu divljem
Biela jedra i katarke . . .

DRUGA DVORKINJA:

Nigdje glasa . . . sve je pusto, mirno . . .

Pauza.

PRVA DVORKINJA

drugoj:

Šutiš?

DRUGA DVORKINJA:

Slušam . . .
Spominjem se
Slavićeve smrti tužne . . .

DRUGA DVORKINJA:

ispružila je ruku, kao da će nešto reći, ali zastane, i ruka joj klone.

PRVA DVORKINJA:

Bješe večer
Kao danas,
Kad je pošo, da ne dođe više . . .
Uprav' tako
Padalo je
Tužno sunce —

Jadno, mirno
I sumrtvo,
Kao da će
Umrijeti . . .

PRVA DVORKINJA:

Crni dane! . . .

DRUGA DVORKINJA
muklim glasom:

Slutim tugu . . .

PRVA I TREĆA DVORKINJA
pristupile k njojzi bliže:

Šta je? Bliediš? . . .

DRUGA DVORKINJA:

Slutim . . .
Noćas — o ponoći,
Kad su pale mrtve sjene
Oko dvora kraljevskoga,
Vidio je stražar, gdjeno
Crni konjik kasom hrlim
Dođe podno kule tamne
I udari teškim mačem
O zid pusti . . .

PRVA I TREĆA DVORKINJA
protrnuvši s užasa:

Jao nama! . . .

DRUGA DVORKINJA:

Jeknuo je hladni kamen
Mračnim, mrtvim, noćnim jekom,
A konjika nesta u mrak . . .

TREĆA DVORKINJA
iza stanke:

Jedva dišem . . .

PRVA DVORKINJA:

Kao da je neman strašna
Krila silna, golema i crna
Spustila mi na grud . . .

TREĆA DVORKINJA
šaptom:

Jao nama! . . .

PRVA DVORKINJA:

Vidjeste li kralja?

TREĆA DVORKINJA:

Blied je bio,
Kad je sišo niza stube . . .

DRUGA DVORKINJA:

Kraljević ga ispratio
Do vratiju . . .

PRVA DVORKINJA

spustila se na stolicu:

Tako mi je teško . . .

TREĆA DVORKINJA:

Suza mu je spuzila niz lice,
Kadno ode . . .

PRVA DVORKINJA:

Ja se bojim . . .
Svi su biesni . . .

DRUGA DVORKINJA:

Bog bi znao,
Što će doniet suton mračni . . .

Čuje se iz daljine laki šum.

PRVA DVORKINJA

zadrhtala je:

Šta je?

TREĆA DVORKINJA:

Ništa . . .
Razbio se talas plavi
Na dalekom žalu . . .

Kratka pauza.

DRUGA DVORKINJA:

Sinoć
Šumjeli su bolno vali,
Ko da plaču turobnijem glasom
Čežnju tmastih čempresa u mraku . . .
Šumjeli su drhtavo i bolno
Ljubeć hladni kamen bielog dvora,
Ko da kreću put neznanih strana
Praštajuć se zauvieke s njime . . .

PRVA DVORKINJA

ustane:

Šta to zboriš?

DRUGA DVORKINJA:

Ne znam . . . ne znam sama;
Tek slutim nešta . . .

TREĆA DVORKINJA

ispruživši ruku:

Kako mirno tone
I gasne sunce — sneno i lagano . . .

Sve tri gledaju nepomično na more.

DRUGA DVORKINJA

prenula se:

A kraljica?

TREĆA DVORKINJA:

Vidjela sam sinoć,
Stajala je kuli na visini,
A daleki pramen mjesečine
Drhtao je nad njom mrtvim mukom . . .

PRVA DVORKINJA:

Ko sablast noćna
Povlači se dvorom
I uspinje na osamljenu kulu . . .

TREĆA DVORKINJA:

Ko ponoć crna mrka je i mračna.

PRVA DVORKINJA:

I sve se čini,
Ko da nešto čeka . . .

TREĆA DVORKINJA:

Jučer, kad je sumrak pao,
S biskupom je u vrt pošla,
I u sjeni zborili su
Dugo . . . dugo . . .

PRVA DVORKINJA:

I nju more
Brige crne . . .

TREĆA DVORKINJA:

Strah za kraljem,
Strah za sinom . . .

PRVA DVORKINJA:

A Jelena?

DRUGA DVORKINJA:

Kraljević je ljubi više
Nego sunce . . .

TREĆA DVORKINJA:

Još ko djeca ljubljahu se . . .

DRUGA DVORKINJA:

Zbore,
Da je ona kraljevskoga roda . . .

PRVA DVORKINJA:

Tko bi znao! . . .

DRUGA DVORKINJA
čudnim šaptom:

Znate, da su velikaši
Bunu digli protiv kralja? . . .

PRVA DVORKINJA:

Znamo . . . šuti . . .

TREĆA DVORKINJA:

Ne će poći
Da izbave svetu zemlju . . .

PRVA DVORKINJA:

I zato k njima otišo je kralj,
Da umiri ih . . .

DRUGA DVORKINJA:

Bit će zla . . . ja slutim;
Jer ne javlja se zalud konjik crni
O ponoći pred kulom . . .

PRVA DVORKINJA
zadrhtavši:

Šuti . . . šuti . . .

DRUGA DVORKINJA
tajinstveno:

Čuh odavna, da konjik ponoćni
Tek nesreću i tugu donosi . . .
I onda, kad je smako Pribina
U crnoj noći kralja Miroslava,
I onda kažu, da su aveti
Grad kraljevski oblietale u tami . . .

PRVA DVORKINJA:

Prokletstvo davno . . .

TREĆA DVORKINJA:

Kraljevska je kruna
Sad posvećena . . .

DRUGA DVORKINJA
gorkim smijehom:

Slavićevom krvlju . . .

PRVA DVORKINJA
naglo:

Umukni . . .

TREĆA DVORKINJA:

Tužni . . . tužni spomen budiš . . .

DRUGA DVORKINJA
gledajući u daljinu:

Daleko od svog rođenoga praga
U tuđem kraju našao je grob . . .

TREĆA DVORKINJA
poluglasno:

Sve čini mi se, da nad domom ovim
Raskrilio je grozne kreljuti
Grieh užasni . . . s njih kaplje teška krv
Na glave sviju . . .

PRVA DVORKINJA
iza stanke:

I još uviek šute,
A časak prije ječao je dvor
Od buke strašne . . .

DRUGA DVORKINJA:

Slutim nesreću . . .
Tišina ova zlokoban je znak,
I bojim se, kad bura moćnim šumom
I opet jednom silno provali,
Da ne slomi sve vrške najviše
U biesnom jeku . . .

TREĆA DVORKINJA
gledajući na more:

Gledaj . . .

PRVA DVORKINJA:

Šta je?

TREĆA DVORKINJA:

Ništa,
Tek galeb jedan spustio se k moru . . .

DRUGA DVORKINJA
osluškuje:

Još uviek nije čuti niti glasa . . .

PRVA DVORKINJA
naglo:

Mir . . . stani . . . šuti . . . evo kraljice . . .

KRALJICA LEPA
ulazeći s lieva u dugoj, tamnoj haljini:

Još kralja nema?

PRVA DVORKINJA:

U dvorani vieća . . .

KRALJICA LEPA

Još uviek? — — —
Ah, i večer već se spušta . . .
I noć će pasti beskrajna i duga,
Noć crna, mračna . . .

Pauza.

Kralja dugo nema.

DRUGA DVORKINJA:

Pred časak koji orila se buka,
Ko valovi kad navale . . .

KRALJICA LEPA
hladnim mirom:

Nek viču,
Nek urliču u rasputanom biesu,
I nek se ruši sve u nepovrat,
U propast pustu, kojoj kraja nema . . .

Osmjehnuvši se prezirno.

Da, kralj će im popustit . . .
Ali ja bih
Pritegnula im uzde čvrstom rukom
I zgazila im šiju ponosnu . . .

TREĆA DVORKINJA:

Ja se bojim, dobra biti ne će . . .

KRALJICA LEPA
gnjevno:

Kralj je odveć blag . . .
I još će dignut bezbožnici ruku
Na posvećenu glavu kraljevsku
Pomazanika božjeg . . .

PRVA DVORKINJA:

Jao nama! . . .

KRALJICA LEPA
mirno:

Nas čuva on, koj' vlada tamo gore
Nad zviezdama . . .
On vidi našu muku,
On će štitit
Sve one, što za ime njegovo
Rad pravde trpe . . .

Dvorkinjama.

Sada idite,
Jer želim biti sama,

Posve sama . . .
I možda će mi lakše biti . . .

Prvoj dvorkinji.

Stani . . .
Ti ostaj časak . . .

DRUGA I TREĆA DVORKINJA
izlaze lievim vratima.

KRALJICA LEPA
sjela je na terasi i zagleda se na pučinu:

Gdje je biskup?

PRVA DVORKINJA:

Ne znam;
Još ne vidjeh ga danas . . .

KRALJICA LEPA:

Rekao je,
Kad padnu prve sjene večernje,
Da ovamo će doć.

Iza stanke.

Okrvavljeno
Daleko more sunčanim je zlatom;
Još nikad nije bilo takovo . . .

Oslonivši čelo o ruku; čudnim, dalekim glasom.

Očuvati bi kralja trebalo
U metežu boljara, pijanih
Od strasti i od krvne pohlepe . .

Kratka stanka.

I još ga nema . . .

Kao da se vratila pređašnjoj misli.

Divljaci ludi, bune se, jer ne će
U sveti rat za Spasiteljev grob;
A tko je uvijek štitio tu zemlju
Tu kukavnu i ostavljenu grudu?! . . .
Nezahvalnici podli! . . .

Pauza.

Još ga nema . . .
I još ga nema . . .

PRVA DVORKINJA
stojeći kraj prozora pogleda napolje, naglo:

Evo, dolazi . . .

KRALJICA LEPA
ustane:

Zar doista?

PRVA DVORKINJA
gledajući kroz prozor:

Dà, drvoredom skreće.
A dugi plašt se sjaji grimizni
Na krvavome suncu zapada
I povlači se sumrtvo i mirno
Ko sneni pramen magle večernje . . .

KRALJICA LEPA
uhvatila se rukom za srce i ostala kao od kamena, šaptom:

On ide? . . . ide? . . .

PRVA DVORKINJA
kao gore:

Evo uzlazi
Već stubama . . .
A sam je, zamišljen
I blied je nešto . . .

KRALJICA LEPA
još uvijek na jednom mjestu hrapavim glasom:

Sad će . . . sad će doći . . .

PRVA DVORKINJA
kao gore:

Zamagljeno mu čelo,
Smrknut je . . .
A pogled mu je zagonetan, dalek,
Ko smrt da nosi . . .

KRALJICA LEPA
trgnula se, naglo:

Šuti . . . Idi . . .

PRVA DVORKINJA
ode na lijevo.

KRALJICA LEPA
ispružila je obje ruke preda se, muklo:

Sad će . . .

NADBISKUP LOVRO
ulazi s desna; duboko, mrtvo:

Ja dođoh evo . . .

KRALJICA LEPA
gleda ga ukočeno kao kakovu sablast.

NADBISKUP LOVRO
stupi korak bliže; još dublje:

Moj se čas već bliži . . .
Još jedan tren i bit će svemu kraj . . .

KRALJICA LEPA
s užasom:

Ne . . . ostaj . . . ne idi k meni . . .
Bojim se . . .
Do časa ovog
Ja ustala bih protiv cielog svieta . . .
Al otkako te spazih,
Nestade
Sve snage moje . . .

NADBISKUP LOVRO
digne ruku, da će nešto progovoriti.

KRALJICA LEPA
zadršće:

Ne . . . ne . . . ne . . . šuti . . .
Znam, što želiš reći . . .
Još časak šuti,

Da te vidim:
Miran,
Nepomičan ko kamen . . .
Sablastan
I strašan
Ko ponoć mukla,
Kao glasnik groba . . .

NADBISKUP LOVRO:

Ja dođoh svršit djelo svoje . . .

KRALJICA LEPA:

Stani . . .
Sve znadem, ali —

NADBISKUP LOVRO
prekine je:

Zakletve se sjeti,
Pred božjim oltarom kad si dušu
I život dana . . .

KRALJICA LEPA:

Šuti . . .

NADBISKUP LOVRO
nesmiljenim mirom:

Sjećaš li se?
U sjaju baklje drhtale su sjene
O ponoći u hramu kamenom . . .
Ha, sjećaš li se?

Hrabrija si bila,
No danas,
Jer je kruna kraljevska
Pred okom tvojim drhtala u zlatu
Dragulja žarkih . . .

KRALJICA LEPA:

Šuti . . . Nestani . . .
Ti budiš snove moje . . .

NADBISKUP LOVRO

kao gore:

Sjeti se,
Da zakletva je bila grozna . . .
Svuda,
Kud pođem ja, i ti ćeš . . .

KRALJICA LEPA

zadnjom nemoći

O, ti si zločin . . .

NADBISKUP LOVRO

ledeno:

A ti sjena moja . . .

KRALJICA LEPA

van sebe:

Pa pođi . . . pođi . . .
Ja ću s tobom . . .
Idi . . .
Ja ne vidim već ništa . . .

NADBISKUP LOVRO

kao gore:

Smiri se . . .
I stupaj samo za mnom . . .
Čas je naš . . .
Boljari dižu bunu krvavu,
I samo jedna riječ, pogled jedan . . .
Uzbjesniti će svi u jedan hip . . .
Rim Zvonimira mrzi, jer je mlitav
I mora pasti zato . . .
Čas je naš . . .
Još treba bacit samo jednu zublju,
I sve će planut,
Sve će nestati . . .
A kruna zlatna hrvatska će sjati
Na čelu tvome . . .

KRALJICA LEPA

bljesne očima.

NADBISKUP LOVRO

Miruj — — —
Samo mirno
I čvrsto kroči,
Tako ćemo jednoć
Do cilja doći svoga . . .

KRALJICA LEPA

zamagljena nenadanim sjajem:

Prestani . . .
Ne zbori više . . .

Ti si jeka davna,
U mome srcu kojom ječi sve . . .
Ni rieči više sada! . . .
Nitko nije
Još nikad čuo ove glase . . .

Gledajući na more.

Gledaj,
U krvi crnoj prelieva se more . . .
Crveni se ko kaplje zgusnute
Na Slavićevu čelu smrvljenom . . .
Ah, i on pade, uminu ko sjena,
A krunu mi zadobismo . . .

Stresavši se.

O, jao — — —
Okrvavljenu krunu! . . .

U po glasa.

Slušaj . . . Zbore,
Da strašan grieh je kralja ubiti . . .

NADBISKUP LOVRO
čvrstim glasom:

Na čelu tvome hrvatska će kruna
Ko sunce sjati . . .

KRALJICA LEPA
kao da vidi pred sobom cilj davnih želja:

Biserje se kriesi,
Dragulji . . . zlato . . . — Jarki plamen gori ,
A u njem ljeskom čarobnijem bliješte
Visoke gore, polja, šumne rieke

I more pusto, sinje, krvavo . . .
Već zahvaća mi žarki plamen grudi
I bukti . . . bukti . . .
— — — — — — —
Nema ovdje grieha . . .
Pa da i ima! . . .

Uzvinuvši glavu.

Sad sam opet ona,
Što bijah prije . . .
Nestade slaboće,
Tek žar daleki, snažni, svesilni
Zamućuje mi mozak . . .
Mrak se spušta
Na čelo . . .
Stani! . . .
Tamo kruna zlatna
Pred očima mi sjaji vječito . . .
Gle, već je ovdje . . .
Na dohvatu,
Gledaj . . . — — —
Na priestolju sam,
Gazim ponosno
I mrvim ropska čela hrvatska,
A narod moj sa strana sviju kliče
I pozdravlja me gromkim zanosom
Uz šumor tajni plavih valova . . .

U zanosu ni ne opaža Nadbiskupa Lovre, koji stoji još uvijek miran i mračan, pa kad ga pogleda, nehotice se trgne.

Pauza.

Šta hoćeš? . . . Što je? . . .

NADBISKUP LOVRO
muklo kao grob:

Čuj me, kraljice! . . .
Kad zmiju smrviš, strti moraš posve
I glavu njenu . . .

KRALJICA LEPA
u dalekoj slutnji:

Što je? . . . Šutiš? . . . Zbori! . . .

NADBISKUP LOVRO:

Kad padne kralj, još bit će na životu
I njegov sin . . .

KRALJICA LEPA
kroz zube:

Moj Radovan! . . .

Pauza.

NADBISKUP LOVRO
šuti ni ne trenuvši okom.

KRALJICA LEPA
prigušeno:

Što hoćeš? . . .
Što hoćeš? . . . Zbori . . .
Ne muči me tako . . .
I njega hoćeš? . . .
Je li? . . . Znam te dobro . . .

Znam . . . Njega hoćeš . . .
Sina mog . . .

NADBISKUP LOVRO
hladno:

Ti reći ćeš mu . . .

KRALJICA LEPA
uhvati ga za ruku:

Šuti, nesretniče! . . .
Zar ja da rečem, neka pođe tamo
U ono leglo grobne, crne smrti? . . .
Zar ja? . . . ja? . . . mati? . . .
Idi . . . odlazi . .
Ni rieči više . . .
Idi . . . idi . . . idi . . .

NADBISKUP LOVRO
kao gore, gleda je ukočeno:

Ti reći ćeš mu u dvoranu saći . . .

KRALJICA LEPA
pritisnuvši grudi rukama:

Ja? . . . ja da rečem? . . .
Muža . . . kralja . . .
A sad i sina? . . .

NADBISKUP LOVRO

Klela si se Bogu . . .

KRALJICA LEPA

nepomičnim bijesom:

Što mi stalo
Do zakletve i svega! . . .
Ti si prvi
Na krvni korak naveo me jadnu,
A sada padam,
Padam ostavljena
U bezdan crnu,
Beskrajnu i muklu . . .
I nigdje ništa,
Samo pustoš . . . tmina
I samrt strašna . . . Oh! . . .

Klone kraj prijestolja na stepenice. — Pauza.

NADBISKUP LOVRO

prigne se do nje:

Osviesti se . . .

KRALJICA LEPA

pridigne se za čas, slomljeno:

I još si ovdje? . . .
Šta još tražiš? . . .
Šutiš?
Otiđi . . . bježi . . .
Ja se bojim . . .
Idi . . .

NADBISKUP LOVRO

mrk i blijed, prodirno:

Al' prije pođi ti . . .
I reci mu,

Da dođe dolje —
U dvoranu k ocu,
Jer on da želi . . .

KRALJICA LEPA

užasnim šaptom:

Bježi . . . bježi . . . idi . . .

NADBISKUP LOVRO

okom u oko, odmjereno:

Na krunu misli
I na zakletvu . . .
I pamti, da si sjena moja ti . . .
Na krunu misli . . .
— — — — — — —
On je kraljev sin . . .
I ništa više . . .
Idi, reci mu,
Da dođe odmah . . .
Idi . . .

KRALJICA LEPA

gleda ga časak u oči, a onda polazi teškim korakom k lijevim vratima. Na izlazu se okrene, stoji časak bez riječi i šane suho, bezglasno:

Idem . . .

Ode.

NADBISKUP LOVRO

gleda za njom, pa pođe k desnim vratima; poluglasno:

Gdje si? . . .
Uniđi amo . . .
Ovdje nikoga nema . . .

STREZINJA

ulazi polako s desna.

NADBISKUP LOVRO:

Šta rade?

STREZINJA

promuklo:

Bjesne . . .
Svi su mahniti,
Ko da ih krvni osu val . . .

NADBISKUP LOVRO:

A kralj?

STREZINJA:

Sam ne zna, što bi . . .
Ostavljen je, biedan . . .
Po treći put već kuša sklonuti
Boljare i plemiće
Knezove,
Da u rat pođu s vojskom križarskom,
Al' ni da čuju . . .

NADBISKUP LOVRO

zlokobno:

Svršeno će biti
Za koji časak sve . . . — — —
A bjesne, veliš?

STREZINJA:

Ko vijor kadno lomi hrašće gordo
I obara ga na tle,
Tako će
U jedan časak opet planut,
Da samo rieč im rečeš . . .
Tek se bojim . . .

NADBISKUP LOVRO

pogleda ga duboko.

STREZINJA:

Dȁ . . . mislim samo . . .
Kralj će još i predat
Pred biesom pustim . . .

NADBISKUP LOVRO

tvrdo:

Ne će, jer ću ja
Sad k njemu poći . . .
Ne ću dati, da im
Ma samo malo pušta na volju . . .

Gledajući ga uporno.

I onda pazi,
Dobro udaraj . . .
Moj nalog poznaš . . .
Život ti je uvijek
U mojoj ruci . . .
Više ništa . . .

STREZINJA
prignuo je glavu spustivši desnicu na držak mača:

Znaš me . . .
Gospodar moj si . . .
Samo kad bismo
I Radovana kako mogli . . .

NADBISKUP LOVRO:

Šuti . . .
I Radovan će doći . . .

STREZINJA
bljesnuvši očima:

Doista?

NADBISKUP LOVRO:

Sad ne pitaj me više . . .
Znadeš sve . . .
Al' pazi . . . pazi svaki udarac . . .
I promašiš li?
Dosta;
Ajde sada . . .
Ni rieči nikom . . .
Ja ću namah doći . . .

STREZINJA
nakloni se i izađe napolje.

NADBISKUP LOVRO
stoji časak zamišljen, onda pođe na terasu, gleda na more, trgne se i izađe desnim vratima.

Pauza. — Pusta tišina, samo valovi šume u daljini. Dvoranom padaju prve plavetne sjene.

KRALJEVIĆ RADOVAN i JELENA
izlaze s lijeva.

JELENA

O, stani samo časak, kraljeviću,
Još samo časak . . .
Gledaj, tu je liepo;
Tišina, mir i sunce zlaćano
Na umoru . . .
Oj, samo časak ostaj . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN:

Al' kralj me čeka . . .

JELENA:

Slušaj, kako šume
I pljušte tihi vali . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN
poljubi je u čelo:

Lane moje! . . .

JELENA:

O, često snujem:
Da smo negdje sami —
Na neznanome, dalkom ostrvu,
Gdje nitko za nas ne bi znao, —
Sami,
I srećni,
Srećni u samoći dragoj,
U kamenome gradu —
Ko u sanji . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN
ljubeći joj kosu:

O, diete . . . diete . . .

JELENA
privinula se uza nj:

Radovane moj! . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN
držeći je u zagrljaju:

A ti bi bila moja kraljica
Na priestolju od ruža rumenih,
Sa krunom plavom sitnih ljubica,
Ko zora čarna . . .

JELENA
tiho:

Kraljeviću moj! . .

KRALJEVIĆ RADOVAN
poljubi je opet:

A sada . . .

JELENA
oslonila glavu na njegove grudi:

Šuti . . .
Moje srce spava . . .
Ne budi mi ga . . .
Spava . . . sniva san
O kraljeviću mladom,
Koji stoji,
Sav osut sjajem zlatnog zapada,
Na vršku stare kule samotne . . .
Ne budi srce moje . . .
Neka spava
I sanja . . .
Tako . . .
Tako mi je liepo
Ko nikad još . . .
O, liepi kraljeviću,
Ti gladiš moju kosu rukom bielom;
A srce . . . srce sniva blagi san . . .
Umirilo se . . . .
Kao da je mrtvo . . .
Moj dragi,
Sunce moje . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN
poljubi je, prošapće:

Ostaj zbogom . . .

JELENA

preplašeno:

Ne . . . ne . . . još časak . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN:

A zar niesi čula,
Gdje majka reče,
Da me čeka kralj . . .

JELENA

turobno:

Probudio si moje srce bolno
Iz slatkog sanka, okrutniče . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN:

Čuj me . . .
Ja vratit ću se . . .
Čekaj me kod česme
U vrtu dolje
Gdjeno ruže cvatu . . .

JELENA:

Da, ondje si mi sinoć vjeru dao
Na mjesečini srebrnoj i bieloj . . .

Zagrli ga.

A sada ideš,
Sad me ostavljaš
U sumraku
Ah, samu . . .

Nesrećnu
Ko nikad još . . .
A tako mi je liepo
Na grudma tvojim bilo . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN

tihim glasom, obujmivši je čitavu:

Ja ću doći . . .

JELENA:

Dà, doći ćeš, al' bit će mrkla noć . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN

još tiše:

I mjesečina . . .

JELENA

zatvorenih očiju:

Sumrtva i snena
Ko crni plašt u sjeni niemoj . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN:

Što je? . . .
Probliedila si . . .

JELENA:

Tužno mi je . . .
Ne znam
Ni sama . . .

Pritisnuvši srce rukom:

Ovdje boli . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN:

Tugo moja . . .

JELENA:

O, čuvaj mi se,
Jer da tebe nemam,
Tà šta bih ja?
Siroče jadno, samo
Na bielom svietu . . .
Radovane! . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN:

Što je?
Ti znadeš nešto . . .

JELENA:

Što bih znala?
Ništa . . .
Ti rugat ćeš se samo . . .
San je bio . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN
s osmjehom:

I zato dršćeš? . . .

JELENA:

Vidjela sam u snu,
Gdje plovi barka
Na moru lagano,
A valovi je miluju i ljube

I siplju kraj nje biser drhtavi . . .
Tišina bješe . . .
Samo lahor blagi
Ovijao je grmlje lovorno
Laganim daškom . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN
gladi joj kosu:

Liep je san to bio . . .

JELENA:

Al' onda — vidiš — počnu valovi
Sve brže barku morem goniti,
I u daljini crn se talas diže
Sa zapjenjenom grivom,
Biesan, grozan
Ko divlji hat u mračnoj pustari . . .
Sve bliže . . . bliže . . .
Sad će udrit barkom
O klisuru . . .
A tama
Sa sviju strana pade na me tužnu,
I ne vidjeh već ništa . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN
poljubi je:

Srce moje . . .

JELENA

nastavljajući dalje:

A zatim bljesnu munja srebrna,
I spazih barku,
Gdje se lomi, krši
I nestaje u pustom, crnom moru . . .

Obori glavu.

KRALJEVIĆ RADOVAN:

Zar to je sve? . . .

JELENA:

Ne, nije . . .
Slušaj samo . . .
Razvedrilo se, dan je svanuo,
A ja sam pošla bielom obalom,
Da tebe nađem . . .

Pauza.

Nađoh te
Na žalu,
Gdje ležiš blied i ispružen
Ko mrtav . . .

Glas joj zamre.

KRALJEVIĆ RADOVAN

ljubeći joj oči:

I zato plačeš?
Zato uzdišeš?

O, srećo moja,
Moja kraljice! . . .
Umiri mi se . . .
Ja sam srećan . . .

JELENA

jecajući:

Dođi! . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN:

Kad padne noć, ja vratit ću se . . .
Sami
Na ostrov ćemo poći,
Posve sami . . .
Daj ne plači mi više,
Slušaj me . . .

JELENA:

Moj Radovane! . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN:

Čuj me, kraljice;
Ja krunit ću te rujnim ružama
I cjelovima,
Kada padne noć . . .
A srce tvoje snivati će san
Na mojim grudma . . .

JELENA:

Radovane! . . .
Usne im se stopile u beskrajan, žarki cjelov.

KRALJEVIĆ RADOVAN:

Zbogom . . .
I misli na me . . .

JELENA

savila mu ruke oko vrata, šaptom:

Čekat ću te . . .
Dođi . . .
U mjesečini . . .
Dođi . . . dođi brzo . . .
Kraj česme tamo,
Gdjeno ruže cvatu . . .

KRALJICA LEPA

ulazi s lieva:

I još si ovdje? . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN

trgne se:

Evo . . . idem, majko . . .

KRALJICA LEPA:

Kralj želi, da si uza nj . . .
Vidjet ćeš,
Gdje ne će biesni knezovi ni čuti
Rieč posvećenu kralja svojega . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN:

A zašto da i polazimo u boj?

KRALJICA LEPA

sa začuđenjem:

To i ti pitaš?
Znadeš, da je Rim
Na priestolje nas podigao . . .
Vjernost
I prisega nas veže . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN:

Prisega?

KRALJICA LEPA

uzdignuta čela:

Da . . . jer kad nešto prisegnem,
Tad valja
Izvršiti mi ono,
Najstrašnije, što može ljudski um
Da zahvati;
Pa makar
I tisuć silnih zapreka se diglo ,
Sve valja s puta maći . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN

muklo:

Nikad ne bih
Na priestolje se htio uspeti . . .

Zastane.

KRALJICA LEPA

dirnuta:

Što zboriš? . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN:

Znaš već . . .

KRALJICA LEPA
dršćućim glasom:

Ti si kraljev sin . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN
smrknut:

Baš zato . . . Poznam Slavićevu kob . . .

KRALJICA LEPA
pokroči korak spram njega:

Zar i ti? . . .

Pauza.

JELENA
tiho:

Gospo . . .

KRALJICA LEPA
ozrijevši se na nju:

Ovdje si? . . .

JELENA
oborene glave:

Oprosti . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN
iza kratke šutnje:

Ja idem sad . . .

JELENA
pogledavši ga bolno:

Nek Bog te čuva . . .

KRALJICA LEPA
s naporom:

Zbogom . . .
I reci kralju,
Da ga pozdravljam . . .

Zadrhtavši čitavim tijelom:

Moj sine! . . . Sine!

Uspravila se opet; tvrdo, odlučno Radovanu:

Idi . . .

NADBISKUP LOVRO
pojavi se na desnim vratima, nijem i leden kao smrt, Radovanu:

Bog te zove! . . .

KRALJEVIĆ RADOVAN
gleda je časak začuđeno, a onda svrati pogled na Jelenu, osmjehne se i izađe napolje s Lovrom.

Duga pauza.

KRALJICA LEPA
ostane kao prikovana na jednome mjestu prekrivši lice dlanovima.

JELENA
prošla je na terasu i oslonila se na ogradu:

I zapalo je sunce . . .

KRALJICA LEPA
trgla se, mračno:

Neka pada...
Neka tone...
Neka mrije...
Kad jednom padne,
Više svanut ne će...

Jeleni.

Dȁ... šta me gledaš tako?...

JELENA
prestrašeno:

Kraljice...

KRALJICA LEPA:

Zaboravila sve sam ovaj tren...
I samo jedna miso,
Jedna želja
U mome srcu
Bukti, živi, plamti
I diže se do sinjih oblaka...
Dȁ... slaba bijah...
Sad je nestalo
U duši svega...
Ljubav... samilost...
Već ništa nemam...

JELENA
drhtavo:

Gospo...

KRALJICA LEPA
tvrdo:

Gledaš me...
I misliš, da će suza kanuti
Iz oka moga...
Varaš se...
Ja nemam
Ni suza više...
Ništa... ništa nemam...

JELENA:

Ja bojim se...

KRALJICA LEPA:

O, ne boj se još sada...
Jer ide vrieme,
Čas će nadoći,
Kad bojat ćeš se morat...

JELENA:

Jao!...

KRALJICA LEPA:

Šuti...
Sad trebam mira,
Jer oluja strašna
Prohujila je ponad moje glave
I slomila me nije...
Tražim mira,
A želja davna gori danas većma
No ikad...

Iza stanke.

Danas . . . danas prinieh žrtvu,
Ko nitko što je prinio još nije . . .

JELENA:

Ti nesretna si, gospo . . .

KRALJICA LEPA:

Tuđinka
U tuđoj zemlji . . .
Sama . . . sama . . . sama . . .

JELENA
poluglasno:

I spominješ se kadgod rodnih strana?

KRALJICA LEPA
kao da je nije ni čula:

Ja slušam tebe,
Provodniče crni,
Što silaziš
U moju dušu mračnu
Ko glasnik tamni
Sablasnoga groba . . .
Ja slušam te,
I evo — vidiš li —
Dovrših djelo, što ga počesmo
O ponoći u hramu kraljevskom,
U krvavome svjetlu baklje rujne . . .

JELENA
problijedila je od straha:

Ti bolesna si, gospo . . .

KRALJICA LEPA:

Ajdmo sada . . .
O, slušaj, kako biju valovi . . . —
O, tako pusto,
Turobno i mrtvo . . .
O, slušaj . . . slušaj . . .
Ajdmo . . .
Noć se spušta . . .

Obadvije odilaze lijevim vratima.

U dvoranu se počeo polako uvlačiti suton, a s njime su — iza duge pauze tišine — ušle opet s lijeva tri dvorkinje.

PRVA DVORKINJA:

Čuste l' sovu, kako huknu? . . .

TREĆA DVORKINJA
uhvatila je za ruku:

Šuti . . . slušaj . . .
Čini mi se,
Ko da čujem mukli korak
Negdje dalko . . .
Čini mi se,
Da će banut sada netko . . .
Slušaj . . . šuti . . .

DRUGA DVORKINJA
tiho, prigušeno:

Već se mrači . . .

PRVA DVORKINJA
kao jeka:

Domala će
Nastat carstvo grobnih sjena . . .

TREĆA DVORKINJA:

Kad smo pošle
Pokraj crkve idué amo,
Čulo mi se,
Ko da mukli zvuk je zvónâ
Zadrhtao negdje gore . . .
Tako tajan,
Tako dalek —
Kao mračna pjesma smrti . . .

PRVA DVORKINJA
tajinstveno:

Ja sam ondje
Vidjela u prvom mraku
Izmeđ lišća lovorova,
Gdje se bieli duga halja,
Prozirna ko mjesečina . . .

DRUGA DVORKINJA
sama, na terasi:

Bit će, da je magla bila . . .

Pauza.

More spava,
Smirilo se . . .

Ne miče se
Lišće sneno . . .
Sve je mirno — — —

TREĆA DVORKINJA
polako:

Neki vele,
U tišini da se takvoj
Dižu sjene sviju onih,
Što ih sakri sinje more
Plavetnijem plaštem svojim . . .
Svi se dižu,
Svi se roče
Pjevajući pjesmu bajnu,
Što je čovjek nikad, nikad
U životu čuo nije . . .
I tko čuje pjesmu njinu
Ne zna sreće,
Ne zna mira,
Ne pođe li k njima dolje
U daleke, bliede dvore
Plavetnoga mora sinjeg . . .

PRVA DVORKINJA
zadrhtavši:

Čekaj . . . šuti . . .

DRUGA DVORKINJA
kao gore:

Sve je mirno . . .

PRVA DVORKINJA
prekinutim glasom:

Pričala je majka moja,
Da je davno jednoć . . .

TREĆA DVORKINJA
naglo je prekine:

Slušaj . . .
Koraci se opet čuju . . .
Sve su bliži . . .
Sve su jači . . .
Jao . . . slušaj! . . .

Tišina.

DRUGA DVORKINJA:

Ništa više . . .

PRVA DVORKINJA:

Ali ipak . . .
Ja sam čula . . .

TREĆA DVORKINJA

I ja . . .

PRVA DVORKINJA:

I ja . . .

DRUGA DVORKINJA
mračno:

Kao da je
Konjik noćni . . .

PRVA DVORKINJA
klonuvši:

Šuti . . . šuti . . .
Ne muči nas . . .

DRUGA DVORKINJA
kao gore:

Vidjet ćete,
Kad se spusti krilo noći,
I zavije ponoć tavna
Crnim mukom zemlju crnu,
Vidjet ćete, što će biti . . .

PRVA DVORKINJA:

Zima mi je . . .

DRUGA DVORKINJA:
mučno:

Ajdmo nekud . . .
Domala će
Noć daleka
Ovit i nas —
U tom mraku . . .
Ajdmo brže . . .

DRUGA DVORKINJA
još uvijek na terasi:

Već su prve zviezde stale
Zlatit noćno nebo plavo . . .

PRVA DVORKINJA
Trećoj:

Kuda ćemo? . . . Kuda? . . . reci . . .
Svuda vreba
Sablast strašna,
Svud nas prati
Grobnim krokom . . .
Čekaj . . . slušaj . . .
Svršit će se možda jednom
Muka ova . . .

TREĆA DVORKINJA:

Gledaj . . . gledaj . . .
Sve se jače,
Svija tama uz duvare . . .
Ja se bojim . . .

DRUGA DVORKINJA
krikne:

Jao! . . .

PRVA I TREĆA DVORKINJA
pohrlile k njojzi:

Šta je? . . .

DRUGA DVORKINJA
isprekidano:

Eno . . . tamo . . .
U more je pala zviezda
S neba noćnog . . .

PRVA DVORKINJA:

Još se vidi
Trag daleki . . .

TREĆA DVORKINJA:

Kao zlato . . .

DRUGA DVORKINJA:

Gledaj . . . gasne . . .

PRVA DVORKINJA:

Samo tračak . . .

TREĆA DVORKINJA:

Nestao je . . .

Začuje se opet silna buka i zveket mačeva. Dvorkinje ostale kao okamenjene.

PRVA DVORKINJA:

Čujte . . . čujte . . .

TREĆA DVORKINJA:

Mač se kreše o mač ljuti . . .

DRUGA DVORKINJA
promuklim glasom od strave:

Smrt se bliži . . .
Evo . . .
Tu je . . .
Blieda . . . strašna . . .

PRVA DVORKINJA:

Jao! . . .

TREĆA DVORKINJA:

Bježmo . . .

Sve tri izlaze brzo lijevim vratima — prestrašene, drhtave. Buka traje još neko vrijeme.

NADBISKUP LOVRO
dolazi s desna.

STREZINJA
uđe naglo za njim držeći u ruci krvavi mač, groznim glasom:

O . . . proklet . . . proklet . . .
Jesi li ga čuo,
Gdje prokle nas?
Šta veliš? . . .
Šta veliš sada, crni gavrane? . . .
Sad šutiš . . . šutiš . . .
Biele su ti ruke
Ko snieg . . .
A moje? . . .

Krv se kao grimiz
Na maču mome bljeska . . .
Slušaj . . . slušaj . . .
Još čujem poklik kraljevićev smrtni . . .
O . . . proklet . . .
Proklet doviek! . . .

NADBISKUP LOVRO
mirno:

Kraj je svemu . . .
Izvršio si svoju službu . . .
Idi . . .
I nikad više ne javljaj se ovdje,
Jer ne ću da te vidim . . . — — —
Pođi sada . . .
Dojavit moram kraljici . . .

STREZINJA
sve većim bijesom:

Daleko . . .
Daleko nekud moram poći . . . sam . . .
Na čelu noseć strašne kletve znak
Ko Kajin . . .

Zatvorivši grčevito oči.

Svuda kraljevića gledam,
Do nogu mojih gdjeno mrtav pade
Ko cviet, što smlavi bezbožna ga ruka; —
A ja mu rinuh mač u grudi . . . jao . . .
O, — one oči,
Kadno posljednja
Života iskra zasja u njima! . . .

NADBISKUP LOVRO
krutim posmjehom:

Ne pomaže ti ništa...
Svršeno je...

STREZINJA

Umukni mukom, crni gavrane,
Zar ne čuješ prokletstvo kraljevo?...
Zar ne čuješ?...

Poput jeke.

— — I nikad... nikad više
Od krvi svoje kralja imati
Vi ne ćete...
Tuđinac nek vam vlada,
Jer digoste
Na kralja svoga mač...

Uhvatio se za glavu.

O, nikad... nikad...

Spram Lovre.

Vrani gavrane...
Sad šutiš?... šutiš?... — —
Sve je svršeno...
Sad stojiš niem ko grob,
U kojem leži
Sav život pokopan; —
A kletva crna
Ko duša tvoja dulji se i dulji
I biva veća, groznija i crnja
Trenutkom svakim...

NADBISKUP LOVRO:

Idi... smiri se...

STREZINJA
očajno:

O, za me nema mira
Nikad više...
Svud noć me gleda...
Uzdižu se sjene
Sa groznom ranom...
Jao... jao meni...
Što učinih, što učinih —
O, reci?...
Upiljio si, crni gavrane,
U moje čelo pandže...
Daj... sve dublje...
Do mozga...
Tako...
Sad je svršeno...
O, grakći sada... grakći...
Ja sam mrtav...

NADBISKUP LOVRO
priđe k njemu:

Umiri se...

STREZINJA
divlje:

Ha, tu si?... tu si?...
Sad bih mogao
Da ovim mačem ubijem te...

Zamahne na nj.

NADBISKUP LOVRO
gleda ga u oči.

STREZINJA
zadršće, ruka mu klone; muklim glasom:

Ne ću . . .
Ne . . . — — živi . . . idi . . . budi živ — i proklet
Ko i ja . . .
Proklet . . . Kajin . . . ubojica . . .

Baci mu mač pred noge; u krajnjem očaju:

O . . . proklet! . . .

Izlazi sav sništen na desno.

NADBISKUP LOVRO
nasmije se ledeno:

Ha . . . ha . . . ha . . .
Ti luđače! . . . posrnuo si namah
Pred prvim vjetrom . . .
Slab si,
Kukavan . . .
I bojiš se da zgaziš sve, što stoji
Na putu tvome . . . Ha . . . ha . . . ha . . .

Odilazi na lijevu stranu. — Pauza. Sumrak. Tišina.

KRALJ ZVONIMIR
pojavio se okrvavljena čela na desnim vratima, blijed i slomljen.

Dva vojnika ga prate. Slabim, dubokim glasom:

Pustite me . . . sam ću . . .

Vojnici odu.

I nigdje nikog . . . sve je prazno, pusto . . .
Obamrlo . . . — — —
I kraj se bliži . . . kraj . . .
Već čujem mrazni srh, gdje srce steže, —
I mrači mi se . . .
Zraka . . . sunca . . . daha . . .
Krv . . . krv . . .
I ruke,
Sve je krvavo . . .
— — — — — — —
Probliedilo je sve, i magla pada
Na čelo moje . . .
Biela . . . gusta magla . . .

Uhvatio se rukom za čelo i zateturao.

Ja čujem je . . . već dolazi . . .
U plaštu
Bjeline sjajne . . .
S kosom . . . tu je . . . evo . . .
I ćutim led ohladnjelijeh usta
Na srcu svome . . .
Evo . . . evo . . . tu je . . .
O, samo brzo . . .
Svrši . . . tvoj sam . . . tvoj sam . . .

Dovukao se do stepenica prijestola i klonuo besvijesno na tle.

NADBISKUP LOVRO I KRALJICA LEPA
izlaze s lijeva.

NADBISKUP LOVRO

prigušenim glasom:

Umirio se . . .

KRALJICA LEPA:

Zar je mrtav?

NADBISKUP LOVRO

došao je do Zvonimira i prignuo se:

Nije . . .
Još bije srce . . .
Slabo nečujno . . .

KRALJICA LEPA

približila se također k stepenicama, gdje leži Zvonimir:

Već skrutila se krv na čelu . . .
Blijed je
I teško diše . . .

NADBISKUP LOVRO:

Ne bismo li baklju? . . .

KRALJICA LEPA

gledajući nepomično Zvonimira:

Ne . . . — — šuti . . .

NADBISKUP LOVRO

Zar se bojiš?

KRALJICA LEPA

kao gore:

Ne znam . . .
Gledaj . . .
Sad trgnuo se . . .
Opet diše jače,
I nadimlju se prsa . . .
Gledaj . . . Gledaj . . .
Još diše . . .
Živi . . .

NADBISKUP LOVRO

Smirit će se začas . . .

KRALJICA LEPA

pošla je laganim korakom na terasu:

Spokojilo se more . . .
Noć je pala,
I mir je svuda . . . samo ondje plovi
Daleko barka . . .
Luč se žarka kriesi
U plavoj tami . . .

NADBISKUP LOVRO

duboko:

Kao burno more
Uzbunili se knezovi ko jedan,
Kad šanuh kralju, nek ne popušta . . .
Ko divlji vihor . . . — —
Ha, ha . . . Strezinja

Već očajničkim glasom vapi;
Dršće
Pred kraljevim prokletstvom . . .

KRALJICA LEPA
gluho:

Kralj ih prokle? — — —

NADBISKUP LOVRO
kratko:

Dä . . . — —

Pauza.

Dovršili smo . . .
Sad valja samo mirnim korakom
I smjelo kročit napried . . .
Srušiti
Sve zapreke, što dižu se na stazi
Do pobjede . . .

KRALJICA LEPA
gledajući na more:

Sve spava . . . sve je tiho . . .
Ko da se nikad od sna prenut ne će . . .

NADBISKUP LOVRO
polagano:

Nek spava . . . miruj . . . spavanja je čas . . .

KRALJICA LEPA

O, kakova će sutra svanut zora? . . .

NADBISKUP LOVRO:

Na čelu tvome pobjeda će sjati
I kruna! . . .

KRALJICA LEPA
drhtnuvši:

Šuti! . . .

NADBISKUP LOVRO:

Kraljica si sada . . .

KRALJICA LEPA
muklo:

Još živi kralj . . .

NADBISKUP LOVRO

I umire . . . ——
Sve spone
Sad slomljene su . . .

JELENA
javila se bijela na lijevim vratima i nepomično sluša poduprijevši se ljevicom o dovratnik.

NADBISKUP LOVRO
nastavlja:

Radovana nema . . .

KRALJICA LEPA
stresla se i zaklopila oči.

NADBISKUP LOVRO:

Pred kraljevim je umro nogama
Okrvavljen,
A bijesni knezovi
Raskoliše mu čelo . . .

JELENA:

Ah! . . .

Zadršće uhvativši se rukama za grudi i klone mrtva preko praga.

KRALJ ZVONIMIR
trgne se i pridigne glavu, slabim glasom:

Tko vapi? . . .
O, jesi l' ti to, Radovane sine? . . .
Zar došao si k meni? . . .

KRALJICA LEPA
obazre se na Jelenin povik:

Šta je? . . .

NADBISKUP LOVRO
dođe naglo do Jelene i prihvati joj ruku.

Mrtva . . .

KRALJ ZVONIMIR
nastavlja u vrućici:

Sine moj! . . .
Oj dođi . . . Dođi . . .
Ja ću s tobom . . .
Nikad

Još niesi bio tako lijep . . .
S krunom
Na glavi . . .
Stani . . .
Sine, ja ću s tobom . . .
Iščezavaš u mraku . . .
Radovane,
Probliedio si . . .
Nema te već, nema . . .

Ugledao je Lovru.

A tko si ti, u mraku što se skrivaš? . . .
Ko sjena grobna . . .
Taman kao grieh . . .
O, bježi, bježi . . .
Strah me . . .

KRALJICA LEPA
došla je do njega:

Zvonimire,
Da l' poznaješ me? . . .

KRALJ ZVONIMIR
pridigne se opet jače:

Tko si? . . .
Glas taj znadem . . .
O, davno, davno —
Spominjem se . . .
Nekoć
Govorio mi glas taj, neka dignem
Na kralja svoga ruku . . .

Eno . . . eno . . .
U kutu tamo . . .
Amo dolazi . . .
Sve bliže . . . bliže . . .
Čuvajte me, jao! . . .
To kralj je . . . Slavić . . .
Gledaj . . . krv mu kaplje
Sa čela bliedog . . .
S njim je Radovan . . .
I k meni idu . . .
Branite me . . . jao . . .
O, gdje ste? . . . gdje ste? . . .
Evo . . . već me dave . . .
Moj Radovane, sine, smiluj se . . .
Ja nisam krivac . . .
Prosti . . . smiluj se . . .

Klone opet na stepenice.

KRALJICA LEPA
stoji blijeda kao mramorni kip.

NADBISKUP LOVRO
miran je i nijem u sjeni, samo mu oči katkada zabljesnu kao dva plamena.

KRALJ ZVONIMIR
osovi se naglo i posrne; širom rastvorenih očiju; drhtavim samrtnim glasom:

Krv . . . krv me guši . . .
Sve je puno krvi . . .
Zapljuskuju me vali krvavi

I biju strašnim biesom olujnim
O čelo, o grud . . .
Jao . . . pomoć . . . pomoć . . .
Već tonem na dno . . . krvava dubina
Rastvorila je ždrielo crno . . .
Jao! . . .
Ugušit će me krv . . . oh! . . .

Trzne se, zalomi rukama i padne mrtav podno prijestola.

Duga pauza.

NADBISKUP LOVRO
dođe polako do kralja i sagne se; duboko, mračno:

Svršeno je . . .

KRALJICA LEPA
stoji još uvijek na istome mjestu i gleda ukočeno mrtvaca.

Dvoranom se već počela prosipati daleka, plava mjesečina.

ZAVJESA

MORS REGNI

TRILOGIJA

DIO DRUGI

LICA:

KRALJ STJEPAN II.
NEDA
HRVOJE
GLASNIK
DVORANIN
PRVI }
DRUGI } fratar
TREĆI }

ZBOR FRATARA

Jesenja mjesečna noć.

JEDINI ČIN

Dvorana s niskim, okruglim svodom. Lijevo naprijed vrata, desno otvoreni prozor u vrt, a kroza nj se prosiplje dugi mjesečni talas. U blizini prozora veliki naslonjač, prekriven modrim pokrivalom. Iza naslonjača dršće u kutu slabo, crvenkasto svjetlo mjedenog kandelabra. U pozadini — nekoliko stuba poviše — kameni trijem s lukovima, odakle se vidi more na mjesečini i vršci drveća, s kojega se truni posljednje požutjelo lišće.

ZBOR FRATARA

prolazi trijemom s lijeva na desno, oborenih glava, prekrštenih ruku — poput utvarâ, bijelih i mjesečnih. Kad nestanu u sjeni obamrlih lukova, ostaje časkom pozornica prazna, a onda silazi s desna PRVI FRATAR, *ustavi se u sredini i sluša. — U daljini šumi vjetar.*

DRUGI FRATAR

dolazeći trijemom s lijeva:

Glasnika nema . . .

PRVI FRATAR

okrenuvši se:

Zar još uviek?

DRUGI FRATAR:

Nema — — —
Već cio dan sa vrška kule gledam,
Al ne javlja se . . .

PRVI FRATAR:

Ban je rekao,
Doglasit da će, čim se prvom sraze
Sa madžarskijem divljim hordama . . .

DRUGI FRATAR:

Već sedam dana, otkako su pošli,
Da na braniku stoje s mačem golim
Odbijajući buru krvavu . . . — —
Već sedam dana . . .

PRVI FRATAR:

Možda će dojavit
Još noćas . . . sada . . .

DRUGI FRATAR

zatvori na čas oči:

Gledam u daljinu
S visine puste . . . nigdje nikoga . . .
Vas kraj je zamro . . . sve je prazno, mirno
I prekriveno smrtnom mjesečinom —
Ko groblje . . .
Samo jato gavrana
Doleti časkom, kruži ponad kule
Doglasujući crnim graktanjem
Daleku tugu . . . — —
Mrka krila šume
Ko smrtna jeka oštrijeh kopalja . . .

PRVI FRATAR

prekrio je rukama čelo, ali se opet prene; vedrije:

B a n vodi vojsku — — —
On će smlaviti
I u prah strti čete njihove
Ko orao . . .

Iza stanke.

I sada mole dolje
U hramu svi za pobjedu . . .

DRUGI FRATAR

pruživši ruku spram lijeve odaje:

A kralj?

PRVI FRATAR:

Od rana jutra ne vidjeh ga...
Kažu,
Da bješe prošle noći čitave
Uznemiren...
Kad minula je ponoć,
Upitao je, da li dođoše
Sa bojišta već glasi kakovi...
A onda stade šaptat čudnim glasom
O krvi i o mrtvim truplima...
I usnu tako...

Pauza.

DRUGI FRATAR:

Vidjeh, kad su pošli,
Gdje stojao je blied i skršen posve
Na triemu ovdje
Gledajući čete
U bojnom redu, kako nestaju
U dugom klancu, a niz lice mračno
Odroniše se na tle suze dvije...

PRVI FRATAR:

Od časa onog još ne izađe
Iz ložnice...

DRUGI FRATAR
iza kratke šutnje:

Opustjelo je sve
U ovom muklom domu...

Koraci
Odjekuju u mrtvačkoj tišini,
A mutne magle plove povrh neba,
Ko da će na nas pasti...

PRVI FRATAR
mirnim glasom:

Čekajmo...
Za koji časak može glasnik doći...

DRUGI FRATAR
s užasom:

Al ako javi propast?...

PRVI FRATAR
čvrsto:

Ne vjerujem, —
Jer banova će hrabra desnica
Obranit zemlju...
— On se kano lav
Na čelu svojih četa probija
U dušmansku sredinu...
Za njim smrt
U krvavome ruhu napried gazi,
A on u slavi ponosno se diže —
Ko Kerub strašni s mačem plamenim...

DRUGI FRATAR
šapćući:

Nek Bog nas čuva...

PRVI FRATAR

duboko:

Molimo!

DRUGI FRATAR:

Ja idem . . .
I dočekat ću možda . . .

PRVI FRATAR:

Idi . . . gledaj . . .
A čim što smotriš odmah javi . . .

DRUGI FRATAR

odlazeći trijemom na lijevo:

Hoću . . .

PRVI FRATAR

ostao je opet sam i zadubio se u molitvu.

Tišina.

DVORANIN

izlazi iz lijeve odaje:

Još uviek spava . . .

PRVI FRATAR

prene se, uzdahnuvši:

Jadnik!

DVORANIN:

Blied je, miran,
Na časove tek dahne nečujno,
A ruke mu se već ledène . . .

PRVI FRATAR:

bolnim spominjanjem:

Vidim
I danas jošte, kako snažan bješe,
Kad prvi put je nogom stupio
U ovaj mrtvi, posvećeni dom . . .

Dalekim zanosom.

Sinovac kralja Petra Krešimira! — —
Na njegvom čelu imala je sjati
U žaru zlata kruna Tomislava!

DVORANIN

mrtvo:

— I zasjala je . . .

PRVI FRATAR:

Kad se na vidiku
Pojavila ko gavran crna kob —
U zloslutnome plaštu predsmrtnom;
Kad klonuše mu ruke nemoćne
Ko besciljnom brodaru, koji gleda
U mračnu propast . . .

DVORANIN:

Što će biti sada?
Sa svih krajeva crna hrupi bura, —
I samo jedan talas . . .

PRVI FRATAR:

Mrije, gasne
U muklom mraku sunca davne slave; —
Već prekriše ga suri oblaci . . .

DVORANIN
iza stanke:

Probliedio je posve, samo oči
Još uviek gore onim starim sjajem
Ko nekoć . . . davno . . .
— Na sljepočicama
Već počeše mu žice srebrne
Polako plesti bielu mrežu . . .

PRVI FRATAR
došao je do desnog prozora:

Gledaj,
Požutjelo je lišće . . .
Pada na tle
I umire na mjesečini bolnoj . . .
Sve duge staze, prazni putovi, —
Sve prekrito je velom mrtvijem . . .

Kratka pauza.

Moj jadni kralju, cvjetalo je cvieće,
Kad došao si amo nekada, —

A sada jesen spušta siva krila,
Da prekrije i tebe — — —
Eno . . . tamo
Na klupi pokraj samotnoga žala
Odmarati se znao . . .

DVORANIN:

Nikad više
U sjeni onoj ne će snatriti
O svojoj bieloj, divnoj kraljici . . .

PRVI FRATAR
sveđ gledajući u vrt:

Koliko ju je nekoć ljubio —
U ono doba, kad je pramaljeće
Cjelivalo sunčànim zlatom žarkim
Dalèka brda . . .

Uzdahne duboko.

Sad se svršilo . . .

DVORANIN:

Još jutros reče, nek je zamolim,
Da dođe amo . . .

PRVI FRATAR:

Već je dugo nema . . .
I ona sluti . . . čeka . . .

Gorkim smiješkom.

Kraljica . . .
I kćerka silnog Krešimira! . . .
Sada?
Sad oteše joj sve . . .

DVORANIN:

U očima
Zabljesnuše mu suze, kadno šanu
Lagano ime njeno . . .

PRVI FRATAR
prigušeno:

Sinoć . . . kasno,
Kad pođoh od njeg, reko mi je teškim
I bolnim glasom, neka pitam zviezde,
Što division dršću sneno nebom ponoćnim,
Koliko mu je živjet suđeno . . .

DVORANIN
dahne:

I rekoše?

PRVI FRATAR
gotovo šaptom:

Još samo jedan dan . . .

DVORANIN:

Moj Bože! . . .

PRVI FRATAR
lagano:

Neka samo mirno spava
I sniva zadnji san života svoga . . .

DVORANIN:

Dovršit će se . . .

Uzlazi polako na trijem.

PRVI FRATAR
ostao je zamišljen:

Samo jedan dan . . .
A onda? . . . onda? . . .
Spustit će se mračni
I grobni muk nad puste krajine,
Odjeknut će groznim vapajem
Sva zemlja jadna i okrvavljena . . .
— — Još danas vlada kralj,
A sutra će
Sa sviju strana ruke mahnite
Za kraljevskim se mašat grimizom . . .
I oko trona biti će se boj
Krvaviji no igda . . . — —
Danas vlada
Kralj posljednji u sjeni smrti bliede . . .

TREĆI FRATAR
dolazi s desna:

Već počeli su moliti . . . — —
Nekog nema?

PRVI FRATAR:

Ne . . . doslie nikog . . .

DVORANIN
gledajući u dalj:

Oblaci se kupe
Ko talasi na uzmućenom moru; —
I još će bure biti . . .

TREĆI FRATAR:

Noć je mlaka . . .

DVORANIN
kao gore:

Potamnjelo je more . . .

PRVI FRATAR:

Noćas možda
Zadunuti će vihor snažnim biesom
I slomit zadnje cvieće snuždeno
U mrtvom vrtu . . .

DVORANIN
pozorno:

Ko da netko zbori . . . —
Probudio se možda . . .

Ode naglo u kraljevsku odaju.

TREĆI FRATAR:

Došla je
I kraljica baš sada . . .

PRVI FRATAR:

Gdje je?

TREĆI FRATAR:

Dolje —
U hramu . . . moli . . .

PRVI FRATAR:

Sama?

TREĆI FRATAR:

S Hrvojem . . .
Zamolio me starac, neka pitam
Da l' mogo bi do kralja . . .
Hoće barem
Da jednom još ga vidi . . .

PRVI FRATAR:

Prenut će se;
Već dugo spava; —
Ko da sluti . . .

TREĆI FRATAR:
nemirnim glasom:

Šta je? . . .
Zaječala ti riječ turobno
I bolno . . .

PRVI FRATAR:

Ne znam . . .
Obuze me slutnja . . .
Bog jedini je sudac svemu . . . svemu . . .
— Nek njegova se volja vrši sveta . . .

Umukne.

TREĆI FRATAR:

I kraljica je blječa nego prije . . .

PRVI FRATAR:

Ah . . . poništi je žalost . . .

TREĆI FRATAR:

Klečao sam
U sjeni stupa, kad je ušla . . .
Biela —
Ko mjesečina spuštala se lako
Niz stube . . .
— Uviek velika i krasna,
Ko onda, kad joj krunu staviše
Na ponosito čelo . . .
Kleknula je
Pred žrtvenikom glavu spustivši
Na biele ruke . . .
I u onaj tren,
Ko da se jecaj čuo . . .

PRVI FRATAR
prigušenom gorčinom:

Suze . . . krv . . .
Oh, doviek . . . doviek . . .

Pauza.

TREĆI FRATAR
pošav na desno:

Starcu moram reći,
Da čeka časak . . .
Ali evo ga,
Već ide . . .

HRVOJE
uđe s desna:

Dođoh . . .
Mogu li do kralja? . . .

PRVI FRATAR:

Još malo samo . . .
Dvoranin će javit,
Kad prenuo se bude . . .

HRVOJE
pristupio bliže:

Je l' mu lakše . . .

Gleda ih časak, pa ostane poražen.

Vi šutite? . . . Već znadem; —
Kraj je došo . . .
— — — — — —

Zar i to vidjet moram?! —
Nije l' dosta,
Da prvi udar, kletvu krvavu,
Izdajstvo kobno vidjeh, čuh i gledah?
Zar i taj zadnji trzaj prebolni
Preda mnom mora dići se ko strašni
I vječni spomen okaljane slave? . . .

PRVI FRATAR
muklo:

Sagriešili smo . . .

HRVOJE
s gorčinom:

Dà . . . taj grieh nas prati
Kroz viekove i zadire u tielo
Sve žešće . . .

Jače.

Krvlju oprati ga treba,
Da bude duša opet čista, jasna
Ko pramen sunca . . .

Kratka stanka.

PRVI FRATAR:

Kraljica još moli?

HRVOJE:

I plače . . .

TREĆI FRATAR:

Tuga prekrila je crna . . .

HRVOJE:

Bez kraljevstva je jadna i bez krune —
A sama, tužna, slomljenijeh krila
I ostavljena od svih . . .

PRVI FRATAR:

Spušta se
Sve veći jad na zemlju Hrvatsku,
A mračni dušman
Čezne, pazi, vreba,
Da zaskoči na plijen krvavo
I gladno kao hiena grobna . . .

TREĆI FRATAR
sumorno:

Bdijmo,
Da ne snađe nas napast kakova . . .

HRVOJE
iza kratkoga mûka:

Kad jašio sam sada s kraljicom
U klancu dolje, među pećinama, —
Izletio je suri orao
I kružio nad našim glavama,
Dok niesmo amo ušli . . .

PRVI FRATAR
začuđeno:

Orao? . . .
To znak je dobar . . .

Trećem fratru.

Hiti navrh kule
I gledaj . . .
Možda javio se glasnik . . .

TREĆI FRATAR
odlazi lijevo.

HRVOJE:

Na bojište već htjedoh i ja poći,
Al star sam, slab . . .

PRVI FRATAR
slušajući kod vratiju:

Probudio se . . . čuje . . .
Dojavit ću mu . . .

Ode unutra i domala se vrati.

Uđi . . . budan je . . .

HRVOJE
ulazi.

PRVI FRATAR
pođe na trijem i gleda u noć osloniv se rukom o stup. — Pauza.

TREĆI FRATAR
povratio se naglo, blijed i prestrašen.

PRVI FRATAR
zloslutno:

I opet ništa?

TREĆI FRATAR
teškim dahom:

Ništa . . .

PRVI FRATAR:

Šta je? . . . dršćeš . . .
Probliedio si posve . . .
Šta ti je? . . .

TREĆI FRATAR
iznemoglim glasom:

Zar niesi uprav' ništa vidio?

PRVI FRATAR
koraknuo bliže k njemu:

Ne . . . nigdje ništa . . .

TREĆI FRATAR
prekinuto:

Došao sam gore
Do kule . . .
Nikog na vidiku nema . . .

I pođoh niza stube, —
Ali ovdje,
Baš kadno htjedoh da u trijem uđem,
Kraj stupa vidjeh tmurnog viteza
Na mjesečini . . .
Visok mu je šljem
Na čelu sjao . . .
— Sav u oklopu . . .
I pruži ruku, kao da će nešto
Prozbòrit . . .
Pogled bijaše mu ledan,
Crn, ukočen i taman, mrtvački . . .
Ja prekrstih ga krstom presvetim,
I onaj tren ga nestade u magli . . .

PRVI FRATAR

iza stanke, silazeći stubama, daleko:

Sa snenih brda spustila se večer
I traži ono, što se vratit mora
U krilo grobno . . .

Došavši do prozora zagleda se na zvjezdano nebište.

Još lagano sjaji . . .

TREĆI FRATAR

stojeći na trijemu, drhtavim glasom:

Sa svakim dahom vjetra noćnoga,
Ko da će opet doći . . .
— — Mutni prami
Niz bliedo čelo padoše mu mračno,
A ruka stište kruti balčak mača . . .
— — — — — — — — — — —

Sva groza, strepnja,
Nepoznata strava
Kroz tamne kute vlačeći se dižu
Okrvavljene vjeđe — — —
Grče ruke,
A žile breknu poput crnih guja,
Grozovitijeh . . .

PRVI FRATAR

sklopio je ruke gledajući neprestano napolje:

Bože svemoćni,
Vladaru jaki, jedini i vječni,
Što caruješ
Nad bezmjernijem svietom;
Pred okom tvojim svaki grieh i tajna
I svaka miso, želja, sanja, tlapnja, —
Sve otkrito je — — — —
Vječni gospodaru,
Sagriešili smo, jer nas kletva prati
Od iskona, —
Daleka, crna kletva,
Sa tmurnim žigom navrh čela . . .

TREĆI FRATAR

spustio je glavu na grudi.

PRVI FRATAR

sve većom čežnjom:

Spasi
I ne daj, da nam umre izmučena
I prezirana od svih,

Nesrećna
I ojađena zemlja . . .

Umuknuo je ostavši nepomičan u zanosu molitve, a za nekoliko se časaka prene, pa polako odlazi na desno.

TREĆI FRATAR

ide pognuto za njim.

KRALJ STJEPAN

izlazi s lijeva, ogrnut grimiznim plaštem, satrven i bezmoćan.

HRVOJE

podupire ga i dovodi k naslonjaču.

KRALJ STJEPAN

spustivši se u naslonjač:

Hvala ti . . .
Sad lakše dišem . . .
Zrak je ovdje blaži,
I ćutim miris ocvaloga cvieća . . .

Ispruženih ruku.

O, kako pada lišće,
Truni se
U mjesečnome sjaju . . .
Jesen pusta
Približila se, —
Već je ovdje . . .
Ćutim
Na čelu svome cjelov ledeni . . .

HRVOJE

stojeći kraj njega:

Moj dobri kralju . . .

KRALJ STJEPAN:

Sjećaš li se, starče,
Kad u lov si me znao pratiti?

HRVOJE:

O, sjećam, kralju . . .

KRALJ STJEPAN:

Jak sam onda bio . . .
— Da mogu sada poći opet s tobom,
Poletjeti niz klance poput munje,
Prepuštat, da mi vjetri cjeluju
I ljube prame razriešene . . .

Gorućim pogledom.

Gledat
Sa vrha pustih, samotnijeh gora,
Gdje plovi bielo, dalko oblačje
U plavetnoj slobodi . . .

Zaneseno.

Sanjati
O sreći svojoj — — —

Strese se i klone spustivši čelo na desnicu.

HRVOJE:

Smiri se . . .

KRALJ STJEPAN
šuti, pa se osmjehne začas:

Ne . . . nema
Već proljeća . . .
Pokročila je jesen
Na stazu moju . . .

Okrene se spram Hrvoja.

Star si i ti, starče,
Posiedio si posve . . .
Ne će sjati
Ni tebi dugo sunce proljetno . . .

HRVOJE:

Obnèmogao sam posvèma,
Ćutim
U kostima težinu neku . . .

KRALJ STJEPAN
gorko:

Eto . . .
I to je konac svemu . . .
Kralj sam bio . . .
Kraljevao sam . . .
Sad mi pade žezlo
Iz piesti slabe . . .

— — Jačeg vam je bilo
Izabrat kraljem . . .
Sad se priesto ruši,
I gine slava . . .

HRVOJE
oborio je čelo.

KRALJ STJEPAN:

Dušmani se dižu
I grabe plien odàsvud . . .
A boljari
Nezasitno se prepiru i kolju
Za krunu,
Jer na logu mrtvačkom
Ispustiti će dušu zadnji kralj . . .
O znam ih, znam ih . . .

Nestaje mu daha.

HRVOJE
preplašeno:

Kralju . . . kralju moj! . . .

KRALJ STJEPAN
mahnuvši rukom:

Proglasiše me kraljem zanosno,
A zašto? . . . zašto? . . .
Da sad umrem ovdje
I gledam kako mrije Hrvatska . . .

Umukne načas.

I sada, prije nego pođoše
Prot dušmaninu, plamsala je zavist
Prolievajuć se njinim srcima, —
Jer ban je vođa . . .

Očajno.

O, da mogu mrieti! . . .

HRVOJE
primivši ga za ruku:

Umiri se . . .
Jedàred mora pasti
Sva zavist, himba i izdajstvo kleto
U mukli grob . . .
Pred dušmanskijem biesom
Sva srca složnim jekom će odmnievat
Za domovinu . . .

KRALJ STJEPAN
turobno:

Ne znam . . .
Vidim propast,
Rasulo grobno, smrt i tamu crnu . . .
U ovaj čas se možda bije boj,
A oči gasnu u crnini noći,
I teče krv iz ranjenijeh grudi
Spram zvjezdanoga neba . . .
Možda dušman
Već amo kroči harajući polja
I šume guste plamenom i mačem . . .

HRVOJE

Pobiediti će naši . . . vjeruj . . . hoće . . .
— — Još sjâ nam slava kralja Krešimira
U ovoj zemlji rođenoj i dragoj,
U širnom moru i dalèkom nebu,
Obasutome jasnim zviezdama . . .
I svaki kamen,
Svaka gruda zemlje
I svaki hrast
I val i sve ti šapće
Životom tajnim, velikim i vječnim . . .

KRALJ STJEPAN
omamljen Hrvojevim riječima:

Kralj bijah zemlji ovoj . . .
Sada gledam
Svršetak svoj . . .
I nigdje tračka sunca,
Ni davne slave nestalijeh dana,
Što zlatila je krunu kraljevsku . . .
— Ah, ništa . . . ništa . . .
Samo mrak i tmina . . .
— — A tamo pada lišće posljednje
Sa dubova . . .
O, gledaj, mirno pada
Na noćnom sjaju bielom . . .
Vjetar šumi
I bruji tajna, smrtna pjesma noći . . .

HRVOJE:

Ožalošćen si odveć . . .

KRALJ STJEPAN

opet se smračio:

Jer ih vidim,
Gdje dižu ruke, gdjeno priesto ruše,
Na kojem nema nikoga, da brani
I kraljevstvo i krunu . . .

sklopio je vjeđe.

O, da mogoh
Na bojište —
Pa ondje umrieti! . . .
I slušat jeku bojnijeh kopalja
I zveket smrtni mačeva i striela;
Pod stiegom slavnim velike slobode
Zaklopit oči . . .
Ćutjet toplu krv,
Gdje protječe iz srca kvaseć zemlju,
I slušat, kako kliču pobjedu . . .
O, da sam mogao! — — —

Drhtnuvši.

Ali ovdje . . .
— — Slušam
I slutim, čeznem, ginem, umirem . . .
Oh, Hrvoje . . . ah, teško li je umriet,
Kad ostavljen si, sam i nesrećan . . .

HRVOJE

gleda ga suznih očiju i klone do njegovih nogu glasno zajecavši.

KRALJ STJEPAN

postavi mu ruku na glavu, blagim mirom:

Ti plačeš, starče? . . .
Čemu? — —
Kraj je ovdje, —
I ništa zato . . . tako biti mora . . .
Ne . . . nemoj plakat . . .
Sjećaš li se, kad sam
Još malen bio . . .
Perivojem si me
Za ruke vodit znao . . .

HRVOJE

ljubeći mu ruku, u suzama:

Sjećam . . . sjećam . . .

KRALJ STJEPAN:

To bjehu dani sreće . . .
Kolko puta
I ovdje znadoh čeznut kasnije,
Da povrate se . . .
Ali nikad više
Povratili se niesu . . .

HRVOJE:

Kralju moj! . . .

KRALJ STJEPAN

smireno:

Kralj bijah . . .
Sad sam samo sjena puka,
Što udes čeka svoj . . .

DRUGI FRATAR

dolazi naglo s lijeva, usopljeno:

Pojavio se . . .

HRVOJE

ustao je i otro suze:

Tko?

DRUGI FRATAR:

Glasnik . . .
Jezdi kao vihor . . .

KRALJ STJEPAN

uzrujanim glasom:

Glasnik?

DRUGI FRATAR:

S vrhunca kule gledah čekajući
U mjesečnu tišinu . . .
Tada bljesnu
U klancu koplje . . .
Pojavi se konjik,
Što skrivala ga šuma oku mome . . .
U tili čas kroz uvalu proleti
Na zapjenjenom konju . . .
— — Sad će banut . . .

Gledajući s trijema dolje.

Sve bliže jezdi . . .

HRVOJE

pošao je također na trijem:

Dugi plašt se vije
Ko oblak za njim — — —
Evo ga na mostu . . .

DRUGI FRATAR

sa zebnjom:

Oh, što će javit? . . .

KRALJ STJEPAN

sam u mjesečini, postavio je ruke na srce:

Ne bij tako bolno;
Još samo čas — i otkrite će biti
Sve čežnje noći turobnijeh . . .
— Daj mi
I ovu čašu, Bože veliki,
Do zadnje kaplje ispiti . . .
I bit će
Kraj tuzi ovoj, što me muči jadna . . .

DRUGI FRATAR

gledajući neprekidno s Hrvojem s trijema:

Već ulazi na vrata . . .

HRVOJE

sišavši k Stjepanu, nesigurno:

Čuj me, kralju,
Zar ne bi pošo možda? . . .

KRALJ STJEPAN

ustane opirući se o naslonjač, čvrstim pogledom:

Znam, što hoćeš...
Ne bojim se...
Pa ako je i pala
U grobnu bezdan slava prošlih dana,
Pa ako glasnik
Javi smrt i poraz,
Tad i ja past ću
Gledajući noć
I umrieti — — —

GLASNIK

došao je s desna zaprašen i znojan, u oklopu, izmučen i poštrapan krvlju.

KRALJ STJEPAN

pokroči spram njega, jednim dahom:

Šta nosiš? — — —

GLASNIK

zadnjom snagom:

Pobjedu...

KRALJ STJEPAN

uzvine ruke u vis i zadršće kao pred nenadanim bljeskom.

HRVOJE

prihvatio ga, da ne posrne:

Umiri se...

KRALJ STJEPAN:

O, ja sam spokojan
I miran...
Slušaj... pobjedu nam nosi...

Glasniku.

Govori... Kazuj...
Jer smo puste noći
I dane biedni predali u stravi
Očekujući glase, —
Sad su došli — —
— O, zbori, kazuj,
Razbij zadnjim mahom
Svu tugu gorku,
Što nam srca veže...

GLASNIK

dišući na mahove teško:

Još i sad gledam
Pogažena trupla
I krv i znoj
I kosti slomljene
Pod kopitima bojnih konja...
Vidim
Sve suze, jad i očaj samrtni
I čujem jeku smrti — — —

Prestane na časak.

— Dođosmo
O sunčanome krvnom zalazu
Na bojište...

Sva koplja bijahu
Od silnog ruja pozlaćena, sjajna . . .
I bješe mir — — —
Ko prije burnog biesa,
Kad šuti sve u šutnji zlokobnoj . . .
Tek usopljeni dah se čuo;
Strašnim
I divljim sievom sievale su oči
Pod šljemovima spuštenijem — —
— Sunce
Za plavetne se gore spuštalo
I nestajalo — — —

KRALJ STJEPAN
ostao je držeći Hrvoja za ruku, a oči mu grozničavo sjaju.

GLASNIK
otire rukom uznojeno čelo:

Ali tad se začu
Na čelu naših četa silan glas
Ko gromni huk . . .
Pojurismo . . .
I sinu
U bojnoj buci oštri mačevi,
Zaletiše se jedni na druge;
I bodi, sieci, ubijaj i kolji, —
Sve dalje, napried — — —
Striele zuje, šume
I udaraju o grud . . .
Konji lete
I posrću na mrtvim truplima;

Krv teče, gine, puši se ko magla,
Što smrtnom sjenom pogled prekriva . . .
— — A napried jezdi o n u krvi sav
I diže mač i ruši kao rieka
Obarajući na tlo krvavo
Sve, što mu na put stane . . .
Junak, div! —
Sve dalje . . . dalje . . .

Ušuti opet.

KRALJ STJEPAN
drhtavo:

On je . . . on je to . . .

GLASNIK
nastavljajući:

I tako padne noć . . .
U mračnom mraku
Ozvanjala su brda i doline
Od teške jeke teških buzdovana,
A biesno jato
Jurilo je dalje
I sijalo u tami crnu smrt . . .
— U vici groznoj,
Uzdahu i kletvi
I škripi, plaču,
Zanosu i smrti —
Pomòlio se mjesec sipljući
Okrvavljenim poljem krvav sjaj . . .
A borba grozna
Orila se u noć,

Sve dok nad gorom
Ne javi se divna,
Daleka zora . . . — — —
Klonula su koplja
I mačevi,
A bliedo jutro stravnim,
Nedohitnijem, mutnim pogledom
Poglédalo nas . . .

Pauza.

Dušman pobježe,
A mi u suncu pobjede i slave
Povratismo se . . .
Jezdio sam napried
Da dojavim vam . . .
Vojska kreće za mnom,
I domala će prva koplja bojna
Odsievnut na vidiku . . .

KRALJ STJEPAN
nedogledna, rasplamsala pogleda:

Vidim . . . vidim . . .
Na mjesečini barjaci se viju,
Okrvavljeni naši barjaci —
I ovjenčani suncem, pobjedom . . .
Sve bliže kreću . . . evo, ovdje su . . .
Junaci divni . . . s obraza im sieva
Neokaljani ponos djedovski . . .
I gora šumi radosnijem jekom,
A valovi pozdravljaju ih gordi
Razbijajuć se o hrid kamenu — — —

— Oj, zdravo . . . zdravo, osloboditelji! . . .
Sve naše suze,
Patnje prepaćene,
Svu bol i tugu
Zemlje ostavljene, —
Za uzdarje vam evo . . .
Zdravo! . . . ah! — — —

Klone, a sva trojica ga pridrže i polože u naslonjač.

HRVOJE
tiho:

To bješe odveć . . .

DRUGI FRATAR
isto tako:

Slab je . . .

HRVOJE
stavio mu ruku na čelo:

Kako gori . . .
Užarilo se lice;
Ruke su mu
Ohladnjele ko led . . .

DRUGI FRATAR
poluglasno:

Ugasit će se
Života trak . . .

HRVOJE:

Umukni . . .

KRALJ STJEPAN

rastvorio je lagano oči i pogledao sve oko sebe:

Gdje sam? . . .

HRVOJE:

Kralju,
Zar ne poznaš nas? . . .

KRALJ STJEPAN

umorno:

Sad se spominjem . . .
Doglasiše mi pobjedu . . .
Dà, znam . . .
— — — — —
Odmorit bih se htio . . .
Pođite . . . — — —
Odlànulo mi, kao kad se teško
I silno breme svali s grudiju . . .
Oj, sad bih pošo
Nekuda daleko —
U beskraj nekud neznani i bajni . . .

DVORANIN

izađe s lijeva.

KRALJ STJEPAN

Hrvoju:

Moj dobri, starče, zbogom,
Mi ćemo se
I vidjet još . . .

stisne mu nijemo ruku i odlazi na desno.

DRUGI FRATAR i GLASNIK

idu za njim.

KRALJ STJEPAN

Dvoraninu:

Ja usnuti ću sada,
Driem hvatati me stao lagodan
I blag . . .

DVORANIN

tiho:

Moj kralju . . .

KRALJ STJEPAN:

Idi . . . ostavi me . . .

Sve umornije.

Tišinu želim . . .
Želim snivati
I biti sam —
U noći sanjivoj,
Laganoj, plavoj noći mjesečnoj — — —

DVORANIN
izlazi na lijevo.

KRALJ STJEPAN
ostane sam oslonivši glavu nauznak i sklopivši oči. Mjesečina se prolijeva njegovim blijedim licem i čelom, a u dalji se čuje kroz tugu ogoljeloga granja laki šapat vjetra.

NEDA
pojavila se na desnoj strani trijema u dugačkoj halji, plave, raspuštene kose, — bijela kao san; ustavila se časak spazivši Stjepana, a onda siđe i položi mu ruku na čelo.

KRALJ STJEPAN
nepomičan:

Znam . . . ti si došla . . .
Čeznuo sam davno
Za sanjom svoje mrtve mladosti . . .
Sad dolaziš
U tuzi noći sjajne
Lagano, tiho, nečujno ko smrt . . .

NEDA:

U hramu bijah . . .
Molila sam za te . . .

KRALJ STJEPAN
kao gore:

Ko dragi sjen,
Što izlazi iz groba
I javlja se u magli uspomenâ,

Kraj mene stojiš . . .
— Dođi . . . daj mi ruku . . .

NEDA
klekne kraj njega i primi ga za obje ruke.

KRALJ STJEPAN
rastvarajući polako oči:

Oh, uviek liepa . . .
Liepa kao noć, —
Daleka, plava noć . . .
I pramovi
Još uviek meki, mirisni i dugi,
A oči? — — — suzne . . .
Plakala si? . . .

NEDA
spustivši glavu na njegova koljena:

Za te . . .

KRALJ STJEPAN
spokojno:

Povratila se ljubav,
Pusti suze
I budi vedra . . .
Evo, ja sam srećan —
Ah, iza dugih ljeta . . .
Pogledaj me . . .
Dà . . . iste one oči . . .

NEDA
podigla se:

Molila sam
Za našu ljubav davnu . . .
Molila sam,
Da opet svane proljeće ko onda,
Kad bijasmo u vrtu samotnom —
U osami . . .

KRALJ STJEPAN
ustane i prihvati je za ruku:

Ti spominješ se toga? — —
Ja mišljah, da si sve zaboravila
U mraku boli naše . . .

NEDA
dubokim, jasnim pogledom:

Uviek živi
U duši mojoj onaj dan . . .
— Vedrina
Na sinjem bješe moru . . .
Šapat dragi
U sjeni blagoj vlačio se lako
Do moga srca . . .

KRALJ STJEPAN
šaptom:

Ti se toga sjećaš? . . .

NEDA
kao gore:

A nàd nama u slobodnoj vedrini
Prolietali su bieli oblaci
U nepovrat — i odnijeli sreću . . .

KRALJ STJEPAN
drhtavim žarom:

A onaj cjelov?

NEDA
sklopila je vjeđe:

Još i danas gori
Na čelu mome . . .

KRALJ STJEPAN:

Spustila si glavu
Na moje grudi . . .
Ja ti šaptah sneno —
Sav omamljen . . .

NEDA
spuštenih ruku:

I rastasmo se . . .
Teške
I tužne dane trajala sam sama —
Bez tebe i bez tvojih cjelova,
Al moradoh . . .
Koliko noći plakah
Zazivajući prošlost . . .

— — Sanjah često,
Da prolazimo vrtom, punim cvieća,
Kroz žarki drhtaj zore ružične; —
Ti bereš ruže, mirisne i rosne,
I preda me ih siplješ, bacaš, truniš . . .
Ja vijem vience,
Pune pregršti,
Pa polazimo na hrid povrh mora
I bacamo u zlatne valove
S visòka vience šarne — — —
Prenuh se,
A svuda tama povlači se tmurno
I gleda u me mrtvo, niemo — —
— Ništa . . .
U tami sanje nestadoše moje . . .

KRALJ STJEPAN
klone u naslonjač, prekrivši lice rukama:

A zašto sve to? . . .
Zašto? . . . reci mi . . .
I gorki očaj samotnijeh noći
I bol i jad, —
O, Nedo moja, zašto? . . .

NEDA
tvrdo i neumoljivo:

Pred jednim boštvom valja spustit čelo,
Ugušit svaki drhtaj srca svoga . . .
— — Ja klečah pred njim
Plačući i moleć,
Al u njeg nema milosti za boli

I nevolje . . .
Na tronu kraljevskom,
Nedòhitnijeh, sliepih očiju
Ukočilo se . . .
Snaga duše moje
I plamen srca —
Sve se slomilo
Pred njegovijem tajnim pogledom,
Što vapi spas —
Ah, glasom očajnika —
Kroz uzdah biedni nevoljnoga roda . . .

KRALJ STJEPAN
kao gore:

O, noći pusta . . .

NEDA
plava i nepomična:

Lutali smo dugo
U sutonu ko sjene . . .
Danas opet
Spomenusmo se minulijeh snova —
Ko neznanici, što se nađu negdje
Na neznanome putu noćnome . . .
I opet ćemo poći nekuda
U bescilj kao sjene . . .
Nestati
S vidika zaviek . . .
— — Zbogom . . .

Ispruži obje ruke spram Stjepana.

KRALJ STJEPAN

ustao je opet držeći je za ruke; plamenim pogledom, punim čežnje:

Stani . . . ostaj . . .
Zar nestalo je sve? . . .
Zaboravi
Na prošlu tugu, jad i očaj pusti;
Zaboravi, i proljeća se sjećaj
I ljubavi i cjelova i sunca . . .
O, Nedo moja! . . .

Privlači je lagano k sebi oslabjelim, drhtavim rukama.

NEDA

stoji časak bez daha, zatim osloni glavu na njegovo rame i šane kao kroz san:

Ljubim te . . .

KRALJ STJEPAN

privio je naglo na grudi, uzrujanim, suhim glasom:

Oh, moja . . .
I samo moja . . .

Ostanu u nijemom, čvrstom zagrljaju, a mjesečina se prolijeva kraj njih, blijedo i sneno.

KRALJ STJEPAN

podigne glavu, gleda u Nedine oči, pa je polako privodi k prozoru:

Sad sam opet jak
I snažan kao nekoć . . .
Pođimo,
Ja povest ću te kroz tišinu noćnu
Do žala tamo . . .

Ondje ćemo klonut
I slušat pjesmu davnu . . .
Ljubit ću ti
U sjeni čelo, oči, toplu grud
I šaptat u snu
Ljubav, zanos, čežnju . . .

NEDA

spusti opet bez ijedne riječi glavu na njegovo rame.

KRALJ STJEPAN

glasom punim života, koji odsijeva posljednji put u njegovim sjajnim, dubokim očima:

Povratilo se sunce . . .
Nova snaga
Kroz žile moje struji, protječe —
Na tvojoj grudi . . .
Dođi, dođi bliže,
Iz tvojih usna ispiti ću život
Do zadnje kapi . . .

Poljubi je dugo, bezmjerno.

NEDA

zadršće lako.

KRALJ STJEPAN:

Dršćeš?

NEDA:

Noćna ptica
Proletjela je kraj nas . . .

KRALJ STJEPAN

gorućim šaptom:

Daj mi usne...
Još jedan cjelov,
Silan kao čežnja
Daleke noći...

Poljubi je nanovo; uto mu ruke klonu, on posrne i pridrži se za naslonjač.

NEDA

u strahu:

Šta je?...

KRALJ STJEPAN

klone kraj naslonjača i hladnim, ukočenim pogledom:

Cvieće pada
S visina rajskih...
Evo vienca zlatnog
Na tvoje čelo...
Dođi k meni, dušo,
Na bielom cvieću usnut ćemo san,
Neizmjeran i vječan...
Dođi, dušo...

Glas mu utihne.

Mjesečina je počela bivati sve bljeđa i odaljenija, dok se ne izgubi posvema — negdje za dalekim gorama.

KRALJ STJEPAN

prene se i pruži još jednom obnemoglu ruku spram prozora:

O, gledaj, kako mjesečina mrije,
I zviezde gasnu pustim nebištem...

Velikom, zadnjom čežnjom.

Još jedan tračak...
Jedan — —
— Posljednji — — —

Umre.

NEDA

prihvatila se grčevito desnicom za grudi i ostala u mraku kraj prozora, sama.

Dvorana je neko vrijeme potpuno tamna samo se u kandelabru lagano dimi crvenkasto, slabašno svjetlo, dok ne počne kroz šum jesenjega vjetra dopirati izdaleka rumeni, krvavi žar.

PRVI FRATAR

ulazeći s desna, zanosno:

Oh, idu... idu...
Kriesovi se žare;
Sva gora plamti...
Nose pobjedu — — —

Opazi mrtvoga kralja, uzmakne koračaj natrag, stoji časak preneražen, a onda klekne, pa se prekrsti. — Šutnja. Žar krijesova biva sve jasniji, krvaviji i veličajniji.

ZAVJESA

MORS REGNI

TRILOGIJA

DIO TREĆI

L I C A:

PETAR SVAČIĆ
KRALJ KOLOMAN
HRVATSKI VOJNIK
JEDNA ŽENA
PRVA
DRUGA
TREĆA } ponoćna sjena
ČETVRTA
PETA

Ponoćne sjene.

Gvozd. — Proljetno doba.

JEDINI ČIN

Visoko, stoljetno hrašće. Sve su grančice bujno prolistale, kao da se prastaro stablje probudilo na nov, pomlađeni život. U pozadini proplanak, otkuda se vide daleka polja i plavkasti brežuljci. Lijevo strmina, kojom se uzlazi dalje u goru. Mahovina, paprad i šumsko bilje prekriva zemlju, štono je usnula u sjeni zelenoga, sraštenoga granja.

Noć. Vjetar zavija, huči, šumi, svija staro granje, pa poleti opet dalje pjevajući svoju pjesmu — turobno i jadno kao nad pustim, zaboravljenim grobom.

Iz daljine se čuje gdjekoji vapaj, krik, uzdisaj, zveket mača,—i sve utihne, samo vjetar zaplače na časove, bolno — kao zalutali putnik u mraku olujne pustoši . . .

Neko je vrijeme sve prazno, a onda nasrne s desna Petar Svačić, s mačem i štitom, u oklopu, visoko uzdignuta šljema, poškropljen krvlju, ponosan i silan, i glas mu zaori poput groma, moćno i snažno.

PETAR SVAČIĆ:

Oj, stani . . . stani, da se ogledamo . . .
Kud bježiš? . . . Čekaj! . . .
Trgni mač! . . .
— — Ah, ništa! . . .
I opet ništa! — —
Gdje sam? . . . Mrak . . . Tišina . . .
Utihnuo je vjetar . . . sve je mirno
I spokojno. —
Al' kuda umače?
Na dohvatu mi bješe izdajnik,
Već htjedoh da ga smlavim — — —
Nestade
S vidika, ko da proguta ga grob . . .
Do na kraj svieta ja ću za njim poći,
Rt mača mojeg stići njega mora —
Pa ma u paklu samom! . . .
— Noćni dusi
I srde kobne, vodite me napried
Do cilja mog! —

Vi kažite mi put,
Gdje strgnuti ću žig sramote strašne
Sa izdajničkog čela roda moga! —
Povedite me u planine puste,
Da ugledam još jedan trak slobode! . . .

Pokroči na lijevu uzbrežinu, ali se na visini pojavi blijeda Žena, zavita crninom i rasjana mjesečinom, što je počela padati između zelenoga granja na tle.

PETAR SVAČIĆ

ustavi se i zavapi:

Ah! — Tko je ono? . . .
Jesi l' duh il' čovjek? . . .
Što tražiš ovdje? — Zbori! Tko si?

ŽENA

sumornim glasom:

Žena . . .

PETAR SVAČIĆ

poput jeke:

Što tražiš ovdje? —

ŽENA

kao gore:

Vidjela sam krv,
Gdje u dolini prolieva se . . .
Vidjeh,
Gdje bratski mač se o grud lomi bratsku . . .

— — Što tražim ovdje? —
Gledam crnu smrt,
U crnom plaštu kako prolijeće
I nosi zator . . .
Bježim gorom pustom
I tumaram i plačem — —
— Kad bih mogla
Da istočim u tuzi golemoj
Jadovitijeh suza more cielo
I njima isprat kletvu užasnu
Sa rodne zemlje, krvlju polivène,
Neòkaljana da nam opet bude! — —

PETAR SVAČIĆ
poniknuo je oslonivši se o stari, stoljetni hrast:

Oj, moja zemljo jadna! —
Krv se puši
Još i sad u noć turobnu i sjajnu
Na izranjenim tvojim grudima . . .
Obamrlo i sliepo zriju oči
U mjesečnu, suzòvitu tišinu . . .

ŽENA
još uvijek na visini:

Tumarala sam gorom zelenom,
I nigdje nikog, —
Sve je ostavljeno . . .
Posakrile se vile u noć tavnu,
A ponoćne i bliede aveti
Povèdoše u biesnom mraku divlje,
Strahovito i mračno kolo svoje . . . — —

Još uviek ponoć ovija nas nujna
I šapće stravnim šaptom tugu smrti; —
A zore nema, —
Zora je dalèko! . . .

PETAR SVAČIĆ
uzdahne mučno i hoće da pođe dalje u goru.

ŽENA:

Kud ideš?

PETAR SVAČIĆ:

Ne znam . . .
Olovna težina
Na moju grud se spušta . . .
Poći ću
Dalèko nekud . . .

Bolnim ponosom .

Znaš li, tko sam? —

ŽENA:

Znam . . .
Sa čela tvojeg strgnuli su krunu
I bacili je pod noge tuđincu; —
Ti kralj si moj! . . .

PETAR SVAČIĆ:

Prognànik noćni ja sam,
Što zalud traži, gdje da sklone glavu . . .

Prognànik biedni, kralj i nesrećnik,
Što vidio je dom, gdje umire,
A braća dižu ruke krvave
I krune stranca . . .
— Pusti me da pođem
U pustoš tamnu, gdje se ne čuje
Ni jedan glasak sunca ni života; —
I smrt ću ondje dočekati željno
I pogledat joj sliepe zjenice,
U kojima će možda sievnuti
Žar posljednje slobode . . .

ŽENA

blagim mekanim glasom:

Ostaj ovdje
I snivaj slatko, ja ću bditi . . .
Snivaj! — — —

Izgubi se među drvećem.

PETAR SVAČIĆ

ispruživši ruke za njom:

Oj, dobra dušo, ostaj časak ovdje! — — —
Ti zboriš tako milo, slađano — —
— Već otišla je . . .
Sad sam opet sâm . . . — —
I umoran sam . . .
Nekud mi je lakše
U mraku ovom . . .

Skinuo je šljem i odložio oružje.

Mjesečina sjajna
Kroz granje puzi . . .
Čini mi se, kao
Da netko šapće . . .

Spusti se na zemlju i poljubi je.

Draga majčice,
Daj počinka svom izmučenom sinu! — — —
Oj, kako diše zemlja lagodnim
I blagim daškom! . . .
Ovdje krvi nema,
Ni uzdisaja smrtnih — —
Ništa nema . . .

Sve tišim glasom.

Oj, draga zemljo! — —
Ćutim miris sneni,
Što na grud pada poput melema; —
To hrašće staro bolno izdiše . . .
Oj, davno, davno niesam bio srećan
I smiren kao sada — — —
— — Ah, na ovoj
Visini liepo umrieti bi bilo! — — —
— — — — — — — — — — — —

Usne.

Između stovjekog stabalja počinju se polako izvijati bijele, ponoćne sjene. Duge se odore povlače na sjaju mjesečine kao daléki san, a vjetar lagano sušti ponad zelenih krošanja otajnim, ponoćnim daškom.

PRVA SJENA

plavokosa, vitka djevica; pogleda sjajnog i dalekog:

Perune vječni, desnicom gromovnom
Što vladaš Nebom, Suncem i Zviezdama, —
I dusi moćni tamnijeh dubrava,
Dalèkih voda, neznanih oblaka, —
Poletite sa sunčanih visova,
Pojavite se, ovamo siđite,
Gdje gasne tužno kraljevstvo hrvatsko! . . .
— — — — — — — — — — — —
Probudila nas jeka grozòvita
I zveket bratskih striela i mačeva,
Izidosmo iz grobova stoljetnih
Ožàloštenih, čemernih srdaca —
U muklo doba, grobnoj o ponoći —
I molimo vas, bogovi svevišnji,
Da dom naš biedni milosno spasite! . . .
— — — — — — — — — — —
U crnu tugu zemlja se zavila,
Jer tuđinsko je pogazi kopito,
I domala će tuđin pokročiti
Na posvećeno priestolje djedovsko,
I njegovo će čelo da okrune —
Ah, slavnom krunom neharni sinovi, —
Oj, spasite nas, bogovi svemožni! . . .
— — — — — — — — — — —
Perune vječni, desnicom gromovnom
U crni prah ih satri, da nestanu
S vidika zaviek u noć strahovitu;
I daj da opet Hrvatska uskrsne
U slavi sunca, moćna i velika;

Daj, da se ori s visova gorskijeh
Do morskih žâla poklik neizmjerni
Slobode drage, davne i sunčane! . . .

DRUGA SJENA

visok, stasiti muž:

Sa Karpata ledenijeh,
Preko gora i dolova,
Snažna srca, snažne piesti
Vodio sam rod svoj smjelo —
Sve do mora plavetnoga . . .
Sinu sunce davnih sanja,
Svanu zora novih dana,
Kad na vršku Velebita
Palila se žrtva prva
Bogovima roda moga! . . .
Sievale su oči sviju
Zanosnijem sievom sjajnim . . .
Sreća, slava,
Ponos, sunce! — —
Pjesma davna orila se
Sa visine k moru sinjem! . . .
— — Sunce davno
Zapalo je — — —
Sinoć umrie tračak zadnji
Iza gora usnulijeh,
A kad sutra zora svane —
Blieda zora bliedih dana —
I kad zasja bliedim sjajem
Ropska čela roda moga,
Prekriti će tužno lice

Oblacima gorke tuge — — —
Zastiđene zelen-gore
Šutjeti će
Mrtvo, niemo —
Kao pred smrt,
Jer će njima
Izdajnici povest kralja
Preko svoje braće mrtve . .
Gavrani će graktat vrani
Izdajničku pjesmu crnu
Opojenih,
Omamljenih
Izdajnika zemlje svoje — — —

TREĆA SJENA

plemenitoga muškaračkog obličja:

Dizali smo ponosito
U slobodi jarkog sunca,
Navrh sinjih gora plavih
Mač otaca preslavnijeh . . .
Čuvali smo svojim žićem
Širna polja,
Tamne luge
Od kopalja franačkijeh,
Da unuci djece naše
Slobodnijem dahom dišu
Na slobodnom pragu svome,
Pod slobodnim nebom plavim . . .
Danas opet kletva davna
Davnih dana užasnijeh,
Što me sȍri u grob crni,

Javila se,
Pružila je
Gladne pandže donoseći
U prokletom srcu svome
Smrt kraljevstvu
Stoljetnome . . .
— — Iz grobova ostavljenih
Dizat će se u noć strašnu
Plač i lelek
Vapaj, suze . . .
Zaplakat će bliede sjene
Gledajući, kako mrije,
Trne, gasne slava pređa . . .
A na pragu kolibice
Pričati će majka djeci
O slobodi davnih dana, —
Jadnoj djeci, što će sagnut
U prah crni čelo svoje
Ispod jarma tuđinskoga . . .

ČETVRTA SJENA

junačan kraljevski mladić:

Na duvanjskom polju slavnom
Gledah sreću,
Gledah ponos,
Slavu roda hrvatskoga . . .
Gledah vedro nebo sinje
I radosne, sjajne oči,
Što su srećne ugledale
Prvog kralja hrvatskoga . . .
Na duvanjskom polju slavnom

Gledah vile suđenice,
Gdje se jate,
Gdjeno lieću
Proričući sjaj i sreću —
Sunčanu i veličajnu . . .
— Samo jedna, mrka lica,
Podigla je ruku bielu
Prema suncu velikome,
A iz crnog, tamnog oka
Ko da sievnu blieda munja,
Što će srušit na tlo pusto
Priesto, krunu, —
Žezlo, sunce — — —
Na duvanjskom polju slavnom
Gledah zanos roda svoga,
A na Gvozdu gledam samrt,
Gdjeno kroči nemilice —
Hladna, grobna,
Sliepa, niema . . .
Zemlja šuti izranjena
Kao majka, kojoj ote
Dušman strašni čedo malo
Od njedara — zgazivši joj
Kletom nogom grudi biele . . .
Gledah sreću,
Gledah ponos,
Slavu roda hrvatskoga,
A sad gledam navrh Gvozda
Tugu, smrt i očaj bôni,
Krv i suze, smrt slobode. — — —

PETA SJENA

sjedokos starac:

Slušam glase mrtvih dana,
Kad pred tronom kraljevskijem
Ponositu pognu šiju
Svaki dušman našeg roda;
Kadno blijeskom svemoćnijem
Zasja zlato krune slavne . . .
Slušam šapat plavog mora,
Kako priča oblacima
Divotnijem priču slave — — —
— — Slušam . . . slušam šapat kobni
Crnih gora i planina
Kroz daleku tamu noći,
Kako šapću stravno, tužno
I uzdišu dahom bolnim,
Jer u mraku njinih sjena
Sniva zadnje, smrtne sanje
Kralj hrvatski; —
A dalèko
Tamo pokraj bajnih žala,
Gdje masline sniju lake
Kraj lovorja zelenoga;
Tamo, gdjeno sunce ljubi
Mrtve ploče mrtvih kralja,
Mrtvu slavu domovine — — —
Tamo će se krunit tuđin
Na priestolju okaljanom,
U grimizu krvavome —
Krunom Petra Krešimira — — —

PRVA SJENA
nagnula se nad Petra Svačića:

Oj, snivaj! . . . snivaj! . . .
Nek ti gora priča
Dalèki sanak sunčanoga kraja,
U kojem cvatu ruže rumene
Pod cjelovima mladog proljeća . . .
Oj, snivaj slatko! . . .
Slušaj priču bajnu
O vilama, što zlatne kose pletu
Kraj čudesnoga gorskog jezera
U mrkoj sjeni starih hrastova . . .
Oj, snivaj mirno! . . .
Uspavanku davnu
Nek šapuće ti zemlja djedovska
Na mjesečini sumornoj i sjajnoj,
U ponoćnome miru turobnom . . .
Oj, snivaj! . . . snivaj! . . .
Nek se duh tvoj vije
Kroz viekove u pradavnu davninu,
Da ugledaš u sanji sunčanoj
Daleku slavu mrtvog kraljevstva! . . .

DRUGA SJENA:

Nad tobom bdiju sjene
Pitajući
Tišinu muklu,
Oblake i ponoć,
Tajnovitijem plaštem štono skriva
Budućnost pustu; —

Pitajući, kad će
Da umre noć? — —
O, snivaj zadnji san,
Nad tobom bdiju sjene turobne,
Obàvite crninom tuge svoje! . . .

TREĆA SJENA:

Oj, kažite nam bogovi otáca,
Što kraljujete vasmirom i suncem,
Oj, kažite nam, hoće li se prenut
Duh roda našeg?! . .
Oblačine tmaste
Rasiecite i bezmjernijem bljeskom
Obàsjajte planine, da se u mrak
Vampiri noćni izgube i zginu,
Da probudi se sve iz pustog sna,
Strahovitog i krvavog i mračnog; —
Da sine zora velika i rujna
Nad kraljem zadnjim! . . .

ČETVRTA SJENA:

Recite nam vi —
Oj, zviezde jasne, drhtave i dalke,
Što pozirete sa visina plavih
U noćni mir dalekim pogledom;
U sumrtvome mraku hoće l' ikad
Zasievnut kruna djedovskijem sjajem
Nedòhitnijem? — —

PETA SJENA:

Mjesečina gasne.

I domala u grobne ćemo dvore
Povratiti se morat — — —
Vapaj tužni
Odjekuje u samotnoj planini,
A nigdje glaska utjehe u boli
Neizmjernoj! — — —
Zar doista će nestat
I umriet narod, što je uviek znao
Da brani grudu presvetu i dragu? — —
Zar izdajnički glas će javit kobni
Gromovitijem jekom u dalj širnu
Strahotu smrti rodne zemlje naše?! — — —

PRVA SJENA

podigla je ruke u noć:

Perune vječni, bože gromovni,
Zar nesta žara
I snage silene
U tvojoj hrabroj, božanskoj desnici? — —
Objavi zoru,
Gospode svesilni;
Objavi sunce —
Vječno i veliko,
Da rasja tminu
Tuge i nevolje — — —

Vjetar zahuji jače a u daljini se začuje grmljavina.

PRVA SJENA

sve većim zanosom:

Oj, vječni bože,
Kojino silaziš
S vrhunca svojih sunčanih visova,
Daj, da nam ponosno
Uskrsne Hrvatska —
U slavi sunca,
Moćna i velika! — — —
— — — — — — — —

Šum vijora raznosi njezine posljednje riječi pustom planinom. — Mjesečina je ugasla sasvim. Sjene nestaju u mraku. — Pauza.

PETAR SVAČIĆ

prene se oda sna, a pogled mu se izgubi u blijedom, dalekom, maglenom jutru:

— — Već sviće dan, i nestadoše sanje,
Ko ružični kad mriju oblaci
Pred smrtnim dahom tamnog sutona . . .
— Oj, sanje puste! . . .

Ustane i nehotice drhtne.

Gdje sam? . . .
Svud je mir — — —
Zar grob je ovo moj?
Ah, nigdje nikog! — —
Sjene sablasne,
Dalèke, tajne
U strahoti smrti
Okružile me . . .

— — Sve je bio san, —
I bojna vreva noći, krvi pune,
I huk kopalja,
Zveket mačeva
I izranjena trupla razbacana
I jecaj zadnji pogaženih grudi
I sliepi pogled ugasloga oka,
Samoća strašna zamrle planine,
Ah, sve je bio tužni, bolni san! . . .

KRALJ KOLOMAN

dolazeći s desna:

Obrèkoše mi, da će ovdje biti — — —

PETAR SVAČIĆ

začuvši njegov glas:

Tko dolazi u ovaj noćni mir
I muti pokoj moj? — — —

KRALJ KOLOMAN

zadršće:

Taj glas! — —

KRALJ KOLOMAN:

Oj, tko si,
Te ne daš umriet pustom samotniku,
Koj' traži grob, a nè može ga naći,
Jer sva je zemlja puna grobova! — —
Oj, tko si ti, te lutaš neznanom
I smrtnom stazom? — —

Idi, nestani! —
Jer priestolje je ovdje nesrećnika,
Što izdade ga narod! . . .
Pođi, reci,
Da zadnji uzdah kralja hrvatskog
U slobodnoj se gori vinuo —
Dalèko od svih — — —
Idi! Što još čekaš? —
Što hoćeš? — Tko si? —

KRALJ KOLOMAN

hladnim ponosom:

Kralj sam hrvatski . . .

PETAR SVAČIĆ

strašnim vapajem:

Ti? . . . Ti si došo? . . .
Htio si me vidjet
U grobu mome;
Pobjednijem glasom
Zagraktati nadà mnom,
Tisnut nož
U mrtvo srce! . . .
Slomit zadnji stieg
Slobode naše?! . . .
— Dođi ovamo,
Jer samo jedan gledati će od nas
Života sunce . .

Pograbi mač.

Dođi! . . . Bori se! . . .

KRALJ KOLOMAN

kao gore:

Ja kralj sam tvoj . . .

PETAR SVAČIĆ:

Tuđinac ti si jadni,
Što kopa mome rodu crni grob . . .
Ja ne znam te . . .
I zato vadi mač,
Jer prije nego biela zora svane,
Ja zgazit ću ti čelo — bacivši
Tvoj trup za hranu vranim pticama,
Da ispiju ti krv iz crnog srca . . .

KRALJ KOLOMAN:

Ne bojim te se . . .
Ti si izdajnik,
Što diže ruku protiv kralja svoga,
A ne vidi u biesu pustome,
Da sav me narod izbra zanosnim
I silnim glasom, koji zagluši
Svu viku kletih, podlih izdajnika . . .
Plemići, vojska, narod, knezovi, —
Sve ide za mnom — tamo do mora,
Da okruni mi čelo krunom davnom
U kraljevskome gradu . . .
— Baci mač
I predaj mi se . . .
Dođi . . . Bit ćeš prvi
Do priestolja . . .

Izgubio si sve,
I svaki, tko te nađe, ubit će te
Ko izdajnika . . .
— Dođi . . . Predaj se . . .
I vidjet ćeš — —

PETAR SVAČIĆ

prekine ga, plamna pogleda:

Nikad, nikada! — —
Kralj hrvatski da bude rob tuđincu;
Da zgazi ponos, slavu djedova,
Da baci u prah barjak, posvećen
I suzama i krvlju?! — — —

KRALJ KOLOMAN

gnjevno:

Čuvaj se,
Jer iza mene pratnja dolazi
I ubit će te . . .
Predaj mi se! . . .

PETAR SVAČIĆ:

Nikad!
Do zadnjeg daha borit ću se smjelo
I s tobom i sa izdajničkom braćom,
Što kuju svojoj zemlji okove . . .

Navali na nj.

Sad trgni mač i gini! — — —

KRALJ KOLOMAN

uzmiče natrag braneći se štitom i mačem.

PETAR SVAČIĆ

navaljuje sve žešće upiljivši u nj strahoviti svoj pogled.

KRALJ KOLOMAN

posrne i padne na jedno koljeno:

Pomoć! . . . Pomoć! . . .

HRVATSKI VOJNIK

doleti začas iz šume s desna i potisne Petra Svačića natrag.

KRALJ KOLOMAN

bijesnim, hrapavim glasom:

O, ubij ga;
On ruku diže na me — — —

PETAR SVAČIĆ

ostane kao gromom ošinut, desnica mu mrtvo klone, a blijede usne jedva dahnu:

Ti . . . ti si Hrvat! — — —

HRVATSKI VOJNIK:

Umri izdajniče! . . .

Udari ga bijesno mačem u prsa.

PETAR SVAČIĆ

sruši se na tle.

KRALJ KOLOMAN

podigne se i odahne duboko:

Nagradit ću te . . . idi . . . ja ću doći . . .

HRVATSKI VOJNIK

odlazi.

KRALJ KOLOMAN:

Ha, ha, ha, ha . . .
U prahu ležiš sada,
Braniču zadnji zemlje hrvatske! . . .
Plien zvjeradi i gavranima crnim,
Što pjevat će ti samrtno opielo . . .
U prahu ležiš ko i zemlja tvoja —
Pod mojom nogom . . .
— — Krvav, jadan, sam — — —
Sad smrvit bih te mogo, ponosni
I gordi kralju! . . .
Ostaj,
Ja ću poći
I zgrabit žezlo rukom gvozdenom
I tresti njime, dok se nè sruši
Vas narod kao i ti prèda me,
U lancima — ko roblje zgaženo . . .
— Sad otvoren je put moj do mora! — — —

Ode na desno.

Razdanilo se. Iza odaljenih brda počinje se javljati prva rumen rane zore. ŽENA *u crnini silazi opet s lijeva, dođe do Petra Svačića i nadnese se nada nj.*

ŽENA:

Probudi se, moj kralju! —
Zora sviće . . .

PETAR SVAČIĆ
uzdahne duboko:

On bješe Hrvat! . . .

ŽENA:

Preni se i gledaj,
Gdje rumen sjajna plave gore zlati
I siplje tisuć ružičnijeh traka
Na rodna polja . . .
Sve se od sna budi
I stresa crni sanak crne noći, —
Oj, preni mi se i ti,
Pogledaj
U rosno krilo zelenijeh njiva,
Obàsutijeh cviećem crvenim,
Što smrt ga ràsu za slobodu djece . . .

PETAR SVAČIĆ
mučno:

On bješe Hrvat! — — —

ŽENA:

Jadnik, što ga smanu
Tuđinac kleti . . .

PETAR SVAČIĆ
poduprijevši se o ruku:

Kako peče rana,
Oh, kako boli! . . .
Bratski mač je zada — — —

Pridigne se jače.

— Oj, proklet bio, ubojice strašni,
Što ràsjeko si mačem britkijem
Grud kralja svoga! . .
Sazdao si grob
Slobodi . . . sreći . . .
Vlačiti ćeš lanac
Do konca svoga vieka sramotno! — — —

ŽENA:

Ne kuni ga,
Jer ugledat će i sam
Sramotu groznu . . .
Jednoga će dana
Potražit grob svog kralja zadnjega,
Da prelije ga gorkim suzama
I da se digne raskajan i velik
I trgne mač! — —
Ne kuni ga, jer minu
Strahota noći, krvave i tužne,
Jer pojavi se prvi pramen zore — — —

Iz uvale se čuje zvuk trubalja, topot konjskih kopita, udaranje o štitove i radosno klicanje.

*

PETAR SVAČIĆ

trgne se:

O, slušaj! . . . slušaj! . . .

ŽENA

zanijemila je i pogleda ga neiskazanim pogledom boli. Oboje časak šute, zatim se ona prene i poleti na proplanak:

Jao! — Pobjednika
U slavlju vode preko rodnih polja — —
— Oj, umri, zoro,
Sakrij zlatno čelo,
Da ne vidiš sramotu golemu,
Da ne vidiš, gdje narod hrvatski
Obnèvidje i vodi silnika
Na priestolje! . . .

PETAR SVAČIĆ

sluša daleke glasove, a oči mu plamte drhtavim žarom:

Prikovaše me ovdje,
Da čujem zadnji uzdah bolne smrti
Na grobištu slobode — — —

ŽENA

gledajući u dolinu:

Eno ga,
U rujni vis je ruku podigo,
A mač se u njoj kriesi kao zmija,
Ko strašni oštrac, što će rasjeći
Nit posljednjeg života . . .
Za njim srću

Vojnici, narod —
Biedni nesrećnici! —
I gaze trupla braće krvave
I mrtve suze, što su ostale
Na vjeđama; —
Ah, suze posljednje! . . .
Sve dalje idu, ginu, odmiču
S vidika,
Za njim hite jadnici
U zanosu — — —
— I nestadoše; —
Eno,
Još jedno koplje bljesnu podalèko
U klancu pustom — —
— Ništa . . ništa više — — —

Pauza.

Buka je utihnula. — Nad gorama se pojavio prvi trak zlatnoga sunca.

PETAR SVAČIĆ

izmučenim glasom:

U svoj su pošli grob! — — —

ŽENA

došavši k njemu:

Ti bliediš? — —

PETAR SVAČIĆ

sklopljenih vjeđa:

Teška
I ledna ploča svalila se na me . . .

— Još čujem samo dašak lahora,
Što moje čelo blago miluje,
A ȕ srce se vlači samrt crna
Sve bliže . . . bliže . . .
Ništa ne vidim — — —
Na zjenice mi pada mračna noć
Dalèka, pusta . . .
— — Pokraj sinjeg mora
Na priestolju ga gledam . . .
Kruna sieva
Na dušmanskome čelu . . .
Svi su pali
Pred njega u prah . . . — — —
— Danas umrije
I nestade zaȕviek kraljevstvo
I davna slava mrtvih djedova . . .

ŽENA

gledajući spram sunca, preobraženim i zanosnim poklikom:

Na istoku se eno javlja divno,
Dalèko sunce, pobjedno i žarko — — —
— Oj, snivaj, kralju, spokojno i mirno,
Jer smrti nema! — — —
— — I u ovoj zemlji
Iz srdaca, što rasijana mriju
Okrvavljenim poljem, —
Zasjati će
Dalèko, bajno, vječno uskrsnuće,
I planut sunce krvave slobode! — — —

PETAR SVAČIĆ

ispruži ruke k suncu, oči mu sijevnu, duboko odahne i protegne se mrtav.

ŽENA

ostaje nepomična, a sunce se uzdiglo visoko, veličajno i pobjedno — na vedrome jutarnjem nebu.

ZAVJESA

Hrvatska Smotra, knj. IV. (1908.),
str. 212—221, 253—259 i 288—291.

PISAR

DRAMSKA STUDIJA U JEDNOM ČINU

L i c a:

MATO, lugar
KATA
ĐURO
ŽELJEZNIČKI STRAŽAR
JEDAN GOSPODIN
NJEGOVA ŽENA
NJEZINA MAJKA
JEDAN VOJNIK
NJEGOVA ŽENA
STARIJA ŽENA
NJEZINA KĆI
POŠTAR
Nekoliko putnika

Odigrava se u čekaonici seoske željezničke stanice neke jesenje noći.

JEDINI ČIN

Malena čekaonica zamazanih stijena, na kojima visi nekoliko voznih redova i plakata. U dnu prozora u sredini, s obje strane njega po jedna drvena klupa. Desno isto takav prozor, pred njim

veliki stol s nekoliko stolaca, a kraj prozora naprijed visi na stijeni ura njihalica. Lijevo vrata, a pored njih naprijed okrugla, željezna peć i škrinja za drva. Sa stropa visi mala petrolejska svjetiljka.

PRIZOR PRVI

Noć. U sobi je potpuni mrak, tek kroz prozor probija nejasno svijetlo, a napolju zavija vjetar, i kiša sipi jednolično i turobno. Vrata se polako otvaraju, vjetar navali jače u sobu, a Kata uniđe sva prokisla i drhtava klecavim korakom unutra.

KATA *uzdahne duboko:* Ah ... *Zatvori za sobom vrata, strese kišobran i postavi ga u kut. Zatim sjedne k prozoru u dnu i upre pogled u pustu noć, punu magle, u obamrli okoliš, prekrit dalekom tamom.*

STRAŽAR *uđe s lampašem, ogrnut kabanicom i progovori širokim, prijaznim glasom:* Dobar veče ...

KATA *drhtavo, bijedno:* Bog daj ...

STRAŽAR: A, ti si, Kata? ... Nijesam te ni prepoznao u tmini ... Jesi li što nakisla?

KATA: Prilično ... Ne koristi ni kišobran ništa, jer vjetar puše ...

STRAŽAR: Prokleto vrijeme ... Već tjedan dana kiša na kišu i nikako ne će da prestane ... Sam vrag je šalje ...

KATA *skučila se sasvim, ne odgovara.*

STRAŽAR: Napalit ću ja lampu odmah ... Možda će još tko doći ... *Uzimlje stolac i uspevši se na nj napaljuje lampu, koja počinje za čas širiti sobom slabo, žućkasto svijetlo.* Do vraga neka ide sve ... Daju nam tako malo petroleja i od toga onda moraš sve rasvijetliti ... A je li ti zima, Kato? ...

KATA: Zima mi je ... sva dršćem ..

STRAŽAR: Naložit ću ja odmah ... Ti si danas došla prerano .. *Sjedne kraj peći i meće u nju drva.*

KATA: Već tri dana dolazim ... Sva sam izmučena po tom vremenu ...

STRAŽAR: Šta ćeš ... Valjda pije negdje ...

KATA: Svakako ... U nedjelju je bio prvi, dobio je plaću i od onda ga nema kući ...

STRAŽAR: A zašto ga dolaziš čekati?

KATA *s uzdahom:* Ah, zašto? ...

STRAŽAR *naložio je u peći, i vatra počinje polako plamsati obasjavajući prijaznim, crvenkastim sjajem zamazani pod:* Sam vrag ga je odnio u pisare ... Da je ostao doma ...

KATA *gorko:* Htio je biti gospodin ... Dakako. Tamo u varošu je ljepše, mnogo ljepše ...

STRAŽAR *nametao je ugljen u peć, zatim ustane, ogrne se jače kabanicom i uzme lampaš, koji je bio postavio na pod kraj vratiju:* Načekat ćeš se još, Kato ...

KATA: Još dugo?

STRAŽAR: E, prilično ... Više od pol sata treba još dok dođe ovamo onaj vlak, koji ide u varoš, a ondje će se istom križati s onim vlakom, koji ti čekaš ...

KATA: Ah, svejedno mi je ...

STRAŽAR: A i ja ti se ovdje mučim .. Svaki vlak otpremi, dodija ti to čovjeku ... Ljeti ide još kako tako, ali zimi ... pomozi Bože ... Ustaje čovjek onako iz toploga kreveta, pa onda na snijeg i na vjetar ... Dodijalo bi to i konju — prosti mi Bože — a kamo li ne čovjeku ... Ali šta ćemo, moraš se mučiti, ako hoćeš da živiš. Žena je tu, djeca su, pa kuda ću? ...

KATA *bez misli, ukočena:* Da, teško je ... strašno je teško ...

STRAŽAR: Idem ja, Kato ... Još imam posla ... Ako ti bude hladno, samo metni drva u peć ... I ugljena imaš ... *Ode.*

KATA *ostaje opet sama — ukočena, blijeda i nepomična.*

Tu se svršava fragmenat.

Rukopis započet 19. XII. 1906., ponovno započet 13. VIII. 1907. Nedovršen.

NOKTURNO

MASKERATA U JEDNOM ČINU

Lica:

PIERROT
MEFISTO
KRALJICA NOĆI
COLOMBINA
CRNI DOMINO

Odigrava se neke teške, karnevalske noći.

JEDINI ČIN

Aleja. Iza nje potok, preko kojega vodi most u crnu, gustu šumu. Na desnoj strani paviljon s velikim vratima i rasvijetljenim prozorom. Do vratiju vodi nekoliko stuba. U sredini kamena klupa.

Snijeg. Mjesečina.

PRIZOR PRVI

Iz paviljona se čuju posljednji akordi divlje, opojne muzike.

PIERROT *bane na vrata strgnuvši s lica masku i zagleda se u jednu tačku kao izgubljen.*

MEFISTO *naglo za njim:* Kud bježiš? ... Čekaj! ... Zar te još nije omamio crveni plamen ražarenih zjenica? — Kako samo bukti, prelijeva se i gori ... prodire u srce ... u krv ...

PIERROT: Nemoj! Ostavi me . . . Zašto si me i doveo ovamo? — Svi ste mi tako neznani, tako daleki, kanda vas nijesam nigdje i nikada vidio.

MEFISTO: Opajaj se! Prepusti se mahnitom vrtlogu, da te ponese sve dalje, sve divlje . . . Ta šta ti je do toga, ako i smrviš gdjegod čelo, barem ćeš pasti kao pobjednik! — Dođi, u paviljonu sve odiše životom, cjelovima i suncem!

PIERROT: Ne . . . Još uvijek ona crna kola . . . Sreli smo ih idući ovamo . . . Ondje na raskršću. — U njima je ležao mrtvac, ja to znam. — Blijed je morao biti, ispružen, ugaslih očiju . . . usnice su mu bile modre, pocrnjele . . .

MEFISTO: Ha, ha, ha . . . Neznanik! Bacit će ga negdje u jamu i zatrpati zemljom. Šta ti je do njega?

PIERROT: Tako su bila tužna ona kola. Polako su odmicala opustjelom cestom — tamo, gdje su svjetiljke sve rjeđe i odaljenije, a napokon ih je i nestalo.

MEFISTO: Ah, šta! . . . Budi mi veseo danas . . . Ne misli na mrtvace . . . Očekuje te divna, ponosna žena. Zaboravljaj! Pa kad kloneš zatravljen i smišten od užitka, ne će se više javljati zlokobni i grozni sni. Besvjesno ćeš snatriti o dalekim, sunčevim krajevima, gdje sijeva zlato najljepših zanosa. — Dođi!

PIERROT: — A vjetar je tako bolno šumio ponad golih grana. Plakao je za njim!

MEFISTO: Ne ćeš da me slušaš, — ali danas te ne puštam . . . *Uhvati ga za ruku.* Moraš za mnom, pa stajalo me ne znam koliko! Molio si me, da te povedem ovamo, — a sada si moj. Razumiješ li, moj! . . .

PIERROT: Kako si strašan danas. Pusti me. Ja se bojim. — Još nijesi nikada bio takav . . . Kao da dovodiš smrt . . . Slušaj! Ne čuješ li, kako vjetar zavija negdje u šumi?

MEFISTO: Ja ne čujem ništa. — Danas moraš zgaziti svu svoju prošlost, zaboraviti sve grijehe; razumiješ li, sve . . .

PIERROT: Ne mogu! — Svuda kao da me prati teška, mukla samoća moje odaje . . . Onako, kad je napolju magla, a ulicama prolazi siva sjena mutne, olovne tuge . . . Kroz okna se uvlači suton, odasvud vreba crna neman, i nečujni koraci odjekuju nujnim predvečerjem . . . *Krikne s groze.* Ah! . . . Ne . . . ne . . . to se ne zaboravlja . . . To pali u mozgu uvijek, uvijek! . . .

MEFISTO: A ti samo kroči dalje. — Na stari grijeh valja navaliti novi . . . Evo danas! Sva se dvorana žari od sjajnih, krvavih svjetala. Strasni se valovi prolijevaju povrh golih grudiju. Hoćeš li djevojčice? Ima ih u zamračenim kutovima, gdje čekaju blijede, dršćući, da im utisneš cjelov na mliječnu, netaknutu put . . . Ima crnih, neznanih ruža, da njima okitiš čelo i da kloneš na bijeli svileni log, da usneš! . . . Ima vina, grimizne, čudesne boje, što opaja jače nego ljubav. — Ti moraš zaboraviti . . . snivati, sanjati život . . . Onda će nestati i one bolne, umorne magle, što se povlači mrtvim ulicama. Ne ćeš je više vidjeti. Sanjat ćeš, a to je najljepše . . .

PIERROT *šaptom:* Ne čuješ li ga, gdje dolazi? To je o n . . . Glasnik tajnoga, Neznanoga . . . poznajem mu korak . . . Slušaj!

MEFISTO: Pričinja ti se . . . Ne misli na to.

PIERROT: U mome vrtu više nema cvijeća. Jutros sam ugledao samo požutjele, zamrle ruže, kako su sjetno klonule k zemlji.

MEFISTO: Pusti ruže! Povrati se u dvoranu . . . Gledaj, kako piršću baklje između krvavih vijenaca.

PIERROT: Bježi! Ostavi me! . . .

N e d o v r š e n o.

Rukopis iz god. 1907.

HRISANTEMA

SAN SREBRNE OKTOBARSKE NOĆI

L I C A:

PJESNIK
HRISANTEMA

Velika, mramorna terasa. S visokih krošnja pada požutjelo lišće i hvata se o ogoljele grančice ruža, štono se prepliću uz starinske stupove visokoga balkona, pod kojim sniva PJESNIK, *osut bisernim tracima vlažne mjesečine, što puze poput sna njegovijem blijedim licem ... Velike, bijele hrisanteme usnule su također u bijelim vazama, a samo se gdjekoja, dirnuta daškom noćnoga lahora, trzne, zatrepti, otruni, umire ...*

Pusti ponoćni mir. Samo ondje iz najljepše vaze nad pjesnikovom glavom počinje se izvijati mliječna, kristalna prikaza — lijepa, sanljiva i bijela HRISANTEMA ... *Tišina ... Velika noćna tišina, tek se čuju cjelovi, kojima* HRISANTEMA *budi* PJESNIKA *oda sna ... Cjelovi tihi, kao što kad pada lišće s visokih krošnja na usnulu, mramornu terasu ... Suho, požutjelo lišće — —*

PJESNIK:

Oj pričo ... pjesmo ... sanjo milotna,
Što silaziš sa zrakom mjesečnom
I cjelovima hladiš čelo moje, —

Ah, lijepa si ko gorda kraljevna,
Što pusto mi je žiće slomila,
I prezirući moje pjesme glas
Obavila me noću, maglom, mrakom ...

HRISANTEMA:

I sada snivaš tu na pragu njenom,
Na pragu pustom, hladnom, ostavljenom ...

PJESNIK:

Jer još jedared želim slušati
Daleki šumor bistrog potoka,
Što parkom njenim tiho žubori;
I usnuti uz šapat listova,
Što vrh balkona dršću mramornog ...

Fragmenat rukopisa iz god. 1907.

VALSE

TRAGIKOMIČNA SKICA

L I C A:

HRISANTEMA
TROUBADOUR

Velika, sjajno osvijetljena dvorana, u kojoj se vrzu šarolike maske i prepliću se u valu strasnoga valsa, koji šumi opajajuć srca poput srebrnog slapa na klisurastoj stijeni.

TROUBADOUR *privinuvši u vrtlogu plesa strasnije dražesnu Geishu na grudi, koju je obujmio oko struka:* . . . i tako letjeti dalje, dalje, Hrisantemo, u beskrajnost, nalik galebovima posred pustoga okeana, pa zaboraviti na život, na svijet, na sve . . . Prepuštati se valu užitka, neka nas ponese daleko, da zaboravimo na same sebe, da snatrimo opojeni zanosnom ljubavi, obasjani tracima sreće svoje . . .

HRISANTEMA *zaklopljenih očiju, vedra i lijepa:* Govorite, Troubadoure, dalje . . . Govorite . . .

TROUBADOUR: Pa onda sagraditi ondje dvor od rosnoga granja, kroz koje prodiru grimizni sunčani traci, okititi ga bijelim, srebrosnježnim hrisantemama, splesti prijestolje od krvavih ruža i srebrnih ljiljana, pozlatiti ga sunčanim sjajem i staviti onda na nj . . .

HRISANTEMA *šaptom:* Mene? . . . Zar ne?

TROUBADOUR: Da, vas, Hrisantemo, da vladate šarenim lepirima, kojino prolijeću između mirisnih cvjetića akacije . . .

HRISANTEMA *prekine ga:* A vi? . . . Šta biste vi radili tamo? . . .

TROUBADOUR: Spustio bih se do podnožja prijestola i skinuo ovu gitaru, pa bih vam pjevao pjesmu, pjesmu uspavanku, a tihi bi zvukovi sumorne arije cjelivali mirisne pramove vaše kose i sljubljivali se sa zlatnim trepavicama, štono bi podrhtavale u spokojnome snu . . . A onda, kad bi i zadnji glasak zamro među zelenim listićima akacije vite, onda bi se i Troubadour podigao i uspeo cvjetnim stubama do prijestola kraljice svoje i tamo se nagnuo nad njeno kraljevsko lice i sasvijem tiho poput daška povjetarca, sasvijem nečujno poput drhtaja ružinih latica — on bi . .

HRISANTEMA: No . . . On bi . . .

TROUBADOUR: . . . cjelunuo njene usne i — umro od ljubavi i sreće . . .

HRISANTEMA: Ali . . . Ta, to bi bilo odviše tužno . . .

TROUBADOUR: Ali i odviše liepo . . .

HRISANTEMA: Čudne li mi ljepote, moj dragi Troubadoure . . . A što bi onda Hrisantema sama na cvjetnome prijestolu . . .

TROUBADOUR: Prenula bi se oda sna i ugledala bi do svojih nogu mrtvoga Troubadoura, s razbijenom gitarom, pa bi ga posula snježnim hrisantemama i krvavim ružama i pošla u gustu sjenu drvlja i grmova, te nestala tamo, a on bi ostao sam, ostavljen, mrtav . . .

HRISANTEMA: I ništa više . .

TROUBADOUR: Možda bi kraljica još na odlasku spustila jednu suzu kraj mrtvog Troubadoura, a onda bi iz te suze niknuo lovor, koji bi se spleo u vijenac i krunio njegov samotni grob . . .

HRISANTEMA *obijesno, živo:* I s tijem bi priča vaša bila gotova? . . .

TROUBADOUR: Moguće . . .

HRISANTEMA *veselo:* Onda, monsieur Troubadour, ja vam najsrdačnije čestitam . . . Vaša je priča uspjela . . . Vi glumite Troubadoura po svim pravilima, savršeno . . .

TROUBADOUR: I vi držite, Hrisantemo, da nije u svemu tome bilo ni tračak istine? . . .

HRISANTEMA: Pa zar da se još vjeruje Troubadourima?

TROUBADOUR: Imate pravo . . . Troubadouri i pjesnici ne mogu ljubiti iskreno kao ostali ljudi . . .

HRISANTEMA *zastane:* Što ste to rekli?

TROUBADOUR: Rekoh, da smo mi pjesnici nesrećni ljudi, jer ne možemo ljubiti radi ljubave same . . .

HRISANTEMA: Nego?

TROUBADOUR: Samo radi poezije . . . I zato nam je ona velika, ona prava ljubav nepoznata, mi je ne možemo shvatiti nikada . . .

HRISANTEMA: I to je istina?

TROUBADOUR: Za mene barem jest . . . Na pozlaćenome oltaru mora svaki pjesnik da spali svoju ljubav kao prvu žrtvu, što je prinosi kao svećenik poezije . . . Onda može tek da joj služi cijelim srcem, da joj se preda sav i zauvijeke . . .

HRISANTEMA *pola u šali:* Pa jeste li vi već, monsieur Troubadour, spalili tu žrtvu poeziji? . . .

TROUBADOUR: Ja je spaljujem . . .

HRISANTEMA: Zar sada?

TROUBADOUR: Da, upravo sada, Hrisantemo . . .

HRISANTEMA *začuđeno:* Ja vas ne razumijem . . .

TROUBADOUR: A biste li me htjeli razumjeti? . . .

HRISANTEMA: Pa i bi . . . Ali sada smo već gotovo i obašli jednom dvoranu, pa ću najprije da zahvalim, što ste me tako divno zabavljali . . . Moj me kavalir već jamačno traži . . . Još nijesam ni bila s njim večeras . . . Obećao mi je, da će doći odjeven kao Kinez, a tu ima Kineza toliko, da ga ne bih nikako mogla prepoznati . . . Pomislite, on me je zamolio, da dođen odjevena kao Geisha, — ali evo moga mjesta . . .

TROUBADOUR: Ja se preporučam, Hrisantemo . . . Molio bih vas još lijepo treću kadrilju . . .

HRISANTEMA: Žalim, dragi Troubadoure, ali obećala sam je mome Kinezu . . .

TROUBADOUR: Znadem . . . Jučer u četiri sata poslije podne kod maloga kioska . . . Ja vas samo na to podsjećam, Hrisantemo . . .

HRISANTEMA: Šta? . . .

TROUBADOUR: Ja sam evo prinio žrtvu poeziji, Hrisantemo, samo sam držao, da je kostim Troubadoura za to zgodniji od Kineza . . .

HRISANTEMA *zapanjena:* Alphonse . . .

TROUBADOUR *se međutim izgubio u vrtlogu plesa s vatrenom Gitanom, a zvuci valsa šume opojno i zamiru na časak među svilenim zavjesama, da onda zašume još žarče, još strastvenije . . .*

Rukopis iz god. 1907.

NAPOMENE

Ljeto god. 1907. provodi Galović kod kuće u Peterancu. Navršio je prvu godinu svojih studija na sveučilištu. Kao uvijek, pun planova i skica, ideja i zamišljaja, očekuje odluku kazališne uprave o prikazivanju njegove »Tamare« i »Grijeha«, no ne odmara se u besposlici. Dana 7. VII. 1907. zabilježio je zamisao o trilogiji, kojoj će malo kasnije dati naslov F i n i s C r o a t i a e, a zatim M o r s r e g n i. Prva skica glasi: Trilogija, u kojoj se prikazuje propast kraljevstva hrvatskoga. I. dio. Tragedija kralja Zvonimira. Njegova smrt se dagađa iza scene, a njega donose ranjena na pozornicu, koja prikazuje unutrašnjost kraljevskoga dvora. Nad čitavim dvorom lebdi krvavi odsjev umorstva kralja Slavića, kojega je dao Zvonimir ubiti. (Lepa očekuje naime s Lovrom i drugima kralja, a njega onda donose ranjena.) Ljetna noć II. Stjepan kralj umire u samostanu u jesenjem sutonu. III. Na Petrovoj gori. Smrt kralja Svačića. Neda ostaje nad njim plačući sama. 7. VII. 1907.

Nakon tri dana piše Galović P r o l o g toj trilogiji (nešto kao Goetheov Zueignung), koji nije nigdje štampan:

Kud letiš, misli, u davninu pustu
U carstvo mrtvih, minulijeh sanja,
I zašto skidaš veo stoljetni
Sa slike tužne?...
Moja misli davna,
Zar ne bi bolje bilo, da junake
U grobovima sanku prepustimo,
I omamljeni slađanim užitkom
Da kročimo u krilo ljubavi,
I opojeni srećom —
Da snatrimo o velikoj slobodi?!...
— — — — — — — — — —

O, misli pusta, ti me zoveš naprijed
U krilo burne prošlosti nam jadne,
Kad nestade nam kraljevstva i krune,
I mrak se spusti nad Hrvatsku — — —
— — — — — — — — — — —
— — U kraj,
Užitak sav i ljubav!...
Misli moja,
U prošlost kreni smjelo — ja ću s tobom...

10. VII. 1907.

Prvi dio trilogije »Mors regni« odigrava se na Zvonimirovom kraljevskom dvoru. Taj se dio zove Zvonimir. Prvobitno se trebao zvati Kraljica Lepa s ovim sadržajem: Suton. Bolesni Radovan razgovara s Lepom u dvorani, a onda ga ona otprema na počinak. Lovro i Strezinja dogovaraju se, kako će maknuti Radovana s puta. Strezinja zadavi Radovana. (Da li je Lepa u to upletena?) Neda je u dvoru u tamnici. Donose ranjena Zvonimira, koji umire, kad sazna, da je Radovan mrtav. Prije toga nalaže, da se Neda pusti iz zatvora i uzbjesni protiv Lovre. Kad umre, Lovro — koji je bio otišao iz dvorane — ulazi i progovara: Requiem aeternan dona ei Domine, et lux perpetua luceat ei. U zatku se pojavi kraljica Neda, blijeda i izmučena. Galović je mislio to djelomično razraditi i za prvi prizor smišlja ovu situaciju: Lepa i Radovan (18 god.), koji blijed sjedi u naslonjaču. Radovan: Kako je krvavo more... Lepa: I cijela je dvorana zalivena krvavim bljeskom. Očekuju Zvonimira. Lepa strepi, jer se zgraža nad tim činom. Svršetak: Lovri, koji je rekao »Requiem aeternam« Lepa (izlazeći s Hrvojem:) Umukni mukom, crni gavrane i nestani u osami i mraku, ti slomio si kraljevstvo i krunu.

Ili druga varijanta: Suton. Radovan i Hrvoje. Hrvoje priča (starac od 70 god.) o slavi prošlih dana. Radovan personifikacija slomljenoga hrv. kraljevstva. Rado bi da pođe u lov, u rat itd., ali mora da traje dane ovdje. Dolazi Lepa. Radovan: Gledaj, majko, kako je krvavo more. Lepa: Svuda je oko nas krv. Konac. Lovro: Requiem aeternam dona ei Domine — — Lepa: Amen...

Galović pristupa izrađivanju prvoga dijela trilogije. Ovako je počeo:

Velika, kraljevska dvorana. U lijevom kutu terasa sa stupovima, s koje puca daleki vidik na more. U dnu visoki prozor s grimiznim, teškim zavjesima. Desno otraga velika vrata, a naprijed prijestol, do kojega vodi nekoliko stepenica, pokrivenih skupocjenim sagovima. Kraj prijestola na malenu stoliću kruna i drugi kraljevski znakovi. Lijevo omanja vrata, koja vode u pokrajne odaje. Na terasi dvije stolice. Sa stropa se spušta kristalni svjetionik.

Kroz terasu pada u dvoranu veliki slap crvene svjetlosti sunčane, štono polako nestaje u srebrne talasiće, koji su namreškali veliku, plavu pučinu. Zaglušna buka, pa zatim opet duboki mir.

KRALJICA LEPA *sjedi na stolici spustivši ruke na krilo i poniknuvši glavom.*

JELENA *stoji uz prozor u pozadini.*

Pauza.

JELENA: Umukoše...
LEPA: I opet mir... *Zažagrivši očima:* Nek viču...
Nek urliču u rasputanom bijesu,
I nek se ruši sve u nepovrat,
U propast pustu, kojoj kraja nema...
JELENA: Još danas past će sve...
LEPA *naglo:* Ti misliš?
JELENA: Hoće...
Još danas kruna zasjati će zlatna
Vrh čela tvoga, kadno budeš...
LEPA *prekine je:* Šuti...
Ne zbori više... Ti si jeka davna,
U mome srcu kojom ječi sve.
Ni riječi više sada...

Prigušeno:

Ja se nadam,
Da nitko nije čuo ove glase...
JELENA *prignuvši glavu:*
Ti znaš me dobro... S tobom dođoh amo
Iz rodnog kraja našeg u Hrvatsku...
U duši mojoj još i danas zvuči
Daleki nalog tvoje mrtve majke,

Kad krenusmo iz kraja rođenoga...
Tek tebi služit — to je život moj.

LEPA *mirno:* Oprosti...

JELENA: Gledaj, kako sunce tone,
A krvavo se more prelijeva
U ruju zlatnom...

LEPA *ukočenim pogledom:*
More krvavo...
Crveni se ko kaplje zgusnute
Na Slavićevu čelu smrvljenom...
Ah, i on pade, uminu ko sjena,
A krunu zlatnu mi zadobismo...
To grijeh je strašni — zbore, —, ubit kralja
I s mrtvoga mu čela krunu strgnut,
Pa krunit svoju glavu njome...

Ispruživši ruke spram krune:

Gledaj;
Dragulji, zlato, biserje se krijesi,
I aršće, trepti, blješti opojno; —
Oh, tko će pred tim sjajem predati
Ma i od grijeha silnog, najvećeg...
U kruni ovoj čarobno se krijese
Visoke gore, polja, šumne rijeke
I more pusto, sinje, krvavo...
Dalekim bljeskom, svesilnim i snažnim,
Opojnošću i željom beskrajnom
Zamućuje mi mozak .. mrak se spušta
Na dušu, srce .. samo kruna zlatna
Pred očima mi sjaji vječito...

JELENA: Nek zasja danas...

LEPA *pogleda je prodirno.*

JELENA: Nek se ruši sve...

LEPA *muklo:*
Još nema Lovre .. Možda ne će moći
Izvèsti svoje djelo krvavo.

JELENA: Izvršit on će već...

LEPA: Ah, ja se bojim,
Jer ako danas to ne uspije,
Tad ne će nikad više...

JELENA:
Smiri se...
Još danas kruna sinuti će zlatna
Na tvojoj sjajnoj kosi kraljevskoj...

LEPA *mahne joj rukom, da šuti.*

JELENA
Ne... ne ću šutjet... Već te gledam divnu,
Gdje gaziš ropska čela hrvatska ..
Sa sviju strana tvoj ti narod kliče —
I pozdravlja te gromko, zanosno —
Uz šumor bučni morskih valova...

Tu prestaje tekst.

U prvoj skici trilogije zamišljen je prvi dio da se zbiva u ljetnom sutonu, u dvorani kraljevskoga grada. »Stil starogrčke tragedije. Nad čitavim dvorom lebdi krvavi oblak, prokletstvo smrti Slavićeve. Kad zadnji sunčani trak zamre, umire i kralj Zvonimir«. Zatim je zabilježeno: »Strezinja je zadavio Radovana i to ispovijeda kralju. Zvonimir na koncu pada mrtav na stepenice«.

Konačno je redigiran tekst prvog dijela trilogije »Mors regni« onako, kako je štampan u »Hrvatskoj Smotri« (knj. IV., 1908., str. 212—221), bez ovoga dialoga Lepe s Jelenom. Zato je umetnuo tri dvorkinje, koje kao neke Parke ili vještice iz »Macbetha« kobno slute, Lepi je dao značaj lady Macbeth, unio ljubavnu scenu Radovana i Jelene (Romeo i Julija), zloduha nadbiskupa Lovru, ubojicu Strezinju i kralja Zvonimira, koji umire kao u kakvoj operi.

Na pozornici, kad se ta trilogija prikazivala (svega dvaput: 1. i 9. rujna 1908.) izostavljen završetak, kako je štampan (redatelj Josip Bah), čuje se samo iz susjedne dvorane glas kralja Zvonimira, kako proriče, da Hrvati više nikada ne će imati kralja svoje krvi i da će im tuđinac vladati, jer su digli mač na svoga kralja. Tako se Zvonimir uopće nije ni pojavio na pozornici, jedino kraljica, povedena od nadbiskupa Lovre do vrata dvorane vidi ga gdje leži ubijen i govori: »Svršeno je«. Zatim slijedi duga pauza, a dvoranom zavlada efekat svijetla: počela se prosipati daleka, plava mjesečina. Zastor.

Uloge su bile ovako podijeljene: Kralj Zvonimir — g. Grünhut, Kraljica Lepa — gđa Ružička Strozzi, Kraljević Radovan — g. Barbarić, nadbiskup Lovro — g. Borštnik, Strezinja, velikaš — g. Sotošek, Jelena — gđica Hržić, tri dvorkinje — gđice Souvan, Vilhar i Bandobranska. Dva vojnika, koji su imali pratiti kralja, izostala su, jer se ni kralj nije javio nego samo glasom.

Drugi dio trilogije u sačuvanom početku prvoga prizora između fratra i dvoranina ima stihove, koji su kasnije drugim poretkom prebačeni. Taj je dio s naslovom »Stjepan II.« zamišljen da se odigrava u jesenjoj mjesečnoj noći s glavnom scenom ljubavi Nede i Stjepana. »Stil potpuno moderan, pun poezije i štimunga. Kralj Stjepan govori polako Nedi o svojoj ljubavi, a mjesečni sjaj gasne i kad ugasne posvema, on umukne i umre, a Neda bez riječi i glasa klone na njegovo mrtvo tijelo. Na pozornici je sasvim tamno, a izdaleka dopire fratarski zbor: Miserere mei domine!« — Galović je prvobitno htio ovamo unijeti još jedan detalj: »Svačića za vrijeme radnje izaberu kraljem, a Stjepan za to ne mari, već gladi Nedine uvojke i cjeliva joj ruke, kad mu dvoranin dojavi izbor«.

Konačna je redakcija drugog dijela trilogija drukčija (Hrvatska Smotra, knj. IV., 1908., str. 253—259). Kod prikazivanja je na jednom mjestu izostavljen jedan stih i pol. Fratar veli: Ban je rekao, doglasit da će, čim se prvom sraze sa madžarskijem divljim hordama. To je promijenjeno u: Ban je rekao, doglasit da će čim do bitke dođe. O madžarskim divljim hordama nema spomena. Uloge su bile podijeljene ovako: Kralj Stjepan II. — g. Fijan, Neda — gđa Šram, Hrvoje — g. Savić, Glasnik — g. Marković, dvoranin — g. Mlinarić, tri fratra — gg. Gerašić, Velić i Prejac.

Treći dio trilogije, koji se zvao »Petar Svačić«, zbiva se u proljeće, najprije je ponoć, a zatim praskozorje. Galović bilježi: »Stil posve simbolično-mističan. Sjene. Dolazi Petar bijući se s Kolomanom, a onda ih hrvatski velikaš rastavi i potisne Svačića. Svačića konačno dovodi Neda (ostarjela i prosijeda) i on umire uz prvi svitaj sunca«. Pet sjena, koje pohađaju zaspaloga Petra Svačića, zamišljene su prvobitno kao simboli, i to su po redu: Hrvat, Tuga, Ljudevit Posavski, Tomislav i Krešimir Veliki. U konačnom se tekstu može razabrati, da je prva sjena Tuga, druga Hrvat, treća Ljudevit Posavski, četvrta Tomislav, a peta Krešimir. Kasnije — oko god. 1910. — kanio je Galović preraditi treći dio. Ima ova bilješka: 3. dio preraditi. Događa se u spilji. Žena izvodi 3 sjene, tri oklopljena čovjeka, koji sa Svačićem idu u boj. Oni nestaju sa zorom, a Svačić pada.

Na pozornici su neka mjesta iz trećega dijela bila izmijenjena ili izostavljena iz političkih obzira. Prva sjena govori mjesto: Gdje mrije tužno kraljevstvo hrvatsko — Gdje gasne tužno kraljevstvo hrvatsko, zatim iza stiha U crnu tugu zemlja se zavila, mora reći: jer dušmanski je biesovi zgaziše mjesto originala: Jer tuđinsko je pogazi kopito. Ima više, pa i mnogo takvih izmjena, učinjenih po želji kazališne uprave. Treća sjena mora reći mjesto smrt kraljevstva — noć kraljevstva, fraza »ispod jarma tuđinskoga« izostavljena je; četvrta sjena mjesto: krv i suze, smrt slobode — mora reći: noć slobode. U govoru pete sjene brišu se stihovi: Na priestolju okaljanom, u grimizu krvavome — krunom Petra Krešimira. Dalje opet prva sjena mjesto daleko slava mrtvog kraljevstva — veli: svoga kraljevstva; treća sjena: Da sine zora velika i rujna nad kraljem zadnjim (veli: našim). Petar Svačić mjesto Da zadnji uzdah kralja zadnjega, veli: hrvatskog; njegove riječi Slomit stieg slobode naše — precrtane su. Veli Kolomanu: »Tuđinac ti si jadni, što kopa mome rodu crni grob . . . Ja ne znam te . . . I zato vadi mač« — ostade samo: »Umukni . . . Vadi mač«. Koloman veli Svačiću: Braniču zadnji zemlje hrvatske — ispravljeno u: tužni. U prahu ležiš koi zemlja tvoja — ispravljeno: ko i narod tvoj. Precrtane su Kolomanove prijetnje Svačiću, da će »i zgrabit žezlo rukom gvozdenom i tresti njime, dok se ne sruši vas narod kao i ti preda me u lancima — ko roblje zgaženo« — pa je mjesto ta četiri stiha umetnuo: I vladat žezlom hrvatskih kraljeva. Žena govori Svačiću: Jadnik, što ga smanu tuđinac kleti — ispravljeno u: dušmanin kobni. Svačić govori: Sazdao si grob slobodi . . . sreći . . . vlačiti ćeš lanac do konca svoga vijeka sramotno. To je »ublaženo«: Grob si sazdao svoj sreći svojoj, tužni nesretniče. Žena Svačiću: »Jer ugledat će i sam sramotu groznu« . . . Ispravljeno u strahotu crnu. Mjesto: I da se onda digne raskajan na osvetu — ispravljeno: I da se digne raskajan i velik. Izbačeni su stihovi: »Oj, umri, zoro, sakrij zlatno čelo, da ne vidiš sramotu golemu, da ne vidiš, gdje narod hrvatski obnèvidje i vodi silnika na prijestolje«. Riječ silnik morala se izbaciti iz teksta: kruna sijeva na silničkome čelu . . . mjesto toga dopušteno je: na dušmanskome čelu. Mjesto: danas umrije i nestade zauvijek kraljevstvo — uneseno: I nestade u tuzi kraljevstvo. Zadnji stih glasi: I planut sunce krvave slobode! — na pozornici: I planut sunce krvavo i rujno! Intendant tadašnjeg »Hrvatskog

zemaljskog kazališta« bio je Andrija Fijan. Uloge u trećem dijelu trilogije bile su ovako podijeljene: Petar Svačić — g. Štefanac, Kralj Koloman — g. Freudenreich, hrvatski vojnik — g. Šmid, Žena — gđa Vavra, pet sjena: gđica Gjurgjan kao debut, gg. Toplak, Anić, Lyanka i Dević.

Galović je sada već sprijateljen s drom Ogrizovićem i piše mu pismo u stvari svoje trilogije, koja je prihvaćena na prikazivanje. Pismo to glasi:

Peteranec, pošta Drnje, 25. VII. 1908.

Veleučeni gospodine,

pošto sam srećno došao u svoje zatišje i pošto sam se odmorio od različnih zgoda i nezgoda, obraćam se ovijem pismom na Vašu Velemožnost, e bi mi izvoljela sačiniti malo reklame u »Hrv. Pravu« (kako to već i bijaše ugovoreno), tek se častim sada, da pomenutu Velemožnost upozorim na neke momente (kako to bijaše s njezine strane i rečeno mojoj malenkosti). Ali šalu nastran, jer stvar je ozbiljna. Ozbiljna.

Prvi dio. Dvorkinje gledaju sunčani zapad i jedna se od njih spominje Slavićeve smrti. U čitavom dijalogu se osjeća neka neodređena slutnja. »Kao da je užasni grijeh rastro svoje krejuti nad kraljevskim dvorom«. Prošle se noći javio i crni konjik. (Ovu sablast izvolite držati na umu, jer se u 2. dijelu opet pojavi neki vitez u trijemu, a u 3. dijelu dolaze sjene mrtvih kraljeva i pred naše oči.) Drugi prizor dvorkinja nije nego nastavak prvoga, a kulminira u onome, kad s neba pada zvijezda, i opet se začuje zvek mačeva. Odnošaj između kraljice i nadbiskupa izvolite prikazati, kako ga Vi shvaćate, samo ovdje spominjem, da je za pozornicu demonska ćud matere ublažena u toliko, da ne šalje sama Radovana u smrt, već se u odlučnom trenutku (kad Radovan hoće da ode, a kraljica zavapi: »Moj sine!«) pojavi nadbiskup i veli Radovanu: »Bog te zove!« Lepa: Idi... Isto je tako ispušten i prizor Jelenine smrti, koji kod čitanja može djelovati (više kao balada), ali na pozornici je tragika još jača, kad se pomisli, da Jelena ne će Radovana nikada dočekati. Ne zaboravite ni onaj prvi prizor između Jelene i kraljevića. Dramatski je možda najsnažniji prizor između Lovre i Strezinje, a Zvonimirova smrt (podno prijestola!) je simbolički predočen udarac Rima i Magjara hrvatskom kraljevstvu. Nad truplom ostaju Lepa i Lovro, nepomični, nijemi, a kroz terasu pada mjesečina, ledena, mrtva mjesečina.

Drugi dio. Kraljevstvo je na rubu propasti. Stjepan umire i čeka glasove s bojišta. Glasnik javlja hrvatsku pobjedu. (Izvolite možda malo pobliže s »pjesničke« strane promotriti njegov izvještaj.) Dolazi Neda, nekadanja kraljica, kao san Stjepanove mladosti i oni se opet rastaju »ko neznanci, što se nađoše na neznanome putu noćnome — o ponoći«... Kralj umire, ali kroz prozore prodire žar krijesova, Hrvati donose pobjedu!...

Treći dio. Hrvatska je vojska razbijena. Svačić sam ostaje u gori i usne. Prije toga se sastaje s ženom, koja prolazi u crnini opustjelom gorom. — Na mjesečini se javljaju sjene Tuge, Hrvata, Ljudevita Posavskoga, Tomislava i Krešimira Velikoga. Tuguju nad rasulom kraljevstva, ali Tuga — svećenica pomoli se hrvatskom bogu Perunu i u daljini se začuje mukli glas groma. Dâni se, a sjene nestaju i poslije sukoba između Svačića i Kolomana ubije hrvatski vojnik svoga kralja. Raščinite možda malo ovaj prizor i ono, što Koloman iza toga govori. Žena se javlja opet i gleda s kraljem, gdje polazi Koloman na krunisanje, ali ako je i umrlo kraljevstvo hrvatsko, nije umro narod, a dok živi on, dok živi naše more, polja i planine (cf. prizor između Stjepana i Hrvoja u 2. dijelu), tako dugo možemo i moramo vjerovati u uskrsnuće krvave slobode!... Na istoku izlazi sunce.

Ovo bi bili glavniji momenti, koje bi valjalo istaknuti.

Da se obranimo — kako rekoste —od eventualnih napadaja, ne će biti baš teško, jer sam se nastojao i tehnikom i shvaćanjem događaja udaljiti od Subotića i Markovića i Vaše dramatizacije. Najviše sam se oslonio ipak na Kumičića. Od njega je primjerice ljubav Stjepana i Nede. Treći dio ima dakako — osobito u završetku — srodnosti s Šenoinom »Smrt Petra Svačića«. Najoriginalnije i najinteresantnije će biti svakako lice Kraljice Lepe.

Možete istaći također nastojanje, da se primaknem antiki, premda su me d'Annunzio i Maeterlinck (osobito ovaj) odveli stramputicom. Od Maeterlincka je i ona »slutnja«. (L' Intruse). S formalne strane možete pohvaliti glatkoću stihova (to je u ostalom i najjača strana čitavoga djela), pa neke neobičnije atribute. Ovo bi uglavnom bilo sve, što bih Vam imao »preporučiti«. Vi ćete možda naći još štogod, pa izvolite to »štogod« upotrebiti prema svojoj »uviđavnosti«.

Unaprijed Vam zahvaljujem za sve, a ako me kada bilo u čem ustrebate, ja stojim — što bi rekao Angjelinović — na biljezi.

Izvolite primiti pozdrav iz mojih brda. Vaš odani

Fran Galović

U »Hrvatskom Pravu« izašla je na to već 1. VIII. 1908. ova (Ogrizovićeva) reklama: Čim će se otvoriti ovogodišnja kazališna sezona? Dosad je bio lijep običaj uprave hrvatskog zemaljskog kazališta, da je nastojala otvoriti sezonu s domaćom hrvatskom dramom — bilo starijom ili novijom. Lani je otpočela sezona s Demetrovom »Teutom«, a ove će se godine, kako pouzdano saznajemo, otpočeti s novitetom, izvornom dramom mladoga i darovitog pjesnika Frana Galovića, »Mors regni« (»Smrt kraljevstva« — hrvatskoga). Galović je jedan od glavnijih predstavnika mlade starčevićanske književne generacije, a već kao takav mora izići dobro oružan na naše književno bojište i odolijevati navalama udruženih protivnika, koji dakako svojim osobitim nazorima ne mogu spojiti Starčevićanca i modernoga književnika. No Galović se toga ne treba bojati, jer ima u svojoj duši dobrano, da tako kažemo, pjesničkoga kapitala i stvaralačke snage. Pokazao je to dosad mnogim snažnim pjesmama, punima posebnog »nastrojenja«, pokazao je i lanjskim omanjim dramama (»Tamara« i »Grijehom«), što su se kao prvijenci s uspjehom izvodili na našoj pozornici. Sad će evo izići s ovećom i to historijskom dramom iz doba pada našega kraljevstva, sa svojom pjesničkom trilogijom »Mors regni«, koja izlazi u našoj »Hrvatskoj Smotri«, pa već s prvim netom izašlim dijelom (»Smrt kralja Zvonimira«) pokazuje, kakvi se pjesnički dragulji u njoj kriju. Naročito valja već sada istaknuti demonsku pojavu kraljice Jelene Lepe.

Istina je, iz ove povjesne epohe imamo dosta drama, počevši od Markovićeva i Subotićeva »Kralja Zvonimira«. Sama »Propast kraljeva hrvatske krvi«, izrađena od gđe. Kumičić i dra. Ogrizovića, prema romanu Kumičićeve »Kraljice Lepe« zahvatila je u glavnom sve momente ove katastrofe. No uza sve to može baš ovo doba biti nepresahnjivim vrelom za hrvatskoga pjesnika. Svak je može na svoj način uočiti, na svoj način izvesti na pozornicu, a glavno je pri tom, da hrvatska povijest u raznim oblicima ulazi u srca slušatelja, da ih oplemenjuje i tako im budi narodni ponos proti zarazi indiferentizma i pomanjkanja osjećaja za starinske naše svetinje.

Galović je u svojoj trilogiji obradio ovaj odsjek hrvatske povijesti s posve modernoga gledišta. To su tri slike kao tri snažne vizije po tehnici poznatoga franceskoga pjesnika Maeterlincka. Tu nema Shakespearske buke i uopće nema shakespearizma, po čemu su se dosad većinom gradile naše historijske drame. To je nova škola. Onako, kako je Vojnović pokušao narodnu pjesmu privesti u okvir Maeterlinckov, tako eto nastoji Galović u takovoj modernoj — recimo: plavoj ili mjesečnastoj — boji iznijeti naše stare kraljeve i njihovu tragiku. U tom će biti njegova originalnost, a svatko će priznati, da je teško biti originalnim na već poznatim i obrađenim stvarima.

Kad »Hrvatska Smotra« odštampa čitavu Galovićevu »Trilogiju«, obazret ćemo se na nju ponovno i na tanko prikazati njezine pjesničke odlike, a za sad samo upozorujemo općinstvo na ovu dramu, kojom će se otvoriti buduća sezona.

Uoči premijere donosi »Hrvatsko Pravo« vrlo opsežni prikaz Galovićeve trilogije u dva broja već prema preradbi prvoga dijela (Zvonimir se ne javlja na pozornici, samo se čuje njegov glas — prokletstvo — iz susjedne dvorane). Isto tako i klerikalno »Hrvatstvo« od 29. VII. 1908. s potpisom t. p. (autoreferat) pa i Rauchova »Ustavnost« od 1. IX. 1908. (bez potpisa). Javno je mnijenje dakle bilo »preparirano«.

Kritika se vrlo opsežno osvrnula na Galovićevo novo djelo. Kako ta kritika prikazuje niveau tadašnjeg hrvatskog književnog života, vrijedno ju je iscrpno prenijeti i ovom prilikom. U »Hrvatskoj« je kritiku napisao tobože šaljivo suradnik, koji je bio istih godina kao i mladi Galović. Mladost je nemilosrdna.

Nepotpisani kritičar u »Novostima« od 2. IX. 1908. piše: Jučer je započela nova kazališna sezona s Fran Galovićevom trilogijom »Mors regni«. Fran Galović svratio je već lani na pozornost svojom dramom u jednom činu »Tamarom«. Od lani do jučer ima neki skok Galovićev na dramskom polju. Ne može se još ni sada govoriti o originalnosti, a još manje o dramatskoj vještini. Ali u njemu ima dara za pjesnički stimmung. Jezik je lijep — misli plemenite. U svakom dijelu te trilogije prikazuje se konac triju zadnjih hrvatskih kraljeva: Zvonimira (I. dio), Stjepana (II. dio) i Petra Svačića (III. dio). Najdramatičniji je svakako prvi. Tu je gospođa Ružička-Strozzi veličanstveno prikazala strahote kraljice i majke, koja za prijestolje šalje u smrt svog jedinca sina. Druga dva dijela su više lirske pjesme, neka vrst dramatizovanih balada u stilu Vojnovićeve »Smrt majke Jugovića«. Uopće njegov upliv, kako se vidi, velik je na Galovića. Najslabiji mu je drugi dio trilogije, koji upravo umara publiku. — Igralo se izvrsno. Fijan je bio u veličini svoje umjetnosti, a isto tako gđa. Vavra i Šram. Debut Gjurgjanova bila je za početnicu dobra. Regiser istaknuo se je jučer izvrsno. Kazalište puno.

U »O b z o r u« od 2. IX. 1908. piše dr. Branimir Livadić: Čuvajući stare dobre običaje otpočela je kazališna uprava novu sezonu originalnom hrvatskom historijskom dramom. Kao naručena upala je Galovićeva trilogija u tu tradiciju obradbom popularnoga hrvatskoga sujeta — »propast kraljeva« — apelom na patriotsko čuvstvo publike, pogodovanjem starim domoljubnim tiradama i uporabom najkomotnije dramatske tehnike — t. zv. slikama. Pribrojimo li još k tomu živo klicanje i odobravanje stajaćega partera s dvije-tri suze »toploga« zanosa — i eto nas sretno usred najhrvatskijega umjetničkog milieua, kako ga sebi na početku 20. stoljeća ne može ljepše zamisliti čistokrvni hrvatski filistar! — Mlada hrvatska historiografija ima pune ruke posla da eliminira iz narodne historije bajke, mlada se hrvatska politika neumorno trudi da uputi hrvatskoga čovjeka na svoje vlastite sile, onda dolaze pjesnici i umjetnost, ne bi li nas natrag trgnuli u magle besplodnoga maštanja. Jao si ga onome, koji bi se drznuo tu rabotu nazvati — nepatriotskom! Toliko je još kod nas u cijeni lijepa fraza. — Galovićeva trilogija sastoji se od tri slike bez dramatske veze, a na žalost i bez dramatske akcije. U prvoj slici ima još najviše života. Ovdje se prikazuje smrt kralja Zvonimira. Crnu slutnju blize katastrofe izražavaju — po boljim uzorima — služavke. Zloduh narodni nadbiskup Lovro potpiruje u bestijalnoj kraljici Lepi njezinu strastvenu čežnju za slavom i vlašću. On je sjeća prisege i traži od nje, da privede rođenoga sina pod krvnički mač. Ona to zaista i čini otkidajući dijete svoje iz ljubavnoga zagrljaja. Kad bi publika bila pripravljena i kad bi dospjela da sebi privede k svijesti ovaj materinji čin u svoj svojoj grozoti, djelovala bi scena i suviše brutalno, ovako ne nadmašuje dojma odvratne »slike«. Onda slijedi veliki događaj: smrt Zvonimira i kraljevića Radovana, opet prikazana u tlapnjama crnih vizija sluškinja. Poslije krvavoga čina svaljuje prosti krvnik Strezinja svoju pokajničku bol na dušu Lovrinu. Ova scena smeta koncepciji čitave slike, jer je u nepriličnom kontrastu s lapidarnošću karakteristike kraljice Lepe, koja je kud i kamo znatniji zločinac od tog Strezinje. — Prvi se dio svršava (u tiskanoj drami) sa smrću kralja Zvonimira, u kojoj nema novoga dramatskog momenta. Kod predstave taj je prizor s pravom ispušten. Ipak je karakteristično za slabu invenciju autorovu, da sva tri dijela svršavaju ovakvim dugim scenama umiranja, što samo još povećava monotoniju radnje. Sva su ova umiranja bez svakoga dojma, jer ne samo da im nedostaje kruta realistika smrti, nego se ta realistika još i frazira, a kako lošim psihologizmima, to najbolje dokazuju

među inim riječi Stjepanove (II. dio): »... Ah, teško li je umrijeti, kad ostavljen si, sam i nesrećan...« — kao da itko neostavljen i srećan lakše umire! — Idejni sadržaj slike kulminira u kletvi kralja Zvonimira:

»... I nikad... nikad više
Od krvi svoje kralja imati
Vi ne ćete...
Tuđinac nek vam vlada.
J e r d i g o s t e
N a k r a l j a s v o g a m a č...«

Ovo je — kako je poznato — u neku ruku ideja prečasnoga jednoga kanonika. U drami se ona ne sluša dobro ni kao historijski rekvizit, a kamo li kao ideja, koja bi htjela da životvorno uđe u današnje naše čuvstvovanje. Dramatičar, koji nema ideja, koje su u dodiru s njegovom publikom, govori u vjetar. — Tek što smo u 1. dijelu sretno pokopali Zvonimira, već nas muči autor u drugom dijelu kroz čitav jedan dugi čin umiranjem kralja Stjepana II. Paralelno s ljubavnom scenom prvoga čina teče ljubavna scena sastanka kraljeva se Nedom. Ovaj dio je zamišljen kao tragična peripetija. Glasnik donosi s bojnoga polja vijesti o pobjedi hrvatske vojske. Dok narodna snaga pobjeđuje na bojnome polju, zamire u samostanskoj mračnoj ćelijici posljednji sjaj hrvatske krune. Melodiju Mors regni, koju je autor intonirao heroičkim akordima u prvom dijelu, varira u drugom dijelu elegički, da je u trećem dijelu završi himnički vizionarno. To bi imao biti po našem mišljenju pjesnički smisao trilogije. S ovim bi dobrim intencijama mogao bio autor i uspjeti, kad ne bi bila lirska poezija prevladala dramatsku, nego kad bi se ona iz ove izvijala. Ovako je ovaj čin jednobojno razvodnjen: gledaocima ne preostaje ništa do dobre umjetnosti naših glumaca. — Sva zla, koja prijete autorima u ovakvim tendencioznim historijskim dramama, oborila su se na Galovića u III. dijelu njegove trilogije. Slabu je svoju dramatsku invenciju prikrivao autor u II. dijelu s elegičnom pjesničkom napravom, ovdje, u III. dijelu, utekao se naprosto retorici, pukoj patriotskoj tiradi. Nad umirućim Petrom Svačićem raspredaju geniji narodni svoje uspomene na prošle narodne doživljaje i upućuju duh narodni u bolju budućnost. Ovdje autor stupa direktno u saobraćaj s publikom, dramska scena mu je samo izlika. Služi se dakle jednim sredstvom, koje je daleko od prave umjetnosti, a pogotovo daleko od dramatske umjetnosti. Ovdje je autor zapao u jednu od kardinalnih pogrješaka naših loših patriotičkih dramatičara. Ova je

pogrješka odavna na uštrb razvitku naše dramske poezije, pa je treba svakako požaliti i odbiti. — Galović se u svojoj »trilogiji« prikazuje kao dobar sastavljač historijskih slika, ipak nije njegovo djelo nikakova tečevina hrvatske poezije. Njegovo se shvaćanje historije prilagođuje publici, a ne realnosti narodne prošlosti. Njegova umjetnost voli publiku nego li svoj sujet. Njegova je dramatska invencija neprestano zabavljena već prije i drugdje obrađenim scenama i ljudima. On nema snage, da sam nešto zamisli, da vlastitim prodiranjem uđe u duh vremena i ljudi. Gledalac ima svagda čuvstvo, da je sve to i čuo i vidio već jedared. Njemu su znatnije državne akcije, kako bi ih htio gledati današnji čovjek, nego faktični život i težnja onoga vremena, u kojemu je »plemstvo više pazilo na garancije svojih p r i v i l e g i j a i l i č n u k o r i s t, negoli na n a r o d n i karakter države«. Tako su sebi sve ove historijske drame po osnovnim idejama slične i jednake. Ni traga novoj i istinitoj ideji. Koga mogu te ideje još privlačiti? Galović kušao je iz cijele stvari izbiti lirski sadržaj. Za ovo smjelo poduzeće ne dostaju samo dobri stihovi i ugodne fraze. Pjesnička je dikcija i kao lirika u Galovića oskudna. Njegove su prispodobe banalno lirske, pune običnog lirskog rekvizita. Mjesto zgodne ideje umaraju diljem čitave trilogije precizno sastavljeni vremenski izvještaji. Mi smo kud i kamo bolje informirani o vremenskim prilikama nego o duševnom životu junaka. Psihološki sadržaj frazeologije, u kojoj se rasplinjuju znameniti događaji, posve je ništetan, neumjestan, iskrivljen sa svim obilježjima pjesničkoga početništva. A napokon, što je najznatnije, činidba se gotovo nikad ne uzdiže do dramatskoga efekta. To je razočaranje, koje autoru ne će oprostiti iole umjetnosti pristupačan gledalac. — Kod predstave sudjelovali su gotovo svi naši umjetnici. Rijetko je koja uloga tražila više od dobre deklamacije. Do glume uzdiže se jedino uloga kraljice Lepe i kralja Stjepana II., koje su bile u rukama gđe. Ružičke-Strozzi i g. intendanta Fijana. Ako i nisu trebali posezati za novim motivima, ipak su se njihovi stari uspjesi gledali s velikim užitkom. G. Fijana pratila je osobitom nježnošću gđa. Šram kao Neda. S mnogo je zanosa govorila gđa. Vavra, a i debutantica gđica. Gjurgjan pokazala je dara za lijep glumački govor. G. Sotošek suviše je rogoborio; pljesak na otvorenoj sceni — bio mu je najgora osuda. Lijep je bio i duet Freudenreich—Štefanac, a s ljubavlju su se odigrale i najmanje uloge. — Publika je povlađivala, ako i nije bila osobito zanešena.

U »H r v a t s t v u« od 2. IX. 1908. piše Hortenzije: Kao uvod u ovogodišnju sezonu davala se sinoć prvi put tužna trilogija »Mors regni« (Smrt kraljevstva) od Frana Galovića. U broju 202. donijelo je »Hrvatstvo iz te trilogije izvadak, a ovdje mi se osvrnuti na samo sinoćnje prikazivanje. Mladi autor g. Galović poveo nas je u krasnim slikama u ono davno doba, kad gasne zvijezda sreće hrvatskoga naroda, kad tone u propast slava kraljeva hrvatske krvi i pada u grob, koji si je narod »sam« iskopao. — U I. dijelu kralj Zvonimir (g. Grünhut) i kraljević Radovan (g. Barbarić) za ljetnoga predvečerja pogibaju od izdajničke ruke svoga hrvatskog velikaša Strezinje (g. Sotošek). Zamjeram ovdje g. Galoviću, da je nadbiskupu Lovri (g. Borštniku) dosudio onako nečasnu ulogu, jer bi g. autor morao sam znati, da vjera nije bila razlogom nesreći Hrvatske, nego ona drevna nesloga, koja od početka V. stoljeća, pa sve do dana današnjega prati rod hrvatski, a vjera je bila jedina, koja ga je uzdržala, da ne klone i da se ne izgubi u moru najrazličitijih naroda, koji su mu sa svih strana mreže pleli, da ga ujarme i unište. — Ukletva Zvonimirova prati njegove potomke sigurnim korakom i hvata u II. dijelu za jedne mjesečne noći svoju žrtvu, bolesnoga kralja Stjepana II. (g. Fijan). U III. dijelu pogiba od ubojničke ruke hrvatskoga vojnika i zadnji odvjetak velikoga roda — Petar Svačić i sluša na samrti daleku izdajničku buku osirotjeloga svoga naroda, koji nosi na svojim ramenima u slavi kralja tuđe krvi i tuđeg jezika. — Perditio tua ex te — lebdjelo je pred očima mladog autora, a njegov bolni osjećaji i čista ljubav za taj nesrećni narod odrazuju se u teškim stihovima bogatoga kraljevskoga hrvatskoga jezika. Na našoj pozornici nije se skoro čuo tako čist i ugodan govor, premda je tu i tamo patos kvario ritam glatkih stihova. Na mladoga našeg autora su nesumnjivo mnogo uplivali Maeterlinck, Andrejev i Vojnović, jer iznosi pred nas sasvim slične slike iz predvečerja, mjesečne i ljetne noći, sablasne ptice i noćne sjene, koje svojom gdjegdje dugom radnjom donekle umaraju. Prekrasni kostumi, kameniti Gvozd i opustjeli hrvatski dvorovi uljuljaše u snatrenje cijelu kuću, te se gotovo čuo drhtaj srdaca, kao da kucaju zajedno sa srcem crne žene, koja se nadvila s hladnih hrvatskih hridina nad mrtvim truplom posljednjega kralja hrvatske krvi. Tišina, bolna tišina razlila se s dvorova na pozornici i obavila općinstvo kao večernji sumrak blize duboke noći. Predstavljalo se vrlo lijepo s puno volje i oduševljenja, a sama se slikovita radnja lijepo razvijala do onoga momenta, kad Petar Svačić liježe na Gvozdu umoran i sniva. Bilo je pogrješaka, te se tu i tamo općinstvo umaralo —

ali ovo je tek drugi umotvor našega mlađahnoga pjesnika, koga je rukom o ruku gđa. Ružička-Strozzi kao kraljica Lepa izvela pred općinstvo, da primi priznanje i pobudu za daljnji uspješniji rad. Dvije smrti na pozornici se ne slažu, jer je druga u zrcalu slika prve. U ostalom dobro je počelo, kuća dupkom puna, interes općinstva velik, pa će se naše nade u bolju budućnost naše Talije možda i ispuniti.

U »Pokretu« od 2. IX. 1908. piše Stjepan Parmačević: Ovom je predstavom jučer otvorena nova kazališna sezona. Ime Frana Galovića susrećemo često u starčevićanskim publikacijama, gdje se javlja čuvstvenim lirskim pjesmama. Voli melankolička raspoloženja. No lirika na pozornici ne uspijeva s jednostavna razloga, što deklamovanje lirike umara i postaje smiješno. S toga razloga nije ni jučerašnja premijera mladoga pjesnika na pozornici kao drama nikako uspjela. Djelovao je nešto više jedino drugi dio trilogije svojom melankoličnom lirikom. Treći dio nije uspio nikako, i ako je zgodno — no ne originalno — kombinovan prizor, gdje Svačić pogiba od hrvatske ruke. To ga boli. Po onom motivu o orlu, kad vidi u strjelici pero iz bratova krila... Prvi dio trilogije jedini je donešto dramatski — prizori između kraljice i biskupa. Prokletstvo Zvonimirovo naivno djeluje, baš kao onaj predlog prečasnog Stepinca o našem pokajanju radi umorstva Zvonimirova. Treba istaknuti, da Galovićev stih lijepo teče i da je pun biranih riječi i slika. Upravo se neugodno doimlje, da uz lijepe Galovićeve stihove moramo gledati onaj nezgrapni, dugi i dosadni prizor Svačićeva sna. Zar Svačić baš mora sanjati? Ne bi li autor kod reprize mogao onaj prizor sasvim ispustiti, pa ga zamijeniti kakvim drugim, jakim i dramatičnim? Time bi dobila na vrijednosti čitava ova lirska trilogija. — Galović nije prikazao život za vrijeme posljednjih vladara iz narodne loze, niti je prikazao život onih kraljeva, o kojima je riječ u trilogiji. On je prikazao jednostavno momente, koje je držao efektnima — te momente dakako uz lijepe — pokadšto duge — govore. U toj »Smrti kraljevstva« nema ništa, što bi bilo specifično hrvatsko, osim imena i dakako jezika. Isto je tako moglo »umrijeti« i svako drugo kraljevstvo dakako u drugim — odijelima. Dakle vidimo, da je autor položio važnost ne na ono, što će reći, nego da ono, štogod reče, reče lijepo... U tome je, priznajemo, uspio, no to nije uspjeh — drame. — Ovdje treba da nešto rečemo i o natpisu drame. »Mors regni«. Bez obzira na to, kako nema smisla stvari, koje hoće da su iz domaćega života, krstiti tuđim imenima, ovaj natpis — čini nam se — nema nikakova prava. Prava bi imao tek onda, kad bi »mors regni« bila zbilja kakova klasična fraza, krilatica. No Rimljani toga »mors regni« nijesu upotrebljavali nikada, jer su bili suviše realni, a da govore u takovim simbolima. Oni su govorili »Finis reipublicae« itd. Mislimo, da trilogija ne bi ništa izgubila, da se kako drugčje zove. Međutim ovo je neznatna sitnica i autor bi je mogao do reprize — ispraviti, jer ipak nije isključeno, da u Zagreb dođe iz vanjskoga svijeta kakav profesor klasične filologije, pa bi se smijao, a možda — kakovi već jesu klasični filolozi — i ljutio. Glumci su igrali dobro i s raspoloženjem. Autor je bio nasmijan i tri puta izazvan. Debut gđice. Gjurgjan bio je za neznatnu njenu ulogu dobar. A kazalište je bar kod otvorenja sezone moglo biti puno.

U »Ustavnosti« piše —m—: Sinoć je otvorena nova kazališna sezona sa domaćim komadom — trilogijom »Mors regni« od g. F. Galovića. Umah ćemo spomenuti, da je komad dosta slabo primljen. Pisac je imao sigurno najbolje intencije svojom trilogijom. Nu historijske momente zgodno, dramatski i tehnički dobro prikazati, stvar je teška. A to fali tom komadu. Ima lijepih momenata, deklamacija, govora i stihova, jednom riječju — lijep epos u tri dijela — ali eposi na pozornici, pa imali još kaku inscenaciju i izvedbu, nemaju prođe. Pogotovo kod naše publike, koja je odnjihana na krilima pikantne operete. Malo više smisla i obzira za domaće komade sa strane općinstva ne bi škodilo. Jer indiferentnošću i nemarom guši se svaki rad. Nu, g. pisac neka zato ne sustane — per aspera ad astra — talent je tu. Igralo se veoma dobro. Gđa. Ružička-Strozzi bila je izvrsna kraljica Lepa, a g. Borštnik dobar — leden ali čudan nadbiskup Lovro. Strezinja (g. Sotošek) bio je u prvom prizoru odviše ponizan, a kasnije, kad ubije kralja, troppo furioso. Razumije se, da je Stjepana sjajno odigrao intendant g. Fijan, kao i krasnu Nedu gđa. Šram. Dobri su bili Hrvoje (g. Savić), fratrići i glasnik. U trećem nam je dijelu ugodio g. Štefanac kao Petar Svačić sa vrsnom interpretacijom. G. Freudenreich kao Koloman sa svojim vojnikom bio je karakterističan. Što se noćnih sjena tiče, ne znam, da li je njihova maska djelo autora ili g. režisera. Malo čudna oprema. Kad se sjene pojaviše uz buru, pričinilo mi se, da gledam bule u sarajevskoj čaršiji. Držim, da bi te sjene ipak nekako drugačije izgledati morale. Debutantica gđica. Slava Gjurgjan kao glavna sjena pokazala je dara za deklamaciju, a pobliže ćemo je suditi, kad je vidimo u boljoj ulozi. Inscenacija lijepa, naročito u trećem dijelu. Posjet kuće nije odgovarao prvoj predstavi u novoj sezoni. Autor je bio više puta izazvan pred zastor.

»Hrvatsko Pravo« od 2. IX. 1908. donosi kritiku dra. Milana Ogrizovića: Nabrojilo bi se nekih sedam do osam autora, koji su se bavili ovom epohom Smrti ili Propasti — ne kraljevstva (regni) — već kraljeva naše narodne dinastije. Koliko autora, toliko pjesničkih očiju, a toliko i odraza njihovih gledanja. Galović je od svih tih autora najmlađi. Na tu mladost valja odbiti, što je Trilogija »Mors regni« brzo rađena, što ima tehničkih nedostataka, što je autor ovisan od svojih nekih uzora (a to je bio i Ibsen u mladim danima) itd. — dakle sve stvari, koje donosi sa sobom vrijeme i vježbanje, pa se zapravo od lojalne kritike ne bi smjele isticati na prvom mjestu, nego tek uz put. Po gotovu valja te nedostatke, što ih Galovićeva mladost sobom donosi, blaže uzeti, kad nam ta ista mladost donosi nešto svježe, simpatično i lijepo, a to je: bistra i jaka patriotska poezija — neusiljena i nepatvorena — a u posve modernom ruhu, koje je nepravedno krstiti — tiradom, jer su tirade i prazne i bučne riječi bez osjećaja. Narodne hrvatske historične »stimmung«-drame do Galovićeve »Trilogije« nismo imali. Šteta, što nije svoj krasni dar upotrijebio na koji drugi predmet iz još neobrađenih epoha, jer ipak nam u njegovoj drami smetaju neki prizori, u kojima se jače prislonio uz svoje predšasnike, te ih ne dospio individualnije izraditi. — O samoj »Trilogiji« već smo govorili u našem listu, iznesavši joj u pregledu sadržaj. Dodati onomu valja još nešto: skladnu arhitektoniku Trilogije, koja doduše u nutarnjosti svojoj nije u potankosti vezana, ali je u bitnoj misli — upravo »stimmunga« — a to je: mors, smrt. — Tri smrti, tri kralja izabrao je Galović. Jedno je slabić Zvonimir, koga uklanja politika Latina i Rima, udružena s častohlepljem tuđinke, Magjarice, njegove žene Lepe; ove dvije dramatske sile vrše grozni zločin, ubijajući i oca i sina. Kako Galović personificira, to jest u jednom čovjeku prikazuje čitav jedan pokret od vijekova te tako potencira, izašla je figura nadbiskupa Lovre grozna, a kraljice Lepe okrutna. Naivni kritičar, koji ne vidi osebujnoga prikazivanja Galovićeva, tražit će tu motivacije, držeći, da se tu radi o jednoj osobi, o jednom čovjeku — i dakako prikorit će Galovića s neke tobož visine, no Galović ima pravo, da mu se nasmiješi, jer je u tom slučaju kao autor superiorniji od svojega kritičara. Pripominjemo odmah ovdje, da su tako shvatili autora i naši odlični umjetnici: gđa.Strozzi i g. Borštnik. Oni su igrali potencirano i — sjajno. Gđa. Strozzi bila je upravo velika; uz grandiozne geste proizvodila je tako snažne glasove iz grudiju, da je upravo zadivljavala. — Drugi kralj je slabić, samostanac Stjepan. Galović ga je prenio iz Kumičića, njega i

Nedu. Te su figure tako nešto zasebno, da su i autora povukle sasvim za sobom, pa su mu zakrilile originalnost do samoga završetka, koji se izdiže osobitim kontrastnim prizorom: smrti kralja Stjepana i krijesovima pobjede u daljini. Ovdje se istaknuo nad sve g. intendant Fijan, kod koga se mora reći, da je postao preko praznika mlađi; u njegovu je glasu bilo toliko punoće i svježine, a uz toliko naravitosti i umjetničkog shvaćanja, da je bio pravi užitak gledati ga. Uza njega se svom umiljatošću i nježnošću privijala gđa. Šram kao bršljan oko hrasta — tek što ju je autor morao do konca ostaviti uz njega. — Treći kralj je hrabri i simpatični Svačić, koji je, da ne zaboravimo, našao vrsna i poletna interpretatora u našem darovitom g. Štefancu. Kralj je jak, ali narod, masa — koja je u prvom dijelu bila jaka, u drugom se cijepala — sad je u trećem nesložna i pače pristala uz tuđeg kralja, uz Kolomana. Mors — smrt ovoga trećega ne smije biti spletkarska kao prvoga (Zvonimira), ne smije bit sentimentalna i bespomoćna kao drugoga (Stjepana), ne, ona je na krvavom megdanu. I kao što su u prvom činu bili kraljevi dvori, u drugom samostanske zidine, u trećem je šuma pokraj bojnoga polja. Svačić je u noć zapao na šumsku čistinu pokraj klisure, koja naliči na groblje, umoran je zaspao, a u snu se javljaju geniji i sjene rodne mu zemlje tužeći nad sudbinom naroda u ovim najužasnijim momentima hrvatske povijesti. — Pred zorom namjerio se na Svačića Koloman, pa mu kaže, da je on sad kralj Hrvata i dade ga ubiti. Vojnik, koji ga ubija, Hrvat je i to Svačića boli najjače. U daljini se čuje buka: to Kolomana vode na krunjenje, a Svačić umre, dok nad njim žena Hrvatica jada vjerujući ipak u bolje dane. Pojedini prizori su kao ilustracija Šenoine pjesme o Svačiću, ali baš taj treći dio svojom kompozicijom i snažnim prizorom s Kolomanom izdiže »Trilogiju« do krasne visine. Arangementom i melodioznošću stihova upravo uzdiše taj dio za glazbom. Taj bi dio kao zasebna cjelina mogla biti uglazbljena i djelovala bi silno. — Od glumaca ističemo još u prvom dijelu: gđicu. Hržićevu (nježnu i sanjarsku Jelenu), g. Barbarića (nedužnog Radovana), g. Sotošeka (izvrsnog Strezinju, osobito u prizoru kajanja), zatim gđice. Vilhar, Souvan i Bandobransku, kao pune »stimmunga« dvorkinje«. — U drugom dijelu valja još pohvaliti g. Savića (ozbiljnog i simpatičnog Hrvoju), g. Markovića (naravnog glasnika), g. Mlinarića (spretna dvoranina i — premda novajlija — bez treme), gg. Gerašića, Prejca i Velića kao izvrsne i markantne fratre. — U trećem dijelu u kratkom prizoru sa Svačićem-Štefancem iznio je g. Freudenreich Kolomana oštro i naravno, a u njihovom

megdanu dobro se ponio kao vojnik gosp. Šmid. Vizionarnost i zbilju umjetnički je spojila gđica. Vavra (žena), a lijepo su se uz nju ponijele i sjene gg. Toplak, Anić, Lyanka i Dević. Posebice spominjemo »prvu sjenu«, debitanticu gđicu. Gjurgjan, u koje je nesamo dara, nego i vrlo simpatičan organ, koji podsjeća na gđicu. Rückovu. Mlada debitantica govori lijepom štokavštinom, kao rođena Hercegovka, nastupa sigurno, te se možemo nadati, da će u njoj steći kazalište naše dobru i uporabivu silu. — Uopće se mora naglasiti, da se glumilo s ljubavlju i da su svi nesamo znali svoje uloge, nego ih i u tančinama donosili i oslikavali. Zato ide i velika zasluga neumornoga redatelja g. Bacha, koji je »Trilogiju« krasno inscenirao, a i kod nekih preradba vršio ulogu dramaturga. — Kuća je bila vrlo lijepo posjećena, i srdačno odobravala Franu Galoviću, izazivajući ga iza svake slike više puta pred zavjesu.

»Hrvatska« u broju od 3. IX. 1908. donosi kritiku Jose Lakatoša: Fran Galović, autor preksinoćnje premiere »Mors regni« sagriješio je opet vrlo teško — još teže nego li prije godinu dana, kad je izašao sa svojim prvim »Grijehom«. Zamislite samo, molim vas: publici, kojoj još svi živci drhću od nedavne željezničke katastrofe kod Zaprešića, servirati u jedno veče tri umorstva, jednu naprasnu smrt i deklamatorno veče duhova itd. — Zar ne, to je ipak malo previše, makar se i nalazilo pod zvučnom etiketom »Mors(!) regni(!)« i uvijeno u zvučne, ali prazne stihove. Čovjek bi morao imati Holmesove živce, da sve to najednoć podnese — i zato sam cijelo veče strepio, ne će li gdje u kojem kutu koja nježna dušica slabijih živaca pasti u nesvijest. Hvala Bogu, prošlo je sve sretno — od publike nije nitko nastradao, samo što neki moradoše pobjeći prije konca komada... A znate, što mi se dogodilo? Zadrjemuckao sam malo i pričinilo mi se najednoć kao da sam u kakvom starom rimskom teatru, parket i pozornica to su arena, a oni oružani ljudi na pozornici gladiatori i sad-na navalit će na svoje žrtve u areni, jer publika, koja sjedi naokolo, nestrpljiva je i već plješće... Trgoh se — galerije su doista pljeskale. — Ali šalom u stranu. — Iskreno moram priznati, da me Galovićeva trilogija »Mors regni« nije ni najmanje zadovoljila. Čujte sadržaj... (Iznosi sadržaj.) To je eto okosnica, koju je Galović htio zaodjeti dramatskom formom, ali nije mu pošlo za rukom, da to doista i učini, pak zato nam i nije mogao iznijeti dramatske trilogije, već nekoliko scena, sa još ljepšim scenerijama, koje doduše gode oku, katkada i uhu, ali ne djeluju na srce i čuvstvo, jer su prazne — bez sadržine. — Od djela, koje nosi zvučni naslov »Mors regni«, očekivao

sam nešto posve drugoga. S pravom sam morao očekivati ono lagano, ali mučno i teško izumiranje narodne dinastije, obrađeno načinom Tresićeve »Finis reipublicae« ili Vojnovićeve »Dubrovačke trilogije«, da i ne spominjem sličnih stranih djela. A što sam našao? Ništa od toga. Da, našao sam Vojnovića, ali u vrlo lošoj imitaciji, tako da siromah gledajući preksinoć »Mors regni«, mora da je cijelo to veče — štucao. Nije bolje bilo ni gosp. Maeterlincku.. Ali spužvom preko! — Dio prvi Galovićeve trilogije (Smrt Zvonimirova) još je najdramatskiji — najbolji. Autoru je bar donekle uspjelo da istakne momente krivnje tragične smrti Zvonimirove, koja ima da u sebi nosi klicu propasti domaće dinastije. Gledalac s pravom očekuje, da će se ta klica u drugom dijelu trilogije dalje razviti. A kad tamo — autor nam izveo boležljivog kralja Stjepana, koji iza duge govorancije, ni pet, ni šest, već:

»Još jednoć samo
»Ljubit mi daj,
»Još jednoć samo
»Dok cvate maj!...

i — naprasno umre. Baš skoro kao Mici u »Valcertraumu«. Ovo doduše paše u operetu, ali ne, zaboga, u jednu trilogiju »o propasti kraljeva domaće krvi«. — A što da reknem tek o trećem dijelu? Tu je bilo »Oj Todore — štogod dalje, to gore«... Umjesto prikaza najtragičnijeg momenta hrvatske historije (Smrt kralja Petra Svačića) iznio nam je autor nešto originalno, što bi mnogo ljepše pristajalo k proslavi zaključka školske godine na kakvoj višoj pučkoj školi — ali ovamo nikako ne. Autor nam je iznio deklamatorno veče duhova, od kojih se jedan čisto moderno (sa manžetama) adjustirao! Zar ne, posve zgodna ideja? U buduće ne će trebati ni izdavati patriotsko-deklamatornih pjesama, autor će napisati trilogiju u jednom prizoru, izvesti na pozornicu dvadeset, trideset duhova, koji će izdeklamirati sve autorove pjesme. Publika nek se gnjavi. Pokojni Šenoa, a i neki drugi sa svojim pjesmama »povjesticama« nisu nikad došli na tako sretnu zamisao, da svoje pjesme dadu na ovaj način deklamirati... Ali čemu da duljim. Galovićeva trilogija nije uspjela, što se valjda i sam ne predstavi mogao uvjeriti. Druga dva dijela mogao je mirne duše izostaviti i kao »einakter« iznijeti samo prvi dio. Manje bi sagriješio — i lakše bi mu oprostili. — Što da reknem o igri? Igralo se, ili da se korektnije izrazim, deklamiralo se dobro. Autor može biti posve zadovoljan. Pojedince ne ću da ističem, jer su svi bili »na

mjestu«. Nadam se, da ću samo gosp. Mlinarića doskora vidjeti, da doista imade d v i j e ruke. Prekjučer je pokazao samo svoju ljevicu. Bez zamjere.

P. S. Da ne zaboravim. Prigovarao sam jednom zgodom samom naslovu Galovićeve trilogije, da bi naslov ispravnije glasio »Finis regni« (Na primjer veli se: Finis Poloniae, Finis reipublicae itd.) No uvjerio sam se tijekom premijere, da sadanji naslov posve dobro odgovara komadu.

»N a r o d n e N o v i n e« donose tek poslije reprize u broju od 10. rujna kritiku Julija Benešića: Repriza Galovićeve trilogije, koju je naša novinska kritika u glavnom dosta nepovoljno ocijenila, pokazala je ono, što se redovito zbiva kod lirskih djela: drugi put se čine bolja. Igralo se s velikom ljubavi i dobro, pa se mnogo ima i tome pripisati. U čitanju je ova trilogija mnogo slabija. Promašena je misao, koju neklasičan latinski naslov hoće da istakne, budući da nije prikazana propast, a ni propadanje kraljevstva hrvatskog; ali stvoreno je djelo, koje — ako ništa drugo — obećaje da će autor moći stvoriti nešto jače, tim jače, ako to buduće djelo ne bude — drama. Ovo nije drama. — Misao vodilja, da je hrvatsko kraljevstvo propalo radi kletve kralja Zvonimira, nije istinita, kao što nije ni spretna, i ako bi se dala literarno zgodno obraditi. Ali autor je uza svu mističnu vjeru u Zvonimirovu kletvu, da Hrvati ne će više nikada imati kralja svoje krvi, odmah u drugom dijelu trilogije prikazao umiranje kralja Stjepana, kralja hrvatske krvi. Da neistinitost kletve još jače potvrdi, izvodi u trećem činu kralja Petra Svačića. Cijela je trilogija umiranje kraljeva, a ne umiranje i smrt kraljevstva, kako to naslov obećaje. Prvi se čin zbiva za ljetnjeg predvečerja, drugi za jesenje mjesečine noći, — a treći u nekoj proljetnoj noći. Za cijelo vrijeme ili zapada ili izlazi sunce, dapače i opis bitke u drugom dijelu nije ništa drugo do opis svitanja zore. Tim je posve nedramatskim opisima htio autor pokriti siromaštvo radnje, koje je tim kobnije, što se radnja temelji na nekim nepouzdanim, dapače i posve neistinitim historičkim pričama. Galović nema nimalo osjećaja za sredovječnog čovjeka, ne zna se uživjeti u prošlost i stoga su njegova lica simboli ili umjetni tipovi bez života. Dakako, da mu bez ljudi nije uspjelo stvoriti dramu, pogotovo ne historičku dramu, kakova ova hoće da bude. — Trilogija ova uza sve nedramatske i neke staromodne mane ima i prednosti svoje. Uz dosta dobre stihove, koji su većinom jambskog karaktera, slobodna ritma, ima nekoliko lijepih figura. Na pr. ova u drugom činu:

— Na sljepočicama
Već počeše mu žice srebrne
Polako plesti bijelu mrežu.

Ili u prvom činu:

Gledaj . . . gledaj . . .
Sve se jače
Svija tama uz duvare . . .
Ja se bojim.

Dikcija je kao i frazeologija općenito posve slaba i jednolična.

Ali ipak se drama kod drugog gledanja čini bolja negoli kod prvog prikazivanja. Jače izbijaju neke scene, kojima je uspjehu pomogao doduše uzor drugih autora, tako primjerice prizor između Radovana i Jelene, Lepe i Radovana, — ali pri tome se također jače ističu neke tobože jake sentence. Potonje samo na štetu komada. Posve je besmislen poklik kraljice Lepe:

Danas . . . danas prinijeh žrtvu,
Ko nitko što je prinio još nije.

»Žrtva« je naime u tome, što je za ljubav svog vlastitog slavohleplja dala ubiti muža i sina! Tome je ravna izreka:

Kad zmiju smrviš, strti moraš posve
I glavu njenu . . .

Drama se ova po svoj prilici ne će više davati. Možda će autor budućim svojim djelom biti sretniji, osobito ako se okani uzorâ, od kojih je znao pozajmiti samo vanjske efekte, a nije umio obuhvatiti ni svoje teme, ni omjeriti sila svojih.

»A g r a m e r Z e i t u n g« donosi 2. IX. 1908. kritiku iz pera Ivana Souvana: Die neue Saison unseres Landestheaters wurde gestern, wie seit Jahren üblich, mit einem heimischen Werke, diesmal mit einer Novität eröffnet, die den Untergang des kroatischen Königtums in drei symbolisierenden Szenen uns vorführen soll. Der Autor ist uns aus dem Vorjahre durch seine dram. Ballade »Tamara« bekannt, die ein Motiv Lermontovs

zu einer Szene voll sinnlicher Glut und lyrischen Ueberschwangs bearbeitete. Man konnte darin Spuren eines feinen lyrischen Gefühls finden, das auch in den bisher unveröffentlichen Gedichten des jugendlichen Verfassers sich geltend macht. Ob diese poetischen Gaben für die Bühne ausreichen, die andere Eigenschaften erfordert, ist zweifelhaft. Auch Galović selbst scheint an sich den Mangel eigentlicher dramatischer Begabung empfunden zu haben, daher wohl sein Entschluss, die Behandlung eines so eminent tragischen Stoffes, wie es der Untergang der nationalen kroatischen Dynastie ist, auf eine andere Art zu versuchen. Vojnović hat uns namentlich in seiner »Ragusanischen Trilogie« ein Musterbeispiel dafür gegeben, wie literarische Evolutionen von weittragender Bedeutung nicht als Haupt- und Staatsaktion behandelt, sondern in einzelnen Szenen, die die äusseren Vorgänge in ihren Reflexen auf das Schicksal von Einzelpersonen wiedergeben, geschildert werden können. Galović ging noch um einen Schritt weiter und, unter dem Einflusse Maeterlincks offenbar, suchte er die Ereignisse in symbolischen Bildern an uns vorüberzuführen. Denn die geschichtlichen Gestalten, die er in seiner Trilogie auftreten lässt, sind keine eigentlichen Wesen von Fleisch und Blut, sie geben nur die Versinnbildung einzelnen Kräfte wieder, die in den wirklichen historischen Persönlichkeiten tätig waren. Ob diese Art Bühnendarstellung möglich, ob sie logisch aus dem Wesen des Dramas zu entwickeln ist, möchten wir bezweifeln. Das Drama verlangt Handlung, Klarheit, Wucht und Kraft, das ist in seinem Wesen begründet, seit es ein Drama gibt. Heutzutage wird gerne die Parole angegeben: »Los von Shakespeare!« Wir haben nichts dagegen. Findet uns eine neue Form des Dramas, die unserer Zeit entspricht, wie das Drama der alten Griechen ihrer Art, wie das Renaissance-Drama Shakespeares seiner Zeit entsprochen! Aber es ist dabei zu bedenken, dass in der Entwicklung des Dramas nur die äussere Form wechselte, dass aber sein innerstes Wesen: Handlung, bei Sophokles wie bei Shakespeare und Schiller unverändert brieb. Spannendere Handlung als die, in konzentriertester Form, die der »König Oedipus« bietet, enthält kein Drama Shakespeares; dieser Kern und Wesen des Dramas sind bei beiden, trotz aller Verschiedenheit der Form die gleichen. Man nehme Ibsen! Ist es nicht, als ob der alte Magus aus dem Norden seine Dramenform, mit dem einzigen fünften Akt, sich geradezu von Sophokles gehalt hätte? Auch da ist nichts von äusserem Lärm und Glanz der Shakespearischen Bühne, aber eine innerliche Konzentration der Handlung von einer Stärke, welche

an Spannung und Wucht dramatischer Wirkung kaum zu übertreffen ist. In dieser Richtung wird sich die Reform des modernen Dramas zu bewegen haben. Das fühlte unser Vojnović sehr gut. In der Ragusanischen Trilogie steckt dramatische Spannung und tragische Kraft namentlich in »Allons enfants«, ebenso in seiner »Majka Jugovića«, vor allem im zweiten Akte, der erschütternd wirkt. Mit blassen Schemen, patriotischen Tiraden und zarter Lyrik kommt man historischen Katastrophen, wie es der Untergang der kroatischen Dynastie ist, nicht bei. Damit erhellt man nicht die seelischen Tiefen der Personen, die diesen grandiosen Teil der Geschichte machten, noch die Zusammenhänge, die die Geschehnisse verknüpfen. Der Autor mag sich die Probe darauf selbst machen, indem er sein Werk vor ein Publikum stelle, das keine Kenntniss der kroatischen Geschichte hat. Wird ihm ganz verständnislos gegenüberstehen. Ein Drama soll aber doch aus sich selbst verständlich sein und auf jedes Publikum voraussetzungslos wirken können. — Sind wir daher auch nicht im Stande, das neueste Bühnenwerk des Autors als eine Lösung des Problems zu erklären, heimische Geschichte im Rahmen einer neuen Dramenform uns vorzuführen, so dürfen wir es doch als eine Talentprobe des Verfassers bezeichnen, die aber allerdings speziell ein d r a m a t i s c h e s Vermögen nicht einwandlos nachweist. Diese eigentliche Talentprobe als Bühnenautor wird Galović noch zu liefern haben. — Die Aufführung der Novität war eine mit offenbarer Sorgfalt vorbereitete. Die ersten Darsteller haben sich des Werkes angenommen und die Damen Strozzi und Šram, die Herren Fijan, Borštnik, Freudenreich, Štefanac, ersetzten durch ihre Kunst, was den Gestalten des Dichters an Plastik fehlt. Die Regie des Herrn Bach war sehr anerkennungswert; er tat, was mit d r e i Nacht-Dekorationen an Stimmung und Beleuchtungseffekten eben leisten kann. Nebenbei bemerkt, sind diese ewigen Nachtszenen eine wahre Pein für den Zuschauer und ein Hindernis für den Schauspieler in der Entfaltung eines seiner wirksamsten Darstellungsmittel, der Mimik. — Schliesslich möchten wir noch des Debuts des Frl. Gjurgjan als nächtlicher Schatten (schon wieder nächtlich!) gedenken. Es war grausam, eine Debutantin in solcher Rolle, reizlos, verhüllt und verschleiert, zum erstenmale vor das Publikum zu stellen. Dass das Fräulein die Selbstverläugnung dieses Debuts besass, scheint bereits ein Beweis inneren Bühnendranges. Ein schmiegsames Organ von angenehmen Klang kommt dazu. Das ist schon etwas. Hoffentlich ent-

faltet sich die Puppe heute in der Colombine zum Falter. — Das ziemlich zahlreiche Premierenpublikum nahm die Novität gut auf und rief den Autor nach den beiden ersten Teilen wiederholt vor die Rampe.

»Agramer Tagblatt« od 2. rujna 1908. donio je kritiku pod šifrom a, l: Es war keine sehr glückliche Wahl, die gerade diese Trilogie als erstes Stück in der Saison auf den Spielplan gesetzt hatte. Und der Beifall, mit dem das gut besuchte Haus gestern wahrlich nicht kargte, galt wohl weniger der künstlerischen Qualität des Stückes, als seiner patriotischen Tendenz. Diese allein genügt aber nicht, um über die Mängel dieser Trilogie hinwegzutäuschen... Die Handlung des Stückes liesse sich in wenigen Worten wiedergeben, wenn von einer Handlung überhaupt die Rede sein kann. Denn »Mors regni« ist fast nichts anderes, als lyrische Sentiments, für die Bühne beabeitet. Die traurigste Periode der kroatischen Geschichte, die des Niederganges des angestammten Königshauses und des durch Mangel an Selbstbewusstsein herbeigeführten Eindringens einer fremden Macht veranschaulichen die nüchtern Daten der Geschichte plastischer, als dieses in Wehmut zerfliessende Stück vermag. Schatten sind es, die sich auf der Bühne bewegen, nicht Menschen aus Fleisch und Blut. Was sie reden, sind sentimentale lyrische Monologe bei Mondschein und Meeresrauschen und Windesbrausen, sind versgeschmiedete Erzählungen, abergläubische Ahnungen und schwungvolle von Patriotismus durchglühte Worte. Nur eines sind sie nicht, was sie sein sollten: Dramatische Handlung. — Drei Könige sind es, die hier hinsterben. Sterben, ohne dass auch nur versucht worden wäre, eine kroatische Schuld kausal zu konstruieren, ohne dass sie in die ohnedies so dürftige Handlung eingreifen. Alle drei sind blosse Schattenbilder, deren Schicksal im Drama uns nicht nahegeht, obwohl einer von ihnen, Petar Svačić, doch zweifellos ein Held von tragischer Grösse ist. Und von dieser tragischen Grösse verspürt man gar so wenig! Der hier stirbt, ist nicht der grosse Held, sondern ein Mensch, der, von eines Verräters Hand meuchlings ermordet, hinüber geht, während ihn Geisterschatten umkreisen, die Vergangenheit und Zukunft des unglücklichen Volkes vor sich deklamierend, in gezwungener Pose... — Aus lyrischen Monologen, die bloss von Zwischenrufen unterbrochen werden, lässt sich aber keine dramatische Handlung konstruieren. Der kausale Zusammenhang fehlt sowohl in jedem Teile der Trilogie für sich, als auch zwischen den Teilen untereinander. Wie viel hätte Galović aus Vojnović' »Ragusaer Trilogie« lernen können! Auch dort ist ein Stück Geschichte, doch welch tiefes Eindringen und welch glänzende Auffassung! Auch dort ist sehr viel Stimmung, aber sie passt sich der Handlung wie ein zaubervoller Schleier an. Wenn aber in jedem von den drei Teilen der Galovićschen Trilogie lyrische Temperamente in die mondscheinhelle Nacht hinausstarren und in mit Pleonasmen überladener sentimentaler Lyrik sich in zerfliessenden Reflexionen, in Bildern und Erinnerungen an änliche Nächtě der Liebe im Mondschein ergehen; durch drei Akte mit Variationen — so wirkt das beim besten Willen ermüdend. Von den hie und da nicht natürlichen Situationen, die das Historische fast ins Allegorische verflüchtigen, ganz abgesehen. — Ein klein wenig Dramatisches bringt nur im ersten Teile der Trilogie der Erzbischof Lovro, ein ehrgeiziger Intrigant, und die Königin Lepa in das Stück. Doch auch die Charaktere, ebenso wie im dritten Teile der König Koloman, sind ganz flüchtig gezeichnet. — Als Drama ist die Galovićsche Trilogie nicht zu betrachten. Lobender lässt sich aber über den Lyriker Galović sagen, wenn auch seine Lyrik einem modernen Geschmack durch ihre allzu sentimentale und überladene Pathetik nicht immer entsprechen mag. Auch sind darin viel mehr Gefühle als Gedanken. Galović scheint nicht aus dem Holze geschnitzt zu sein, aus dem man Dramatiker macht. Bei unseren literarischen Verhältnissen ist es jedoch begreiflich, dass sich unsere Schriftsteller so sehr zur Bühne hingezogen fühlen. Der Wunsch, nicht nur zu schreiben, sondern auch vernommen zu werden, lässt dieses Gefühl, angesichts der geringer Zahl der Lesenden, begreiflich erscheinen. Zum Schluss noch eine kleine Bemerkung. Es will uns scheinen, dass der Titel »Mors regni« (der Untergang des Königreiches) nicht angebracht sei, denn mit dem Aussterben des angestammten Königshauses ist es wohl nicht auch mit dem kroatischen Königreiche zu Ende gewesen. Und dann: warum lateinisch? — Was um das Spiel selbst anbelangt, muss anerkannt werden, dass sich unsere Künstler redliche Mühe gaben, ihr Bestes zu leisten soweit das Stück hiezu Gelegenheit bot. Ein jeder war vollkommen am Platz und der Erfolg ist nicht zum mindesten den Darstellern zu danken. Ueber Fräulein Gjurgjan als Debutantin lässt sich vorläufig nur sagen, dass sie über ein angenehmes Organ und sicheres Auftreten auf der Bühne verfügt. Um sich ein abschliessendes Urteil bilden zu können, wird man sie auch in anderen Rollen sehen müssen. — Die Ausstattung hätte stilgerechter sein können. Byzantischer Stil dürfte ebensowenig mit Renaissance (die es damals nicht gegeben hat) gemischt werden, wie es in felsigen Gebirge keine leinwandbelegten faltigen Treppen gibt...

U »G l a s u M a t i c e H r v a t s k e« (III., 1908., str. 144) piše —l—: Početak nove sezone donio nam je i prvi hrvatski dramski novitet. Mladi pjesnik Fran Galović predstavio se je općinstvu sa svojom trilogijom »Mors regni«. Tužne uspomene izmamio je taj novi rad pjesnika, kojega već upoznasmo iz aktovki »Tamara« i »Grijeh«. Te su se pojavile i brzo iščezle u zaborav. Jedva će se ikad više pojaviti na hrvatskoj pozornici. Slični udes čeka i novu pjesnikovu trilogiju. Ne velimo time, da u pisca nema dara. Jest, darovit je gosp. Galović, pjesnička je njegova ćud, on vlada jezikom, stihovi mu izlaze ispod pera lahko, oblo. Bujna fraza zvuči ugodno — ali ipak njemu manjka ono, što djeluje sa pozornice. Sam čitatelj u zabitnoj sobici za duge jesenske večeri voljko bi listao njegovu trilogiju i naslađivao se romonom njegovih stihova. Posjetitelj kazališta hoće radnje, a monotono recitovanje sjena, sablasti li, umara ga i otupljuje potrebnu pažnju. — Smrt kraljevstva hrvatskoga htio nam je pjesnik prikazati nekim posebnim načinom. No taj posebni način nije našao pravoga razumijevanja. Svi pisci, koji su okušali svoju snagu, da nam iz one strašne dobe izvabe pred oči kobne zgode i nezgode nesretnih ljudi, hrvatskih naših kraljeva i njihovih velikaša, ako i nisu posve uspjeli, ipak su općinstvo snažnije zainteresovali. Nakana je Galovićeva bila najbolja, ali djelo je njegovo, kao pozorišno, promašeno. (Nakon iznesenog sadržaja:) Sve u svemu — lijepi stihovi postizavaju jedino to, što u gledaocu bude tužnu i sjetnu dispoziciju s nesretne sudbe otadžbine, ali nikakve bodrosti, nikakve nade. Ne škodi sjećati nas tužne prošlosti, dobro je napominjati nam pogrješke pradjedova, koji su umjeli na bojnom polju krvcu liti, pobjede izvojštivati, ali tih pobjeda ne znadoše upotrebljivati. Nama treba snažnih poticaja na rad, treba nam svega, što budi energiju, jača volju, treba nam i plemenite poezije, kakve je porazasuto i po ovoj trilogiji, koja će se rado čitati, ali s pozornice nije joj suđeno djelovati. Divna igra naših umjetnika gđe Ružić (sic!)-Strozzijeve, gđe Šram, Borštnika, Sotošeka i Štefanca pripomogla je, da je trilogija bar donekle interesovala te obzirno primljena. Nadamo se, da će sa slijedećim hrvatskim novitetom kazališna uprava biti sretnije ruke.

U »S a v r e m e n i k u« (1908., str. 634—635) piše Julije Benešić: Ovogodišnja se sezona započela tragičnom trilogijom »Mors regni«. Zadnjih se godina uobičajilo otvarati kazalište svaki put kojom historičkom dramom. Ova, iako posve nehistorička trilogija, ima historičke pretenzije, jer u sva tri dijela govori o historičkim licima. U prvom dijelu, smrti

kralja Zvonimira, pripovijeda o neslozi, jalu i izdajstvu hrvatskoga plemstva, koje je samo sebi iskopalo grob i ne opažajući da radi u interesu nadbiskupa, pokornog Rimu, i tuđinke, kraljice Lepe. Kralj je umro s kletvom na ustima, kraljevstvo je propalo, ostalo bez kralja, predano Rimu i slavohlepnoj Madžarici. Drugi dio, smrt kralja Stjepana III. (ne Stjepana II.), hoće da gledaocima podade nadu, da će ipak n a r o d hrvatski pobijediti tuđince; glasnik donosi vijest o pobjedi, a kralj umire — od slabosti. Trećim se dijelom hoće da prikaže, da ono izdajničko pleme ipak živi i da ono sámo ubija svog posljednjeg kralja i podvrgava se madžarskom kralju Kolomanu. Umire kralj Petar Svačić. Prvi se čin zbiva god. 1089., drugi 1091., a treći 1102. — Ova tobože historička pozadina, koja ne odgovara ni naslovu ni povijesnim činjenicama, ostala je u Galovićevom djelu uzgredna. Glavna ima da bude dramatska radnja, neodvisna od pozadine. Ta je u prvom činu sadržana u spletkama između nadbiskupa i kraljice, u drugom u ljubavi Stjepana i Nede, a u trećem je uopće nema. Razumljivo je dakle, da je drama na pozornici posve neuspjela. — Stil je sentimentalno-plačljiv, što i sam naslov u lošoj latinštini kazuje: prikazuje se smrt kraljevstva, koje ipak — nije umrlo. Frazeologija kao i sav milieu uzet je iz naše patriotične poezije od prije dvadeset i nekoliko godina, osvježeno je samo nekim reminiscencijama na Vojnovićevu »Majku Jugovića«. Autor je pokušao da upozori gledaoce, da je na njega i Maeterlinck utjecao, ali mu to nije pošlo za rukom. Maeterlinck je ostao po njemu neshvaćen. — Drama ova ne bi zaslužila posebna obzira, da se nije njome otvorila sezona i time nekako službeno istaknula, i da autor u nekim lirskim partijama nije pokazao sposobnosti za poeziju nedramatske vrste. Misao propadanja jednog kraljevstva, ukoliko je velika, ostala je neobuhvaćena, neizražena i neizrađena. Frazama: Suze . . . krv . . . oh, dovijek . . . dovijek . . . ne može se dati ni snage ni radnje drami. Siromaštvo izraza baš vrijeđa, tako primjerice autor mnogo puta citira: grobni muk, grobna hijena, grobno rasulo, grobna ponoć, grobno krilo, mukli grob, mrtvi vrt, smrtna sjena, crna smrt i samrt crna, smrtna jeka, sumrtvi mrak, mrtvo velo, gavrani vrani, crno graktanje, tuga, jad, očaj, — od čega je protivno: proljeće, zora, cjelov, ljubav, čežnja i sunce. — Možda bi Galovićev talenat za kratke pjesmice bio podesniji. — Simbolika, koja izbija u trećem činu, dosadna je i navučena silom. Pojavljuju se aveti nad Svačićem, koji je od umora usnuo. Prva je sjena vođa Hrvata, koji ih je doveo na Balkan, druga je Ljudevit Posavski, treća kralj Tomislav, četvrta Petar Krešimir (?), a sve ih vodi vila hrvatska, koja daje ovaj tenor cijeloj drami:

Oj, kažite nam, bogovi otáca,
Što kraljujete vasmirom i suncem,
Oj, kažite nam, hoće li se prenut
Duh roda našeg?!...

Tako u cijeloj drami jedan upitnik: što će od svega toga biti? — Autorova je očajna misao najbolje izražena u stihovima, što ih govori vila Hrvatska u trećem dijelu:

Kad bih mogla
Da istočim u tuzi golemoj
Jadovitijeh suza more cielo
I njima oprat kletvu užasnu
Sa rodne zemlje, krvlju polivène,
Neokaljana da nam opet bude! — — —

Misao je dakle posve plačljiva, neplodna i plitka. — Autor bi jamačno bio sretniji, da je napustio ovu već mnogo puta obrađenu temu propasti narodne dinastije, pa da je bio smjeliji i da je, kad je baš htio da napiše dramu hrvatskih kraljeva, uzeo kojeg hrvatskog vladara iz strane dinastije, koji je vladao Hrvatskom jačom rukom i koji je počinjao čine dramatičnije od — umiranja. Onda bi jače izbio narod, a manje kralj, onda bi se moglo više govoriti o kraljevstvu hrvatskom nego li je to moguće u ovoj trilogiji. — Glumci su nastojali da ovoj stvari dadu što više dramatičnosti, pa su mnogobrojne deklamatorne uloge s nekim uspjehom odigrane.

U »Hrvatskoj Smotri« (knj. IV. 1908., str. 357—358) pod pseudonimom Vanja piše dr. Milan Ogrizović: Ove godine ne će biti Vanja — Vanja. Ne će biti onaj, koji će statistički donositi pregled predstava, pregled rendezvousa naše tako zvane Talije — kao što je to dosad činio. Oduzeli su mu naime kazališnu kartu. Njegov deveti broj jedan (desno)! »Drugi ima sjedalo tvoje — Miruj, Vanja, srce moje!« — Svi beletristični listovi izgubiše ove godine svoja besplatna sjedala u kazalištu, a »Hrvatska Smotra« ostavši na kritičarskom cjedilu, odbila je indignirano nekakve provizorne uvjetne i problematične karte, što joj ih je poslala uprava. Mi hoćemo svoj deveti red broj jedan (desno) ili — ništa!

Ili ništa! I tako (hvala birokratičnom duhu u upravi ili u vladi) ne dobismo ništa. Vanja je, tako reći, bačen na ulicu. I zato ne će ove godine izvješćivati o repertoaru kazališnom kao dosada. Pisat će samo katkad i samo o onom, što on bude htio. Možda je i bolje tako.

I zato, dragi čitatelji i pretplatnici »Smotre«, ne ću ovdje govoriti ni o rujnu ni o listopadu našega kazališta, već o »trilogiji« Frana Galovića. Ne govorim o njoj zato, što je ta dramatska pjesan u tri dijela otvorila ovu sezonu, već poradi toga, što je domaća i što je hrvatska (ne: ili srpska) stvar i što je izašla štampom u našoj »Smotri«. Hoću da učinim prijateljsku poštu jednom članu »frankovačke literature«, koji ima toliko odvažnosti, da se hvata u naše kolo, koji je sačuvao toliko prisutnosti duha, da se nije dao zavesti na varave pute pseudo-naprednjaštva, već je ostao na našem domaćem, nacionalnom ognjištu, te svoje lijepe sposobnosti zapalio na vestalskoj vatri hrvatskoga historizma. To je kod Galovića još značajnije, što je svojim pjesničkim poletom i estetskim ukusom moderan — u potpunom smislu te riječi — i tako svoj pjesnički individualitet ukalamio na stari hrvatski panj: na sujet iz hrvatske prošlosti.

Dok se jedan od naših prvih dramatskih pjesnika i slikara zagrijava sujetom susjednog naroda — propašću truloga carstva, koje u času narodne katastrofe stvara likove junaka »s nožima iz potaje« (Obilić) i likove s izdajničkim žigom (Branković); dok drugi dramatski pjesnik-orator ide po svoje junake u staru rimsku povijest — eto mladog pjesnika, koji, čim je osjetio snagu svojih krila, lijeće po kamenim stijenama stare hrvatske prošlosti, da po njima razapne svoje strune. Zato i meni kao i svakomu Hrvatu mora biti miliji Galović od Vojnovića i Tresića (a dakako i od Poljaka Begovića). Zato je meni odmah u srcu bilo milo, kad sam vidio njegovo plavo, moderno svijetlo, gdje se prosulo ponad starih hrvatskih grobova. Poznam te grobove još od onih nezaboravnih dana, kadno me po njima vodio Kumičić s iskrenim svojim, djetinjim patriotizmom. Onda je bio dan — sunčan, topal i mio — a kod Galovića se spustilo predvečerje sivo, mrtvo i sneno — tajnovito, mjesečinasto i strašno. Iz polutame izlaze njegova lica, da prošapću ili muklo proviču svoje zadnje riječi — i da ih opet nestane u polutami ili noći.

Zato »Trilogija« ne donosi razvoj drame, ne oslikava kakve zaplete, konflikte ili Aristotelove glasovite katarze — ona se pače ne brine ni za to, da poda cjelovitu, svezanu i tehnički zaobljenu zgradu — ona

uopće nije historična drama, kakvu smo vikli gledati na našoj pozornici počevši od Demetra ili Markovića. Ne, s te strane ostat ćemo razočarani. Mi ćemo samo vidjeti liričara, koji je u toj posljednjoj krvavoj stranici pada hrvatske narodne dinastije našao tri čvora, tri žarišta, što posljednjom svojom vatrom zatrepte i — umru.

I — umru! Smrt — mors — finis — konac — kraj — amen... U prerazličnim varijacijama svoje bogate strune pjeva Galović ovaj žalobni, porazni motiv. U pravom smislu riječi pjeva! Nisu to samo tri one smrti: Zvonimira, Stjepana i Svačića, nisu samo one tri personifikacije samrtnih slutnja: zbor dvorkinja, zbor fratara i sjene (— tu puca vidik na Maeterlincka!) — nego je glavno način, kako to golemo truplo — regnum, — koje je već smrtno ranjeno tuđinskim politikama, ovdje pred nama odisava poslednje odahe i drhće posljednjim trzajima. Poput pravog modernog pjesnika uočio je Galović samo katastrofu, uočio ju je u svoj njezinoj biti i tvrdoći, u njezinoj neumoljivosti i tragičnosti, pa nam daje ne dramu, nego — m o m e n t e. Ali ti momenti nisu samo lirični, kako je tò većina kritike htjela, oni su i dramatični. Dramatičnost se naime ne sastoji samo u akciji (u tako zvanoj »radnji«, bilo izvanjoj, bilo unutarnjoj) — kako se u nas većinom drži — nego u k o m p l i c i r a n o s t i pojedinih momenata. Kad se sastaju dvije ili tri ljubavi zajedno, kad k tomu pridođe težnja za nekim — recimo strašnim — djelom i ako još k svemu pristupi ovisnost svega toga o nekoj drugoj sili, ne će li takav momenat sa svojim prizorima biti dramatičan? Ne će li riječ iz ustiju ljudi u ovakovim situacijama biti dramatična, makar i plovila na valovima lirskoga ritma?

Ja ovdje mislim na prvi dio trilogije kao najdramatičniji, na kraljicu Lepu. Ta žena ima dvije ljubavi: spram muža i spram sina, ima jednu krvavu težnju: za krunom, ima užasnu silu nad sobom, koji ju je i zakletvom vezao: nadbiskupa Lovru.

Gledajte, kako Galović oslikava toga demona kraljice Lepe:

»Miran
Nepomičan ko kamen...
Sablastan
I strašan
Ko ponoć mukla,
Kao glasnik groba...«

A sad čujte, kako se ta sila očituje kraljici:

»Zakletve se sjeti,
Pred božjim oltarom kad si dušu
I život dala...«

(K r a l j i c a L e p a: Šuti!...)

»Sjećaš li se?
U sjaju baklje drhtale su sjene
O ponoći u hramu kamenom...
Ha, sjećaš li se?
Hrabrija si bila,
No danas,
Jer je kruna kraljevska
Pred okom tvojim drhtala u zlatu
Dragulja žarkih...«

I kad mu kraljica Lepa zadnjom nemoći veli: »O, ti si zločin!«, odgovara on ledeno: »A ti sjena moja!«

Tko je kadar stvoriti, upravo isklesati ovakovu figuru, a da nije dramatičar? Ne, to lirika nije. Varate se, gospodo.

A kako mu jednostavno — porazno i kratko — pogađa Lepa tajne namisli u svojoj borbi s ljubavlju spram sina:

»Što hoćeš?
Što hoćeš?... Zbori!...
Ne muči me tako...
I njega hoćeš?
Je li?... Znam te dobro...
Znam... Njega hoćeš...
Sina mog...«

I opet poslije:

»Ja?... Ja da rečem?...
Muža... kralja...
A sad i sina?...«

A odmjerene riječi Lovrine na to:

»Na krunu misli
I na zakletvu...
I pamti, da si sjena moja ti...
Na krunu misli
— — — — — — —
On je kraljev sin...
I ništa više...«

Kako malo riječi, a koliko dramatičnosti!
Ili hoćete čuti, kako Lovro sokoli Strezinju na ubojstvo:

»I onda pazi,
Dobro udaraj...
Moj nalog poznaš...«

Ili:

»Al pazi... pazi svaki udarac...
I promašiš li?
Dosta;
Ajde sada...
Ni rieči nikom...
Ja ću namah doći...«

I onaj, tko je orisao kajanje i tako reći sasvjesno koprcanje Strezinje, da nije dramatičar? I onaj, tko onako završi ovu sliku s onom groznom izmjenom pogleda Lovre i Lepe, da nije dramatičar? Varate se, gospodo! Liričara tražite u mirisnoj i drhtavoj romantici kraljevića Radovana i Jelene, u bolnoj ljubavi Stjepana i Nede, u ritmici čitave ove elegije nad ruševinama kraljevstva — ali priznajte dramatiku iskara, što prije katastrofe vrcaju. Naći ćete je još u dramatičnom kontrastu na koncu drugog dijela: smrt Stjepana i glasovi vojske iz daljine, osvjetljene pobjednim krijesovima. Naći ćete je i na kraju drame u prizoru Svačića i Kolomana — u one četiri riječi, što ih veli Koloman Svačiću: »Ja kralj sam tvoj.« Treba li da tumačim kompliciranost onoga momenta? Treba li da osvjetljujem sve dramatske momente? Oni se mogu čitati, a i izbili su sjajno kod prikazivanja.

No Vanja će reći ovo: prvi je dio najdramatičniji, drugi manje, a treći najmanje. Galović je radio mladenački, to jest hrlo. Fa presto!

Na valu svojih stihova otišao je nešta predaleko. Nije se brinuo za publiku (a ni za kritiku). Stihovi su ga sami o sebi i spasli, jer su svježi, slikoviti i melodiozni i jer su — hrvatski! Drugi bi se izgubio u banalnosti i prozaičnosti. Ne smijete naime smetnuti s uma, da je ta epoha već toliko put obrađivana. Taj je konj već dosta projahan. No nikad nije imao na sebi mlađeg jahača. Sviđa nam se kod njeg kuraža pa i obijest, ako i ne jaše uvijek po svim pravilima. Zato i ne će dobiti Demetrove nagrade. On nije naprosto ni jašio k cilju. Ta, on ga nije ni vidio.

I to je baš simpatično kod Galovića. Ja pozdravljam iz sveg srca njegov talenat, koji će nam toga još dosta dati nesamo u lirici, već i na pozornici (dok se malo smiri). Pozdravljam ga i zato, što je naš — naš starčevićanski. Neka zapamti dobro, što je jednom zgodom napisao Matoš za Tresića (a vrijedi to i za druge): dok su ostali u starčevićanstvu, imali su uvijek u sebi snage. Ne smeta, što tu snagu zovu protivnici i — naivnošću. Naivnost je kvasac stvaranja. Kad odletimo s rodne grude, kad odbjegnemo mladenačke ideale, mi nismo više — mi. Mi smo Ikari i krila nam se otope. Ako se čas i otrgnemo s domaćih livada, valja nam se k njima opet vratiti. Nigda nije kasno. To bi »djelomično« mogao sam na sebi pokazati isti Vanja.

— — — — — — — — — — — — — —

Dramsku studiju »P i s a r«, seosku dramu u jednom činu, počeo je Galović pisati 19. XII. 1906. Krajem kolovoza 1907. piše prijatelju, da se nada, da će »Pisar« biti bolji od dojakošnjih njegovih radova, osobito od »Grijeha«, gdje ima — kako sam veli — sva sila Ibsenova utjecaja. Ponovno je započeo raditi u ferije (13. VIII.) 1907. na »Pisaru«, ali već 26. IX. 1907. piše, da je »Pisara« turio u pozadinu, a započeo pisati »Mater«. — Nacrt »Pisara«: Prizor prvi: Kata (ulazi sama). Za njom dolazi Mato. Započnu razgovor. On je ispituje, koga je došla čekati, a ona kaže, da je došla čekati svoga muža, jer bi inače zapio sav novac (a on ju tuče). On joj kaže: Eto, i on se dao u pisare, i jadikuje nad prošlim vremenima. Kata ga je već prvo pitala, kuda ide, a on joj kaže. Ona epizoda s lugarom. On je pita o njenoj materi. Ona mu kaže sve. Prizor drugi: Dolaze pomalo suputnici. Prizor u glavnom u ensemblu. Kata sjedi u kutu i šuti. Kad se dade znak vlaka, odlaze svi, a Kata ostaje opet sama. Prizor 3. Dolazi Đuro. Veliki prizor između njih. Konac »Pisara«: Kata ne će da pođe za Đuru, jer je među njima krv, krv

njezina muža. Vlak ide domala. Đuro: I ne ćeš dakle biti moja: Kata: Ne... Đuro: Nikad? Kata: Ne... Đuro: Dakle bi išao u Ameriku? Kata: Idi... Đuro: I ne ću se vratiti više nikad? Kata: Ne... Đuro (pogleda je još jednom bolno i onda se okrene spram vratiju, uzme zavežljaj i pođe. Muklim, prekinutim glasom: »Zbogom... Kata« ne odgovori ni riječi, već kad se on okrene i ode, ona polako podigne glavu i gleda za njim, kao da joj nestaje života, a odasvud je ovija crna i maglena jesenja noć. Hoće da poleti za njim, ali se suzdrži, zatetura i uhvati se rukom za stol. — (Izvana se čuje glas stražara:) Ne dirajte ga... Neka leži, dok dođe komisija... (Čuje se oštar zvižduk lokomotive. Kolesa zatutnje, te se miješa njihov štropot sa šumom i zavijanjem vjetra.) Kata (stoji još uvijek usred sobe poduprta o stol, spustivši glavu na grudi i gleda tupo preda se). Zastor. — Cijela je stvar razumljiva tek iz bilješke na drugom papiriću, gdje su i uloge porazdijeljene i to ovako: Mato, lugar — g. Dimitrijević, Kata — gđa. Dimitrijević, Đuro — g. Rašković, željeznički stražar — g. Gerašić, Jedan gospodin — g. Toplak, Njegova žena — gđica. Bandobranska, Njezina majka — gđica. Grbić, Jedan vojnik — g. Rieger, Njegova žena — gđica. Merc, Starija žena — gđa. Anić, Njezina kći — gđica Ilančić, Poštar — g. Sotošek. I. prizor. Dolazi Kata, zatim željeznički stražar, II. prizor: Kata, poslije Mato. III. prizor: Prijašnji i gospodin, gospođa i njezina majka, IV. prizor: Prijašnji i vojnik i njegova žena, V. prizor: Prijašnji i starija žena i njezina kći, VI. prizor: Prijašnji i poštar. Tijekom ovoga prizora dolaze još putnici i svi odu osim Kate. VII. prizor: Kata sama, zatim stražar, koji joj kaže, da će otići malo spavati — jedno pol sata, dok dođe vlak. VIII. prizor: Kata sama. Zatim Đuro. Svjetiljka se gasi. IX. prizor: Dolazi vlak i stražar javlja, da je vlak pregazio pisara i ode. X. prizor. Đuro i Kata. Oni se rastaju, Kata ostaje sama. Zastor.

Iz seoskoga života zamišlja Galović dramu, kojoj je naslov neobičan Apost. Pavao Posl. Kor. prva V., 1. (to je prva poslanica Korinćanima apostola Pavla). 1. čin: Otac umire, 2. čin: Sin zavoli maćehu, 3. čin: Ona se od straha pred grijehom objesi. Sličnu temu incesta obrađuje kasnije Galović u noveli »Svekar«, samo je tamo mjesto sina i maćehe grijeh između svekra i snahe. Konac isti.

Uz takve teme zanosi se mislima da napiše maskeratu Ponoć s licima: Ada, Marcel, Neznanik. Odigrava se neke sive, maglene noći. Zatim su lica iste »Ponoći«: On (Clown), Ona, Neznanik (Crni domino) u tri scene. U prvoj On i Ona, u drugoj On i Neznanik, u trećoj opet On i Ona.

Započeo je pisati maskeratu Nokturno, koja se odigrava »neke teške, karnevalske noći«. Postoji samo početak, kako je uvršten sprijeda. Koncepta, kako je zamišljao cijelu stvar, nema. Jasno je vidljiv utjecaj Baudelairea (tada Galović prevodi neke njegove pjesme u prozi) i Wildea, a dakako i Maeterlincka.

Tragikomedija u jednom činu Stella zove se u drugoj, kasnijoj skici Carmen, komedija u jednom činu s ovim licima: 'Carmen — gđa. Dimitrijević, Clown — g. Borštnik, Barun — g. Barbarić, Direktor — g. Gerašić, Liječnik — g. Toplak. Carmenina garderoba. Lijevo toaletni stolić, desno chaiselongue. Nekoliko stolaca. U desnom kutu ulaz, zavješen zastorom. Naokolo su razbacani kostimi, čipke i cvijeće. Večer. Na stoliću gore dvije svijeće, a kraj chaiselongue svjetiljka s crvenim zaslonom. Prizor prvi: Carmen, poslije Barun, 2. Carmen—Barun—Direktor, 3. Carmen—Barun. Pauza. 4. Carmen—Clown (poslije) Direktor—Liječnik—Barun, 5. Clown—Carmen—Liječnik, 6. Clown—Carmen, 7. Prijašnji i Direktor. Svršetak: Direktor (kad mu već sve otkrije): No dakle. — Clown (gleda ga časak nepomično, zatim se trzne, nasmije se divlje, luđački iscerivši lice pa poleti bijesno napolje): Hajdemo... — Zanimljiv je nacrt, kako je Galović proračunao koliko će časaka trajati ta komedija (kad bude prikazivana — a nije je još ni napisao!), šta više, koliko će četvrt-araka (t. zv. kartona) ispisati za tu komediju. Evo te sheme po prizorima:

1.	10 čas.	6 četvrt.
2.—3.	5 „	3 „
pauza	5 „	
4.	10 „	6 „
5.	5 „	3 „
6.	5 „	3 „
7.	5 „	3 „
	45 čas.	24 četvr.

(a ispod toga:) 28:24 — 14:7

7 araka.

Dana 26. rujna 1907. piše prijatelju među ostalim: »Volio bih napisati jedan ajnakter, jednu lirsku scenu, a naslov bi bio »Hrisantema«. Morala bi biti u stihovima, a odigrati se onako na terasi staroga kraljevskoga grada u noći punoj mjesečine, srebra, cvijeća, bijeloga usnulog cvijeća. Kraljević i kraljevna.« To je i započeo. Zove se Hrisantema, san srebrne oktobarske noći. Lica: Pjesnik i Hrisantema. Tekst je uvršten naprijed.

Pjesma Galovićeva od 7. VI., 1907. »Niz dvoranu sjajnu« svršava se stihovima:

A kad dođe jesen životnijeh dana,
Kad se javi prvi tračak magle nieme, —
Vraćat će nam prošlost — biele hrisanteme.

Prvi stih te pjesme glasi: »Niz dvoranu sjajnu plove valsa zvuci.« Možda je to Mihovil Nikolić, a možda i neki doživljaj. Činjenica je, da istodobno piše o snu srebrne oktobarske noći — »Hrisantemu« i tragikomičnu skicu »Valse«, gdje su osobe Hrisantema i Troubadour.

Onog istog dana, 26. rujna 1907. piše Galović prijatelju još i ovo: »Heruvim fra Chegvić inspirirao me i za jevrejsku Tamaru. Ogledat ćemo se na mezevu«. Ta je rečenica u vezi s kritikom, što ju je napisao Kerubin Šegvić o Galovićevoj »Tamari« zamijenivši je s judejskom Tamarom, a to spominje i Ogrizović u svojoj kritici Galovićeva »Grijeha«. Misao na tu drugu Tamaru, kćer Salamonovu, okupljala je Galovića neke pune tri godine, a da je ipak nije napisao. Ostalo je nekih 6 razdioba lica i glumaca za tu Tamaru, dramsku pjesmu u 3 čina, pa za Tamaru, tragediju u 5 činova, za biblijsku dramu Tamaru u 3 čina i nacrt sadržaja u 10 slika. Starija je zamisao Tamare kao dramske pjesme u 3 čina. Svega osam lica: Salomon, kralj judejski — g. Borštnik, Kraljevna Tamara — gđa. Vavra, Enoh i Asad, kraljevi sinovi — gg. Rašković i Štefanac, Šulamit — gđica. Hržić, Miriam — gđica Vilhar, Kraljica Sabejska — gđa. Šram. Asur — g. Badalić. Zadnji je nacrt Tamare kao tragedije u 10 slika. To je Kraljevna Tamara. Ovo su lica: David, kralj judejski — g. Fijan, Mihola, kći Saulova, kraljeva prva žena — gđa. Ružička-Strozzi, Abigaila, kraljeva druga žena — gđa. Šram, Urija i Joah, kraljevi vojvode — gg. Barbarić i Marković, Betsabea, žena Urijina — gđica. Vilhar, Absalon i Amnon, kraljevi sinovi — gg. Papić i Štefanac, Kraljevna Tamara — gđa. Vavra, Sulamit i Miriam, njezine drugarice — gđe. Hržić i Souvan, Natan, prorok — g. Gerašić, Vračara — gđa. Savić, Neznanik — g. Sotošek. Sadržaj: 1. slika. Prolog. Trijem u Davidovoj palači. Urija dolazi. David ga šalje na vojnu (Neznanik), 2. Pred vratima gradskim (ovdje još živi Urija: Dolazi Amnon), 3. Vrt. (Sastanak Tamare i Amnona), 4. Kraljevska odaja (Svečana gozba. Smrt Urije). 5. Spilja (Apsalom i Mihola se dižu protiv kralja). 6. Pred gradom (Pomor u Izraelu), 7. Tamarina odaja (Amnon odilazi na gozbu. Na koncu se čuje izvana krik žene, što je kamenuju. Neznanik se javlja, kad Tamara hoće napolje). 8. Šator Apsaloma (Umorstvo Amnona). 9. Kraljevska odaja (Apsalom se proglasi kraljem. David pobjegne). 10. Epilog. Tamarina odaja (Vračara. Smrt Tamarina).

Da se Galović tako dugo bavio mišlju o drami Kraljevna Tamara, dokazuje jedan papirić, na kojem su ispisani neki stihovi, što ih govori Sulamit. Taj je papir iz vremena Galovićeve službe u vojsci i datiran je: Prijava o izmjeni. Zagreb, dne 16. srpnja 1910. 2. satnija. Uznička straža itd. Na poleđini te »prijave o izmjeni« nalaze se pomenuti stihovi. Dakle je on još i poslije 16. VII. 1910. bio zaokupljen o Kraljevnoj Tamari. Ti stihovi glase: X. slika Sulamit (pred zavjesom):

Već umire ponoć... I brdo i dol
U zvjezdanoj miruju tami.
A meni u grudma čama i bol
Stište sad srce, i s ljubavi mrem — —
— — Mi bijasmo sretni — — kraj neznan i niem
uz nas daleko — — Tihi i sami...
A sada uzdišem s lahorom blagim
za dragim!... za dragim!... za dragim!...

Ti doista lijepi stihovi jedini su iz »Kraljevne Tamare«. Sačuvan je još i izrezak iz »Hrvatske Vile« s reprodukcijom Tamarine slike od francuskog slikara Clauda Dubufe-a: mlada djevojka, koja se desnom rukom zastire tankom koprenom do polovice lica. I još jedno: Et veniam ad te Tamaram — piše na nekom komadiću papira.

S A D R Ž A J

